

79. szám

2012.

EX

S y m p o s i o n

irodalom művészet filozófia reflexió

„Én világeletemnyokon és nőkön tam meg. Rajtuk tem föl a világot, összefüggéseit. pusokról tudok, nyoknak és nőktem. És amikor hogy mindent tuismerkedtem a csodálatos María veztem őt Hófe-

ből egy kötetnyi novella született. Ekkor rá kellett döbennem, hogy még mindig nem tudok semmit a trópusi mentalitásról és észjárásról.”

ben mindent a lákeresztül tanulkeresztül fedez-a világ titokzatos Amit tehát a tró- azt az ottani lá- nek köszönhe- már azt hittem, dok, akkor meg- feleségemmel, a Teresával. Eln- hérkének, és eb-

FERDINANDY György

HUNOK A TRÓPUSOKON

TRÓPUSI RITMUSOK

– Interjú Ferdinandy Györggyel

Milyen idő van most Puerto Ricóban? Mennyire van jelen a trópus a horizontodon?

Nagyon jelen van. Végtére is harminchétféve éltem ott. Az október az esős hónap vége, ilyenkor még vannak hurrikánok. Szerencsére Puerto Rico olyan kicsi, hogy a hurrikánok vagy délről, vagy északról kerülnek el a szigetet. Ottlétem alatt csak kétszer söpört végig a szigeten. Két nappal előtte jelzik a jöttét, aztán kezdődik az előkészület. Az üzleteket bedeszkázzák, hogy a tárgyak ne röpködjön ki. Mi az elsők laktunk, ott másfajta védekezés szükséges. A hurrikán kör alakú mozgást végez. Ha délről érkezik az erős szélhajtás, akkor azokat az ablakokat kell hermetikusan bezárni, de közben az északi oldalt nyitva kell hagyni. Mert különben a feszültségtől szétrobbanna a lakás. Ha északra ér, onnan támad, akkor a déli fronton kell kinyitni az ajtót vagy az ablakot. Körtánc a lakásban. Puerto Ricóban most már úgy építik a házakat, hogy ellenálljon a szélvihar pusztításának, az Államokban más a szemlélet, ott az újjáépítésben érdekeltek, úgy látszik, ott a házakat rendre el is söpri egy-egy erősebb hurrikán.

Hogy ment neked az akklimatizálódás? Akár az időjáráshoz, akár az észjáráshoz?

Meteorológiailag könnyen ment, egy-két év alatt megszoktam. A sűrű, párás klímában rengeteget iszol, izzadsz, ezáltal folyamatos a méregtelenítés. Nem is voltam beteg negy-

ven éven keresztül – aztán a rum levett a lábamból. A kulturális akklimatizálódás is viszonylag egyszerű volt, az 1945-ös menekültek miatt. A történelem abszurd menetrendjeként a zsidó háborús menekültek és a veszített harc után átszökő nácik olykor egy hajón érkeztek a szigetre. Az európai kolóniák már húsz éve ott voltak, és, mint kakas a szemétdombon, telekukorékolták a maguk felsőbbrendűségével Puerto Ricót. Ez annyira határos volt, hogy nehezen tudtam meggyőzni az egyetemen a bennszülött diákjaimat, hogy nekik is van saját, értékes kultúrájuk. Szellemi kolonizálás folyt ellenük gőzerővel. Az európai hübrisz és az amerikanizálás konzumja zajlott egyszerre. Lakájoknak (*lacaíos*) hívtuk azokat, akik állandóan nevetségessé tették a helyi kultúrát. Mikor az egyetemen Egyiptomról adtam elő, azt hitték, hogy az az USA tagállama. Mikor mondtam, hogy „gyerekek, dehogyis”, egy szempillantás alatt érdektelenné váltak a piramisok, az ókori csodák. Az önlebecsülés teljesen gyökeret vert a fejekben. Ott tapasztaltam, hogy a nemzeti büszkeség teljes hiánya mennyire veszélyes és kóros, ugyanannyira patológiás tünetegyüttes, mint amikor a nemzeti-nacionalista dimenzió túllép az egészséges határain és bekebelezi a józan észet. Puerto Ricóban egyszerre oktatták a spanyol történelmet és az 1898 utáni korszak úgynevezett amerikai történelmét. Ez a kétfajta történelemóra volt, de olyan, amely a Puerto Ricó-iakéra összpontosít, egyáltalán nem. Amikor spanyol tanárnő kollégámmal elhatároztuk, hogy megpróbáljuk a diákoknak a saját történelmüket tanítani, akkor tanártársaink, köztük bennszülött értelmiségiek is, meg voltak rökönyödve, és egyenesen kiröhögtek minket, hogy mi a görögök és a rómaiak helyett néger viccekkel fogjuk traktálni a hallgatókat. Azt válaszoltam, hogy még azok is jobbak lennének, mivel köztük lenne hozzá, de nem azzal fogjuk. Egy jezsuita pap ekkor kezdte felkutatni a régi latifundiumok, cukornád- és kávéültetvény-nagybirtokok levéltári anyagait, ezekből rekonstruálta a históriát és kezdett írni egy másfajta, más szemléletű mikro-történelmet.

Debreczeny György

PISZTRÁNGÜNNEP AMERIKÁBAN

– kollázs

hommàge a R. Brautigan

A képzelet szárnyalásával függ össze a dolog.
Hat legyet fogtam.
Pontosan és kellő méltósággal kellett végezni.
Begörbítettem egy tút,
és rákötöttem egy fehér madzagra.

Öntöde és hóforrás
az áttetsző havas folyó.
Hosszú volt és fehér,
a bőrömön éreztem hideg permetét.

Ünnep van mindig, és az ünnep fényét
mindig fürdőruhás lányok emelik,
és egy fiatalember húsz láb magas márvány-
szobra,
amint csípős reggel is a klozettra igyekszik.

Birakasznyomon haladtunk folyvást.
Egy mérföldön át kígyózott előttünk.
Olyan hangos lett a birkaszag,
akár a mennydörgés
egy pohár feketekávéban.

Mintha egy nagy sebességű temető
és egy lisztzállító autó
ütközött volna össze,
és végül a pizstráng
a halál cukortartójában leli magát,
vagy elvezényelhetné a halottasházak
jéghideg fafúvós-zenekarát.

Tetemüket kifehéřítette a halál,
olyanok voltak, mint zúzvara a vasajton.
És a szegények aznap is megkapták
pizstrángos szendvicüket,
újságpapírba csomagolva.

Neked hogy sikerült keresztüljutnod a gyarmatosított kulturális rétegeken és visszaáőni az eredetibb talajhoz, a régi hiedelmekhez, színekhez?

Az egész karibi közeg szinkretikus: feketeék, indiánok, gyarmatosítók, bevándorlók különleges ötvözete. Állandó keveredése. Puerto Ricón kevesebb a fekete, és egyre kevesebb az indián is. A lakosság nyolcvan százaléka úgynevezett búzaszínű (*trigueños*). Önmagukat is így nevezik, ezzel az elmosódott kategóriával. Vannak szigetek, ahol nagyrészt Afrikából áthurcolt egykori rabszolgák élnek, ilyen Haiti, ahol kilencvenkilenc százalék a fekete. Francia gyarmat volt, és a szigetvilágban elsőként szabadult föl és vált függetlenné. Azóta is ennek isszák a levét. Bezárkóztak és mindenről lemaradtak, szabadon tengődnek a nyomorban. Elvittem oda a diákjaimat, akik mégiscsak amerikai stílusban nevelkedtek, hogy lássák, mi az a szegénység. A házakban nincs villany. A főutcán voltak világító kandeláberek. Sohse felejttem el a képet: ahogy sötétedéskor a diákok baktattak haza az egyetemről, megálltak az utcai lámpák alatt és ott olvasták a tankönyveiket. Kerek csoportok lökdösődtek a lámpák alatt. Filmszerű jelenet. De vissza a szigetünkre és a kérdésedhez! A zenéről, a dalokról és a táncokról kellene beszélnem – ezekben igazán nagyok ők. Aki hajlandó a régi ritmusokat és dallamokat, énekszövegeket tanulmányozni, az juthat a legközelebb a Puerto Ricó-iakhoz. Sokkal közelebb, mintha az ottani magas irodalmat vizsgálnád, amelyből egy-két szerzőt lefordítottak angolra is. A zene a lényeg! Amikor 1964-ben odakerültem, még egészen más világ volt. Az ajtókat nem zárták, mindenki átjárt a másikhoz, nyitva voltak a lakások. Nálam is gyakran volt buli, táncsal. Méghozzá élő zenére! Volt a közelünkben egy benzinkút, ott kértem meg a kutásokat, akik amúgy ikrek voltak, hogy szerezzenek nekem zenészt. És ilyenkor felbukkant a portámon két-három bennszülött muzsikus, akiknek az is elég ellenszolgáltatás volt, hogy emberszámba vettük őket és egy asztalnál ehettek velünk. Csodálatos, áttáncolt éjszakák voltak, felejthetetlen emlékek! Ez a világ ma már nincsen, a kábítószere-

kereskedelem mindent tönkretett. A dél-amerikai kábítószerek a szigeten át jutnak el az Egyesült Államokba. És ez a tranzitstátusz bizony kinevelte a maga bűnözőit is, így ma már zárják az ajtókat.

Voltak még magyarok rajtad kívül Puerto Ricóban?

Igen, és könnyű volt őket megtalálni. Az egyetem körül, egy európai jellegű negyedben éltek. Ott volt Des Echerolles Sándor berettyóújfalui gróf, aki franciát és németet tanított kitűnően. Előbb New Yorkban volt pincér, onnan jött a szigetre, és élete végéig ott maradt. Kiváló ember volt. Ott élt aztán a nagybátyám, Ferdinandy Mihály, akit Argentínából szippantottak át az egyetemre. Remek spanyolországi összeköttetései voltak, így került Puerto Ricóba is. Szörényi Gyulát is meg kell említenem, aki soproni mérnökember volt és nagyon jól értett a fához. Padlógyárat próbált alapítani, de az csődbe ment, ő pedig ott ragadt. Szászdi Ádám tizennyolc évesen a Vatikán érintésével jött a szigetre, és utána hűséges maradt a helyhez. De nem jártunk össze, ahogy az lenni szokott velünk, magyarokkal, nem értettünk egyet szinte semmiben. Most szeretettel

emlékszem rájuk vissza, de akkor, be kell valljam, nagyon idegesítettek. Egyszer például bementem a rektorhoz és láttam, hogy a magyar arisztokrata úriember épp a bokacsattogtatást gyakorolja előtte. Mint a régi magyar filmekben, mereven hajlongott és peckesen csattogott a boka. A derék, bennszülött rektor meg csak nézte a gyarmatosító dzsentrit, a Noszty fiút a trópikusokon. Kétségbeejtő volt. Amúgy ők se szerettek engem. Azt mondták, engem, az '56-os fiatalt már megfertőzött a judeobolsevizmus. Antiszemiták voltak, ama régi világ megannyi rossz szokását megtartották, és ezekkel én semmilyen közösséget nem vállaltam akkor se. Közös nyelven különböztünk egymástól.

Ferdinandy Mihálynak volt köze hozzá, hogy Franciaországból Puerto Ricóba mentél?

Igen is meg nem is. Ő szólt, hogy az ottani egyetem tanári állást hirdet, de aztán megakadályozni is megpróbálta. Felemás história. Mikor megérkeztem a francia feleségemmel és a két kis gyerekemmel, Mihály elment egy évre egy másik szigetre, de a lakását szándékosan egy amerikai tanártársának adta kölcsön. Elzárkózott tőlünk.

Korábban tudtál bármit is Puerto Ricóról?

Egyetlenegy dolgot! A Puerto Rico rumot ismertem az ötvenes évekből. Hú, de pocsék egy ital volt... Eredetileg kaszinórumnak hívták, aztán valaki rásütötte, hogy legyen Puerto Rico. Ennek az italnak köszönhetem, hogy Mindszentyvel egy szobában lábadoztunk. Én egyszer ittam belőle sokat, ő pedig állandóan ennek itta a levét.

Csak nem a hercegprímással?

Majdnem. Mindszenty Ödönnel, a híres népdalénekeskel. A kórházi ágyak alatt ott álltak sorban a rumosüvegek. Kínált engem is. Nem is gyógyult meg aztán a kitűnő népdalénekes.

A táj, a környezet szerinted – és tapasztalataid alapján – mennyire határozza meg az írást, az alkotást? Például hogy hová néz a dolgozószobád ablaka? Hogy mit látsz a horizonton?

Fontos kérdés. Miután a feleségem visszatért a gyerekekkel Franciaországba, mert nem akarták tovább enni az emigránsok keserű kenyerét, én egy ház tizenegyedik emeleti legénylakásába költöztem, ahol az íróasztal egy hatalmas balkonra nyílt. Jobb oldalt a repülőteret lehetett látni, amint jönnek-mennek a repülők, bal oldalt pedig a kikötőt, a hömpölygő hajókat és a kompokat. Ez a látvány azt az illúziót keltette, hogy én innen akkor megyek el, amikor akarok. Ami persze nem volt igaz. Most is nagyon fontos, hogyha reggel kinézek az ablakon, látom a gyerekeket, ahogy mennek az Arany János Gimnáziumba. Szeretem belátni a Vas Gereben utcát. És az íróasztal is fontos. Ott a már említett Szörényi tákolt nekem egy asztalt, sokáig használtam, nyűttem. Itt pedig édesapám régi, elmozdíthatatlan asztalát használok újra. Háborús íróasztal, repeszdarabokkal. Jól esik itt dolgozni ezen a régi felületen. Ha viszont megy a munka, akkor fel se pillantok, megszűnik a külvilág.

Az, hogy valaki a hideg Kanadában ír és ablaka a jégmezőre néz, vagy a forró trópusokon alkot, befolyásolja-e az írása témáját, hangulatát? A miliőre és annak alkotásesztétikai elméletére gondolok.

Kedves professzorom, Gyergyai Albert próbált meggyőzni Taine miliőelméletéről még hatvan évvel ezelőtt. De nálam ez más-

hogyan csapódott le. Legalábbis ami a tudatos síkot illeti. Én világleletemben mindent a lányokon és nőkön keresztül tanultam meg. Rajtuk keresztül fedeztem föl a világot, a világ titokzatos összefüggéseit. Amit tehát a trópusokról tudok, azt az ottani lányoknak és nőknek köszönhetem. És amikor már azt hittem, hogy mindent tudok, akkor megismerkedtem a feleségemmel, a csodálatos Mária Teresával. Elneveztem őt Hófehérkének, és ebből egy kötetnyi novella született. Ekkor rá kellett döbennem, hogy még mindig nem tudok semmit a trópusi mentalitásról és észjárásról. Mondok egy banális példát. Európai aggyal, hogyha valamit el- vagy kiveszek valahonnan, akkor használat után automatikusan vissza is teszem a tárgyat a helyére. Kiveszem, használom, visszateszem. Három ütem. Nos, a trópusi embereknél ez a harmadik taktus teljesen hiányzik. Egyszerűen nem létezik a mozdulat. Elővesz, használ, és aztán ott hagyja, ahol letette. Még a feleségemnél is az van, hogy hetente egyszer körbe kell járnunk a lakást és mindent visszarakni a helyére.

Ezek szerint nekem is lehet egy trópusi ősöm. És miket köszönhetsz a spanyol nyelvű kultúráknak? Milyen hatással volt rád a közvetlen közepedben robbanó dél-amerikai regényirodalom?

Spanyolországból nem kaptam irodalmi indíttatást, ezt a fehér foltot a mai napig érzem. Dél-Amerikával más a helyzet. Elsőnek García Márquez tört be, utána jött Vargas Llosa. Szó szerint is, mert vele találkoztam is. Az egyetem ugyanis amerikai dollárban fizetett a vendéglóadóknak. Úgy volt, hogy Budapesten, amikor a Nemzetközi Könyvfesztiválon ő lett a díszvendég, majd én kísérem őt a városban. Haza is jöttem, vártam a találkozást, de egy nappal a fesztivál előtt meghalt édesanyám, aki annyi éven át várt haza, így lemondtam ezt a megtisztelő felkérést. De meg kell vallanom, a latin-amerikai irodalmon belül is elsősorban a Puerto Ricó-it figyeltem. És ez is eltörpült amellest, hogy az emigráció alatt is próbáltam folyamatosan otthon lenni a magyar irodalomban. A Szabad Európa Rádió kritikusaként közel húsz éven át hetente recenzáltam az akkori kor-

társ irodalmat. Minden héten küldték a könyveket Münchenből. Szinkronban tudtam maradni a hazai literatúrával. Mikor hazajöttem, be se kellett bemutatkoznom, rögtön tudták, ki vagyok, ahogyan én is ismertem mindenkit. Aztán ott volt még az emigráns irodalom, megannyi baráttal és centrummal. A párizsi Magyar Műhely, a londoni Szepsi Csombor Kör, a Bornemissza Kör New Brunswickból, a hollandiai Mikes Kelemen Kör.

Mit jelentett emigráns írónak lenni, az úgynevezett nyugati magyar irodalomhoz tartozni? Hiszen ez egy speciális közeg volt, leválasztott testben, mesterséges intézményrendszerben léteztek. A hatalmas távolságok dacára igyekeztek közel maradni egymáshoz, és közben tudnotok kellett, hogy alig van olvasótok.

Ez a lényeg. Nekem nem volt soha olvasóm. Néha Mihály bátyámnak elvittem egy-egy írásomat, és olyankor mindig azt mondta, hogy „ez a legjobb írásod”. Ezzel az egy mondattal intézett el, húsz éven át. Nem voltam kapcsolatban az olvasóval. Légüres térben alkottam. Aztán 1988 februárjában megjelent a Magvetőnél, Bodor Ádám szerkesztésében, a *Szerencséségem története* című kötetem. És már ekkor feltűnhetett volna, hogy itt valami nem stimmel. Már a címét is rosszul írták le az újságokban, ekképpen: *Szerencsétlenségem története*. Vajon miért tartották szerencsétlenségnek a szerencséséget? Ezzel a könyvvel én lettem az első fecske, az első nyugati emigráns író, aki hivatalosan megjelenhetett a Magvetőnél. Az olvasóról ugyanakkor van egy sztorim. A könyvbemutatókat, író-olvasó-találkozókat szeretem úgy csinálni, hogy ne csak én beszéljek, hanem beszéljünk is egymással, hadd beszélgessek a közönséggel. Egyszer egy ilyen alkalommal felállt valaki azzal a mondattal, hogy „olvastam a könyvét”. Nem akartam tréfálkozni, de kibukott belőlem, hogy „hát maga volt az?!”. Merthogy tudtam, hogy összesen egyetlen példány fogyott el. Hanem tudod-e, ki volt a legtermékenyebb és legsikeresebb magyar író? Claire Kenneth. Kinézett egy városnevet és hozzápasszintott egy gyilkosságot: *Gyilkosság Kairóban, Gyilkosság Bejrútban*. Több száz ilyen jellegű könyvet írt a csapata

segítségével. New Yorkban egyszer egy írókongresszuson mondtam valamit az emigráns irodalomról, mire Kenneth felállt és rikácsolni kezdett: „Pizszok Ferdinandy, pizszok Ferdinandy!” Meghűlt az ereimben a vér. Hatalmas csend lett a teremben. Hallgattam egy darabig, majd rámutattam és jó hangosan így szóltam: „Utolsó Kenneth!” Dermedt csönd megint, csupán hátul nevetett valaki. Úgy volt eredetileg, hogy a konferencia után rögtön kivisznek a reptérre, hogy visszamehessek Puerto Ricóba. Ezután azonban persze nem akart kivinni senki – ha nincs ott a Magyar Rádió tudósítója, Kulcsár István, aki felajánlotta a segítségét, lekésem a gépet.

Azért az emigráns közeg nagyon komplikált volt.

Ezért volt szerencsém Puerto Ricóval, ahol összesen három-négy magyar volt a szigeten.

Miamiban minek tartottak Téged? Európai ürgének, egy Puerto Ricóból áttelepültnek vagy nyugdíjasnak?

Az utóbbinak. Egy nyugdíjas voltam a sokmillió nyugdíjas között. De ekkor már az év felét Magyarországon töltöttem. A feleségemnek köszönhetően megismerhettem a kubai emigráció elitjét, és döbbenetes volt ebben a közegben újralátnom az archaikus emigránsokat. A legrégebbiek még 1960 körül jöttek el, és úgy éltek, mintha akkor megállt volna az idő. Teljesen bezárkóztak. Szerencsére megismerhettem az ottani fiatalokat is, akik nem szigetelték el magukat egyáltalán. Velük dolgozni is szoktam. A kubai irodalmárok Miamiában magyar költőket adnak ki spanyol nyelven. Látod, ez is egy igazi trópusi ritmus!

SZEGŐ János

MAGYAR AFRIKA

Gyermekkoromban boldog, kalandos kontinensnek képzeltem Afrikát, ahol a mai napig széles karimájú kalapban járkálnak fel-alá a szavannán a maláriától elgyötört, mégis sármos vadászok és a nyugati életből kiábrándult elveszett lelkek – miközben, bárhol járunk is, a háttérben folyton feldereng a Kilimandzsáró hófedte csúcsa. Két ember tehetett erről az elképzelésemről, Kittenberger Kálmán és Széchenyi Zsigmond, a két vadászíró, akiknek a könyveit mindig nagy élvezettel olvastam, és tulajdonképpen még ma is valami gyermeki lelkesedéssel tudom lapozgatni, ha a kezem ügyébe kerülnek. Holott a vadászat önmagában soha nem érdekelt, sőt, hiába hallgattam végig bármennyi racionális eszmefuttatást annak szükségességéről és szépségeiről, ma sem tudok másként gondolni rá, mint felcicomázott kegyetlenkedésre. De mégis, mi nyűgözött le akkor annyira ennek a két férfinak a visszaemlékezéseiben?

Kittenberger volt az idősebb kettejük közül, és a szegényebb is. Az ő figuráját – habár alacsony, tömzsi természetével és kerek kuglifejével sokkal inkább banktisztviselőnek tűnt, mint Afrika-kutatónak – valahogy közelebb éreztem magamhoz mindig, mint bármelyik másik felfedezőjét vagy vadászét. Magyarországról a hőskorban szinte csak arisztokraták jutottak ki a fekete kontinensre, elég a neveiket végignéznünk: Teleki, Károlyi, Almássy, Horthy vagy épp Széchenyi. Kittenberger ehhez képest egy egyszerű lé-

vai iparos fia volt, aki tanulmányait sem tudta befejezni pénztelensége miatt, és – bár az öngyilkosságot is fontolgatta – elment inkább falusi tanítónak a csángók közé, mondván, hogy ott legalább levadászható medve meg farkas is van. Tulajdonképpen azok az állatok, amiket lelőtt, életben tartották őt.

A többek között Oxfordban és Cambridgeben iskolázott Széchenyi hozzá képest valószínűleg playboy volt, szúrós tekintettel, de mindig finom, alig észrevehető mosollyal az arcán. Akár ha Gregory Peck lépett volna le a vászonnról *A Kilimandzsáró hava* vetítése közben. Vajon látta-e ezt a filmet bármelyikük is? 1952-ben nem sok esélyük volt rá, és talán még annál is kevesebb kedvük lehetett hozzá. De esetleg később. Azt szeretném hinni, hogy együtt nézték meg, és egymást túlharsozva méltatlankodtak az amatőr vadászjeleketeken.

Kittenberger 1903-ban érkezett először Afrikába, közelebről Mombasa kikötőjébe, a bácskai birtokos Damaszkín Arzén kíséretében. Damaszkín azonban csak otlétüket fedezte vagyonából, az utat már nem tudta fizetni a fiatal vadász-preparátornak, akinek ezért otthon a kollégái nagy nehezen kikönyörögtek egy év fizetett szabadságot, így sikerült végül szerencsésen kijutnia. De a fizetés nem volt sok, Damaszkín ráadásul rövidesen hazatért, a magányos Kittenberger pedig megpróbált a felszínen maradni saját erejéből. Igazi szívós fickó volt, ez már az első útján kiderült, amikor a maláriát elkapva, lázasan is legyalogolt száznegyven kilométert a forró szavannán, majd lábadozása közben máris hozzálátott a vadállatok – egyelőre még csak madarak és rovarok – gyűjtéséhez. A következő tizenhárom évet szinte végig Afrikában töltötte. A kontinens változó félben volt ekkor; már nem volt annyi üres folt, mint Teleki Sámuel idejében, de még nem is alakult át sportvadász-paradicsommá, mint a két háború közti időszakban. Kittenberger egyre beljebb merészkedett a vadonba, néha olyan helyekre is eljutott, ahol fehér ember előtte legfeljebb egyszer, a határvonalat meghúzni járt. Trófeái és természettudományos gyűjteményei egyre szaporodtak, a Nemzeti

Múzeum polcai pedig addig soha nem látott élőlényekkel zsúfolódtak tele (Kittenbergerről közel negyven fajt neveztek el). Mégis nyomorgott. A Múzeum alig fizetett valamit, a hús pedig, amit megpróbált eladni, nem hozott elég bevételt. A végén már a felszerelési tárgyait is el kellett cserélnie, többek között a kötszereit is, aminek majdnem végzetes következményei lettek.

Egy oroszánvadászat közben a megsebzett, támadó állatra közelről le akart adni egy végső lövést, csak hogy a mindig megbízható Mauser most besült, az oroszán pedig ledöntötte Kittenbergert és marcangolni kezdte. Ő a puskáját maga előtt keresztben tartva védekezett, aztán egy hirtelen ötlettől vezérelve megrántotta az állat kilógó nyelvét, az pedig ettől annyira zavarba jött, hogy elhárított a földön fekvő vadásztól kissé, aki kihasználva a pillanatnyi időt, újratöltött, és ezúttal már el is sült a puska, az oroszán pedig holtan rogyott össze. Hosszú hónapokig tartott a lábadozás, és kellő kötszerek és injekciók híján féltő volt, hogy nem is épül majd föl egészen, de ezt is túlélte. A német katonatorvos, akihez egy kínkeserves út megtétele után jutott el sebesülten, egyenesen arról faggatta, hogy volt-e fekete felmenője, mert az ilyen sérüléseket a fehérek nem szokták kiheverni. Lábadozása közben a Múzeumtól kapott elégedetlenkedő levelekre válaszul hazaküldte leszakadt ujjpercét, hogy nézzék meg otthon a körme alatti arzén-foltokat, melyek bizonyítják, hogy folyamatosan preparált az oroszántámadás előtt.

Széchenyinek nem volt szüksége ilyen drasztikus lépésekre, habár a vadonban ő is nomád körülmények között élt, nyomorgnia valószínűleg nem kellett. Első útjára 1927-ben került sor, majdnem negyedszázaddal Kittenberger első expedíciója előtt, s ahogy a húszas évek végéről mondta Mr. Kitti (az angolok nevezték őt így), az autó addigra mindent megváltoztatott, a vadászok mozgásterre kitágult, az állatoké beszűkült. A Kilimandzsáró lábánál már alig lehetett elefántokat látni, holott Teleki még száz példányból álló csordákról számolt be ugyanott, mindössze negyven évvel azelőtt.

Széchenyi naplója olyan, akár egy hosszú vízfürdő, itt-ott azért a lelkiismeret-furdalás hangjait is ki lehetne hallani a szövegből, de nem túl erősen, persze. A Fehér-Afrika ezekben az években járatta a csúcsra magát. Az európai és amerikai vadászok számolatlanul lőtték halomra a nagyvadakat. Illetve nagyon is számolva: mindenkinek volt egy bő kerete, amit a különféle vadásztársaságok jegyzői figyelemmel követtek – de ezek a keretek mai ésszel felfoghatatlanok. Széchenyi és társai (köztük Horthy István is, a kormányzó fia) igazi arisztokrata *sportsman*ek voltak, a korabeli játékszabályokat betartották, de valójában inkább csupán játék volt számukra az egész, egy kaland, amit aztán hatásosan el lehetett mesélni a hazai összefüveteleken. Kittenberger például sokat panaszkodott a majomkilövésekről, amikre a Múzeum kérte fel, mondván, hogy a majmok túl emberi módon halnak meg, amit nehéz elviselni – ilyen panaszt a későbbi vadászok feljegyzéseiben ritkán lehet találni.

Persze Széchenyi is rengeteg tróféát küldött a Nemzeti Múzeumnak, de ő ezen túl már saját gyűjteményét is építgette. Ironikus, hogy Budapesten aztán szinte minden, amit összegyűjtöttek, megsemmisült. Széchenyi villája a második világháborúban bombatalálatot kapott, és a teljes privát kollekció füstbe ment. A Nemzeti Múzeum Afrika-gyűjteménye pedig az '56-os harcokban vált a lángok martalékává. Az idős Kittenberger ezt már nem is tudta kiheverni, igaz, ennél több baj is érte.

Első hazai kudarca a sikertelen állatkerti igazgatói pályázata volt, de a *Nimród* főszerkesztőségében ezen még túl tudta tenni magát. Csak hogy Rákosi alatt immár másodszor is elkobozták fegyvereit (először az angolok szabadították meg a felszerelésétől, amikor ellenséges állampolgárként egy indiai táborba internálták), aztán eltávolították a Nimródtól is, kénytelen volt megalázó nyugdíjából Nagymaroson meghúznia magát. Nyilván Széchenyi sem járt jobban, őt egy tanýára telepítették ki, vadászengegyét elvetették, majd, kegyet gyakorolva, megbízták, hogy segédkezzen a pártvadászatokon. El lehet képzelni, mi folyt ott.

Afrika hirtelen nagyon távol került tőlük, és talán ez a távolság magyarázza, hogy a kor- és korszakbeli különbségek ellenére is hasonló nyelven szólalnak meg, hasonlóan szép és melankolikus tónusban idézik fel a távoli kontinensen átélt kalandjaikat. Nem minden művük az ötvenes években született – főként Széchenyi volt íróként már korábban is aktív –, de az ötvenes évek közepének enyhülésében, amikor a könyvek ismét megjelenhettek, illetve újak írására sarkallták őket, mintha újragondolták volna az évtizedekkel korábbi eseményeket. A leghatásosabb beszámolóikat tehát ezekben az években írták, elszakítva attól a vidéktől, ami egész életüket meghatározta. Kittenberger kétlakivá vált, amit Magyarországon az ott-hontalan szinonimájának szoktak tartani; azt mondta egyszer, hogy szeret eljönni Afrikából, mert hiányzik neki Budapest, de amint hazaér és vesz egy fürdőt a Lukácsban, majd legurít egy korsó Kőbányait, már menne is vissza.

Az igazi magyar Afrika tehát a teljes elzárt-ságban született meg az ötvenes években. És

valószínűleg éppen ezért tűnik olyan boldogan kalandosnak minden, ami egykor a szavannán történt, hisz a fekete kontinens a tudományos és sporthivatás helyszínéből egycsapásra a boldogság és fiatalság elérhetetlen álomszigetévé vált.

És Kittenberger számára már elérhetetlen is maradt, ő ugyanis soha nem tudott már visszatérni a Rwenzori-hegységbe vagy a Tanganyika-tó partjára, de 1958-as halála előtt valahogyan legalább arról sikerült Kádárt és Biszkut meggyőznie, hogy fiatalabb kollégáját küldjék el ismét Afrikába, hogy legalább részben pótolja a megsemmisült gyűjteményt. Széchenyi ennek köszönhetően még kétszer, 1960-ban és '64-ben hivatalos, állami expedíciót vezetett Kelet-Afrikába, majd 1967-ben maga is elhunyt. De Bwana Kelelét, ahogy a helybeliek hívták, azaz „Csendlegyen urat” mégis valamiképp boldognak kell elképzelnünk, még akkor is, ha tudjuk, hogy ennek az utolsó két gyűjtőútjának az anyagai a hozzá nem értés és a gondatlanság miatt a Nemzeti Múzeum pincéjében rohadtak el.

Csányi Vilmos

EMLÉKNYOMOK

A hatvanas-hetvenes években került a kezembe néhány írása és persze beleszerettem. Ki nem, aki olvasta?

Arra voltam kíváncsi, vajon mit hagyott meg bennem Lénárd Sándorból az idő, ezért ehhez az emlékező íráshoz nem kerestem elő a műveket, minden pontatlan lesz. Két arcot látok belőle. Nem afféle képeket pózban és keretben, hanem elgondolkodtató történeteket.

Az egyik képem az ifú Lénárdot mutatja Rómában. Fiatal, gunyoros mosoly a szája szögletében, és az a meggyőződése, hogy lehetetlen vállalkozások nincsenek, csak tehetetlen emberek. Kamaszos báj és a zsenik magától értetődő természetessége jellemzi, nem nagyképű, nem lekezelő, hanem elragadó. Mindig ilyen szerettem volna lenni.

Közkönyvtár Rómában, télen melegedni sem utolsó hely. Bogarássza a szabadpolcos könyveket, ha jól emlékszem, valami holland könyvben nézegeti a képeket. Megszólítják. Úgy tűnik, ön tud hollandul és nekem gyorsan, rövid határidőre kéne valaki, aki lefordít egy holland könyvet, talán bedekker, rendesen megfizetem. Azonnal elvállalja, majd megtanul hollandul menet közben.

Ezért a könnyedségért irigyeltem egész életemben. A kudarc lehetősége fel se merül, két hónap alatt meg lehet egy nyelvet tanulni, ha nagyon igyekszik valaki, és éppen annyi volt a határidő is a fordításra kiszabva. A siker garantálva.

Kétkezesek a hercegi palotában. Egy ajándék jegyen hallgatott koncert után, amikor a közönség már eltávozott, leül a zongorához és játszik rajta néhány futamot. Egy idős úr visszajön a nézőtérre, megdicséri a játékot és felajánl heti néhány óra kétkezes hercegi palotájában. Gátlások Lénárdban nincsenek, lakás nélkül éppen, egy éjszaka körbejáró villamoson alszik, és némi ennivalóra is csak az alkalmankénti piaci bérvérnyomásmérés szerény hozadékából telik, de jár a herceghez rendszeresen, aki nem tesz fel kérdéseket, csak a közös játék érdekli, hogy ki ez a fiatalember, számára érdektelen, szépen játszik, ennyi elég. Képtelen történet, az ember olvasás közben végig azt szeretné, hogy az idióta herceg vegye már észre, hogy a tehetséges idegen éheznek, de arisztokratáknak ez nem szokása. Viszont az idős, pocakos libériás inas realizálja a helyzetet és időnként a kezébe csúsztat némi pénzt, a magáéból természetesen. A képtelenség akkor éri el a csúcát,

amikor az egyik este Lénárd megszólal, hogy az éppen játszott négykezes két külön zongorán szebb lenne. A herceg azonnal utasítja az inast, hogy vegyenek még egy zongorát a jövő csütörtökre.

Hogyan képes valaki úgy beilleszkedni az élethelyzetekbe, hogy minden körülményt adottságnak, feltételnek vesz és úgy használja a saját céljaira, hogy a résztvevőket nem terheli a saját problémáival? Micsoda méltóságtudata lehet egy ilyen valakinek...

Na, ezt is irigylem.

A római történetek vége, ha jól emlékszem, az az eset, amikor kivonulnak a németek Rómából, és másnap reggelre valaki felmászott Musolini tízméteres márványszobrára és a fejére szart. Ez Itália! És Lénárd olasz is lehetett volna, meg francia, meg német, meg brazil, pedig végig magyar maradt.

Valójában kulturális világpolgár, reneszánsz humanista. Egy archaikus nyelvész közösség tagjaként újrarendítik a Bibliát. Kijavítják az eddigi pontatlanságokat, elvész többek között Mária szüzessége, de elvész a fordítás is, akiket érintett, azok tettek róla.

Hány olvasója lehet az általa fordított latin *Micimackónak*? Egészen biztosan több mint öt, de kétlem, hogy eléri a százat. Én viszont bármilyen áldozatra képes lennék valakiért, aki latinra fordította a *Micimackót*. A *Micimackó* az emberiség nagy közös kultúrkinccse. Biztos vagyok benne, hogy ha csak ennek a tettnek a híre jut el a galaxis többi értelmes kultúrájához, az emberiség halhatatlansága máris biztosítva van. A *Micimackót* latinra fordítani olyasfajta tett, ami mögött semmiféle anyagi vagy egyéb érdek nem játszik szerepet. Ez maga a felmagasztosult cselekedet, az esszenciája az emberi természet legnemesebb, önmagáért való érdeklődésének, amely nem szándékozik a természetet semmiféleképpen átalakítani, befolyásolni, használni, csupán elhelyez benne valami soha nem voltat, jelzi, hogy itt különös lények laknak.

Egy tucat nyelven beszél, rajzol, zongorázik, verset ír franciául, németül regényeket, de ír remek olasz szakácskönyvet is, Vánca stílusában. Pontosabban fordítva. Szinte mindent tudott, és amit nem, azt megtanulta.

Közben némi pénzhez jut egy São Paulo-i orgonaverseny első helyezésével, és tartós befektetésként a brazil őserdőben vesz apró birtokot, ahol folytatja orvosi praxisát. És itt jön a második Lénárd-képem, az idős, sokat tapasztalt bölcs képe, aki már régen tudja, hogy az ifjúkor világfaló éhségét szükségszerűen követi a mulandóság felismerése és elfogadása. Völgy a világ végén, ahol felépül a láthatatlan ház, magába zárkózik és megértően, gondosan, szelíd iróniával kezeli indián betegeit.

NEM AZÉRT ÉLEK, HOGY ÍRJAK – AZÉRT ÍROK, MERT ÉLEK

*M*egjöttem Hawaiiról, maga tudja, merre van az Arany János utca? Van ott egy trattoria, annak a teraszán, de nem az étterem, a kávéház teraszán találkozunk fél egykor, oké? – A telefonhívás egy világhírű reklámszakembertől jött, aki nem tartja magát írónak, de most írja tizenkilencedik könyvét; évtizedeken keresztül évi háromszázezer kilométert repült, egyetlen beszélgetés során lazán megszólal nyolc-tíz nyelven, de hogy valójában hányat is beszél, azt szerintem maga sem tudja; szívügye a magyar irodalom, itt-hon díjat is alapított, a vele készült interjúkban meg szokás említeni az illusztris rokonokat Bródy Sándortól Hunyady Sándoron át Gábor Dénesig. Azt is tudni róla, hogy gyerekkorában találkozott Einsteinnel. Legszívesebben Hawaii-on ír, számára ott van a világ közepe. Vagy Magyarországon inkább. Otthona van még egypár, habár nincs mindegyikben lakása. Éppen alig van ideje, mert gyerekkönyvet ír, és a trópusi szigeten a hazai béke szigetéről álmodozik.

Tizennyolc könyvet írtam már, de az nem irodalom. Nem is számolom magam bele az irodalomba, mondjuk úgy: irodalmi leszár mazott vagyok. Még azt sem mondhatnám, hogy a művészetek közül az irodalom volna számomra a legfontosabb. A művészet – gon-

dolom – maga az élet, és ezért fontos valamennyi. A muzsika például nagyon fontos. A festészet is. S a legfontosabb művészet az életművészet. Szerintem. Azt sem gondolom, hogy én ebben a művészetben jó lettem volna. De fontosabb a jónál, ha az ember szerencsés. És én szerencsés voltam. Kevés tudással a lehető legtöbbet értem el. A szerencsének tulajdonítanám, hogy bejártam az egész világot? Nem, ezt nem számítom ide. Nem az volt a célom, hogy bejárjam a nagyvilágot, ezt csak a munkám hozta így. '48-ban kezdődött, volt egy ember, akinek az én édesapám segített élelmezni Budapestet az ostrom után. Nagyon nagy ember lett belőle. Ismert engem, tudta, hogy okos srác vagyok, mondta, hogy kiküld Moszkvába tanulni. És akkor Apa megkérdezte: „maga akar Moszkvában tanulni?” Mondom neki: „nem, nem akarok”. „Akkor hova akar maga menni?” „Hát, New Yorkba.” Mert ott volt a nagybátyám, Bródy Illés, aki nagyon sikeres író volt. Ezért mentem Amerikába, ott jártam iskolába, aztán egyetemre. Az angollal nem volt problémám, azt már otthonról tudtam. Mint a németet, a franciát, az olaszt. Kínaiul pedig azért tanultam meg, mert kiskoromban Kőrösi Csoma Sándor volt az ideálom. Nagyon-nagyon tiszteltem, különösen, hogy ő írta az angol-tibeti szótárt... Mindenképpen el akartam menni Tibetbe. Egyszer Esterházy Alice-szal együtt megfogadtuk, hogy hatvanöt éves korunk előtt elmegyünk Tibetbe együtt, bármi történjék is. De én sajnos nem mehettem, mert magas volt a vérnyomásom, szóval soha nem jutottunk el. Most már nem is megyek soha, nyolcvan éves leszek januárban, Vízöntő vagyok. S mint ilyen, utálom az igazságtalanságot, hűségességek, idealista.

Tibet legalább közel van Kínához. Az én tanárom Csang Kaj-sek utolsó amerikai nagykövete volt – miután leváltották, a Princetownon tanított. Ahol én tanultam. Nem volt nehéz eldöntennem, hogy nyelveket fogok tanulni, az már eleve ment nekem. Kínaiul akkor még egy bűdös szót sem tudtam. Eredetileg építészmérnök akartam lenni, de amire ezt eldöntöttem, kiderült, hogy nem elég hozzá az alaptudásom. Azt javasolták, a nyelv-

veket használjam, és legyek diplomata. Akkoriban az optimisták kínaiul tanultak, a pesszimisták oroszul, én pedig optimista voltam. Nagyon érdekelt a kultúra, a turizmus és a kínai művészet, és a nagy, nagyon nagy kínai költészet. Végül a Woodrow Wilson's School-ba iratkoztam be, diplomata-iskolába, itt iskolatársam volt például Jim Backer, a későbbi amerikai külügyminiszter is. Persze nem csak diplomáciai tárgyakat lehetett ott tanulni – művészetet, történelmet, filozófiát is oktattak, én rendre föl is vettem ezeket a kurzusokat. De akkor még diplomata akartam lenni. Igen ám, csak hogy ott volt Joseph McCarthy, s az ő szemében mindenki, aki onnan jött, ahonnan én, az kommunistának számított. Persze nem voltam én kommunista, de nem lehetett ezzel vitába szállni. Akkor apám egy barátja azt mondta: *going to business*. Volt egy évfolyamtársam, akinek az apja egy reklámügynökség elnöke volt. Ő mondta, hogy úgy látja, én ebben nagyon-nagyon jó lennék, mert szeretem az embereket, szeretek írni, menjek hozzájuk nyugodtan, az apja fölvesz. Hát, én viszont úgy gondoltam, hogy nem protekcióval akarok rögtön az első állásomba bekerülni, elmentem inkább egy másik ügynökséghez, fölvettek, és ott voltam rövid ideig, azt hiszem, negyvennyolc évig, valami ilyesmi. És, hát, fölkerültem csúcsára...

Igaz, a kínait például sohasem tudtam hasznosítani. Azaz egyszer mégis. Kínában voltam a cégünk akkori elnökével, aki beszédet mondott, én ott ültem Po Ji-póval, ő volt a kereskedelmi miniszter. Nagyon híres embernek számított, mert a hosszú menetelésen együtt menetelt Maóval. Pár éve halt meg, százegy éves volt, azt hiszem. Az amerikai mondja a beszédet, s a lány, a tolmács mindent lefordít, kivéve azt, hogy *advertising*. Éppen azt, amiről az egész duma szólt, a reklámról. Ültem, hallgattam, majd tíz perc múlva megkérdeztem, hogy „bocsánat, maga tudja, mi az, hogy *advertising*?” Azt felelte, nem. Megmagyaráztam neki: *commercial propaganda*, kereskedelmi propaganda. A végén odajön hozzám Po Ji-po, a miniszter, és azt mondja: „maga tud kínaiul, mi?” Mondom,

Kántor Zsolt

PAPIRUSZ ÉS PERGAMEN

Vékony szeletekre hasogattam a papirusznád szárát, egymás mellé illesztettem a csikokat, utána harántirányban még egy réteget préseltem rá. A pergamen fiatal bárány, kecske, tehén vagy antilop bőréből készült, minél zsengébb volt a bőr, annál kiválóbb lett a tekercs. A *vellum*, a legvékonyabb írólap, az állati magzat bőrének lenyúzása által. Volt egy-két abortusz, mielőtt nagy művek születtek. A pergamen tartósabbnak bizonyult, mint a papirusz, ezért ebből készült az első bibliai megilla. A Codex Sinaiticus 730 lapból állt, ehhez hétszázharminc bárányt kellett levágni. Horribile dictu, mennyi vért kellett ontani egy könyvtár megtöltéséhez. Ma a rongyból készült papír igen humánus eljárás. Ennyivel silányabb a mostani kultúránk?

SZÉP ERNŐNEK

Elaltattam egy esőcseppet.
Felhasítottam a vízhúst,
kibuggyant a hajnal.
Az égbolt kékje ragyogott
a rostok között.
Azután szépen visszavartam,
majd Szép Ernőnek, levélben, föladtam.

hogy igen. „Kitől tanult?” Mondom. Kiderült, hogy jó barátok. Utána meghívott bennünket, dumáltunk a költészetről, mindenféleképpől, kiderült, hogy úgy beszélt angolul, ahogy én. Mindent értett, persze az *advertising*ot is megértette, csak nem szólt.

Nagyon szeretem Kínát, a kultúráját, a művészetét, de sohasem fogok róla írni. Nem vagyok hivatott rá. Nem vagyok kínai, s hogyan külföldiként írnék, abban nem volna semmi eredeti, olyan könyv már jó sok van, köztük nagyon jók is. Kit érdekelne, hogy nekem mi a véleményem? Nem fogok más kultúráról írni, a magyarról sem írok, csak az életem anekdotáiról. Magyarul sem írok, mert észre-

veszem, és zavar, hogy milyen rosszul beszélek. Vannak olyan szavak, amelyeket tudok, de nem ismerek, ilyen, mondjuk, a *maszek*. Sokáig nem tudtam, mi az a maszek – honnan is tudtam volna? Az ember nem él itt, és a nyelv folyton változik. Több helyen élek, három helyen is otthon vagyok, s még egyet nagyon szeretek. Magyarország az első számú otthonom, Hawaii a második, Svájc a harmadik, ott is van lakásom, ez a három a házam, és van egy hely, ahol nincs semmim, Norvégia, azt egyszerűen nagyon szeretem.

Hawaiit azért szeretem, mert ott egyszerűen nincs mit nem szeretni. Ott a legjobb az időjárás a világon. Mindig jó idő van, az eső mindig éjjel esik. Zöld a kertem, kinézek az óceánra, annyira van tőlem, mint itt az utca másik oldala, virágok, azok tényleg a legszebb virágok, az illatuk... Szeretem, hogy senki nem siet, nincs hova. Először akkor jártam ott, amikor az olimpiáról mentem haza '56-ban, Melbourne-ből. Később egy üzletben megismerkedtem egy lánnyal. Akkoriban házasságban voltam, és annak a lánynak azt mondtam, hogy jöjjön és látogasson meg a barátjával, Olaszországban. Akkoriban ott volt a házam – különben Olaszországot is nagyon szeretem – Firenze mellett, Chiantiban. Akkor nem jött el, de később írt, hogy a barátja már nincs meg, én pedig azt válaszoltam neki, hogy akkor is nyugodtan jöjjön. Ő lett a második feleségem, akitől a fiam született. Mivel ő Hawaii-on született – majd Angliában modellkedett, de nem akart Londonban lakni –, akkor vettem Hawaii-on egy házat, ami azóta is megvan. Később született egy lányom is, őt ismeri. Ő a harmadik feleségemnek, egy dél-amerikainak a lánya. Most a negyedik feleségemmel élek. Mindig tőlem váltak el, én egytől sem. És máig a legjobb barátok vagyunk. Hawaii-on amúgy nem élek nagy társasági életet, ugyanis a legjobban ott tudok dolgozni. Ott nem zavar senki, a feleségem se nagyon, nem szabad szivaroznom ugyan benn, de kiülök a tornácra, ott az óceán, kijön a kutyám, ott ül melletttem, és szivarozunk. Zavarni csak az zavar, hogy a matéria, amire nekem ott szükségem van, az itt van, Magyarországon. Különben

vannak is magyarok, Makkai Ádám például, Ignác Rózsa fia, ő mindig ír nekem, de én nem vagyok társadalmilag aktív ember. Azokkal, akiket nagyon szeretek, gyakran találkozik, de nincs kényszerem ott koktélparkra járni, ez engem nem érdekel. Most éppen Hawaii-ról írok angolul egy könyvet, aztán majd lefordítom magyarra. Gyerekkönyvet írok, ami egy tizenkét éves kislányról és egy tizenhárom éves srácról szól, a kislány, Mia egy szigetről ír, egy bennszülött szigetről, ahol elektromosság sincs, és a sráccal, egy magyar sráccal, akinek a szülei kimentek dolgozni, a legmodernebb módon beszélgetnek: palackpostával. Erről szól a történet, és illusztráljuk is, a képeken hawaii szavak is szerepelnek, mint a hullám, a levegő – innen meg lehet ismerkedni az ottani nyelvvel. Hiszen nálunk nem tudja senki, mi is Hawaii. Gyerekeknek írom, egy hawaii művész illusztrálja, ezt nem lehet Magyarországon illusztrálni. Azt sem tudom még, hogy magyar szavakkal elég plasztikusan le lehet-e írni ezt a teljesen más világot, mivel angolul írom. Azért angolul, mert angolul ismerem a szavak jelentését – ha magyarul próbálnám meg írni, folyton azon járna az eszem, hogy helyesen írjam le, még mielőtt leírtam volna, mi is az a valami. Mondjuk, egy *hulahala*-iskola, ahol a hulát tanítják. Majd inkább lefordítom, abban segítenek is nekem.

Nem sokat gondolkodom azon, hogy ezen kívül miről szeretnék még írni. Hawaii-on kívül talán Magyarországnak egy olyan szegletéről, ahol az irigykedést és a gyűlölködést meg lehetne szüntetni, és az embereket össze lehetne hozni egymással. Szerintem ez egy kisvárosban vagy falun lehetséges volna, és ha én ezt össze tudnám hozni, akkor meg is tudnám írni. Ez nem fikció volna. A fikció ebben nem segít. Valódi nevekkkel írnám meg. Leginkább Kelet-Magyarországon csinálnám, Szabolcsban, mondjuk, ott, ahol nagy szükség van rá. „Ki kéne békülni, / mint az ég, (...) / ki kéne, ki kéne, / ki tudja, mi kéne” – ahogy Tandori mondaná. Hisz én nem azért élek, hogy írjak – azért írok, mert élek.

Lejegyezte: JÓZSA Márta

BOLYGÓ KERÉNYI

Többen tudják úgy, mint ahányan más képp – olvasható a több helyzetben és esetben stabil hivatkozási alapunkul szolgáló, *Kinek Észak, kinek Dél* című vaskos munkában –, hogy az első magyar embert az amerikai kontinensen Budai Parmenius Istvánnak hívták, aki a lúdtoll és az iránytű vonzásában nőtt föl. Isten megadta neki, hogy vágya teljesüljön, eljusson külföldre, így német, majd holland egyetemeken tanult, hogy aztán bátran – mint akinek megy az élet – kis batyujával elhúzzon Angliába. Ott egyik oxfordi professzora mutatta be valamelyik híres utazónak, aki látván rajta a sok tanulás közben beléje szorult kalandvágyat, meghívta a sápatag, de szerfelett kíváncsi fiatalembert soron következő expedíciós útjára. A bátor csapat Új-Fundland részletes feltárását, nem utolsósorban az angol korona számára való megszerzését tűzte ki célul, s némi itt nem részletezendő bonyodalom árán a hajók el is érték az áhított új földet. A portugálok látogatta, kissé büdös, csökkent fenyves uralta, főleg karibuk és sarki nyulak teleszarta panorámás helyet, ahol kikötöttek, St. Johnsnak keresztelték a boldog hódítók. A királynő nevében természetesen birtokukba vették a teljes szigetet is, helyőrséget szerveztek, s máris indultak lelkesen tovább. Innen sajnos a történet vége annyira sincs, mint a fürdőszoba ajtaja. Csakhamar iszonyatos viharba kerültek, melyben az elszabaduló sátáni erők a hajókat egymás után, röhögve, az üvöltő szelet is túlbömbölve: az éles szirtekhez csapkodták. – Itt

nyársalódott fel derék Istvánunk. Vagy lett Parmezánná Parmenius, ha a mostanság divatos nyegleséggel igyekeznénk érzékeltetni e szörnyű és gyászos eseményt.

(Fuck it! No luck.)

Az idézett könyvben aztán a cselekmény a kaliforniai borkultúra „atyjának”, a volt se-riffnek és az indiánok nagy barátjának, hatlöv-
vetű, kerékpárról is lövöldöző, majd mustér-
lelő, de pálinkaivó, mámorában serényen za-
katoló dél-amerikai hengermalmokról álmo-
dó, életét végül egy arra leselkedő, a maga
pillanatát irigylésre méltó türelemmel kivá-
ráló aligátor bendőjében végző Haraszthy Ágos-
tonnak a dicső és kevésbé dicső tettei felé ve-
szí az irányt. Hogy csak hosszabb kitérők és
bonyodalmak után – az Old Shatterhand ar-
chetípusának tekintett Xantus Jánost ügye-
sen megkerülve (Bölöni Farkast és társait
ugyancsak, mert honnan lenne idő minden-
kire?), ellenben nem egy negyvennyolcas
szabadságharcos történetét vígan-búsan el-
mondva – jusson el ugyanez az ijesztőn kí-
gyózó, villás végével sziszegve tapogatózó
sztoriszál addig a költőig, aki eredetileg né-
met volt ugyan, de magyar földről indult. Pe-
tőfi Sándor barátjaként ez a magas, megnye-
rő modorú, bár kissé félszeg, úrhölgyek tár-
saságában főképp hallgató, hosszú ujjai-
val malmozó ifjanc ennél sokkalta nagyobb el-
szántsággal vett részt a szabadságért vívott,
összesítésben elbukott csatákban, hogy utá-
na kivándoroljon, ott még kevesebbet írjon és
rosszul gazdálkodjon, marháit elvigye a rab-
ló meg a vész. Tébolyult hangja legvégül az
amerikai préribé vesszen, eltűnjék a prérifar-
kasok panaszosan vonyító kórusában. Pon-
tosabban: a Kénköves Pokolnak az ő számá-
ra ott hevített, tárt ajtajú, boldogan duruzso-
ló kályhájában. Plajbászostul és jegyzetfüzet-
estül, benne Petőfi feleségének, Szendrey Jú-
liának egykor illatos, sosem használt pincuri
zsebkendőjével. Nem utolsósorban a nő
egyik illatos szivarkájának szirmos virág
vagy őszi levél módjára lepréselt papír véd-
jegyével. Tubákos szelencéjében pedig egy
lovaglónadrág mintás sliccgombjával.

(Achtung, achtung!)

Kerényi Frigyes – merthogy így hívták ezt az álmodozó, kissé érzélgősen, ezzel együtt itt-ott darabosan-döccenősen verselő, tücsköt-bogarat gyűjtögető, azonban a kifent kardot szótlan visszahúzódottsága ellenére a háttérben meglehetősen ügyességgel forgató, amúgy bátor férfiút – 1822 januárjában született Eperjesen. Eredetileg Christmann, családnevét később magyarítja. Korai gyermekéveiről nem sokat tudunk, valószínűleg szeretett a sekélyben rajzó-villódzó apróhalra kenyérgalacsinnal halászni, meg fanyarszagú árnyékos diófára mászni, kevésbé a tarka macska riadt farkára kolompot kötni. Az olvasást utóbb kedvelte meg, mikor teljesen árván maradt, s gyakran a maga is verseket írogató édesanyjára gondolt. Az eperjesi kollégiumban előbb a német, majd a magyar önképzőkör tagja lett. Pákh Albert (1823, Rozsnyó–1867, Budapest) író, szerkesztő, végzett jogász, kitűnő humorista, aki egyik valószínűtlen pillanatában kezességet vállalt Petőfi tartozásáért (de ez más lapra tartozik, ez egy másik történet, amely itt, a lábunk előtt, orrhangon szuszogva keresztbe igyekszik feködni, de mi fürgén átlépjük), Pákh írt hosszabb szöveget és publikálta azt Kerényi halálára. Abban az áll, hogy költőnk legelőbb az akkoriban annyira kegyelt latin nyelven készített zengzetes verseket, utóbb, midőn már nem csupán a tanító kedvéért, hanem önlelke sugallatából is ragadott tollat, német nyelven írt. A magyar szót ő csak később az iskolában, könyvekből és az életből tanulta. De számos jól írt német költeménye közül soha egyet sem bocsátott napvilágra.

(Ich liebe dich.)

K. F. tizennyolc éves lehetett, már felfele kanyarodó szőke, szerelmes bajusszal, vastag férfias pajesszal, midőn első versei megjelentek az Athenaeumban. Vidor Emil álnévvel. Vidor Emil, mondja ugyancsak Pákh, nem tartozott azon nevek közé, melyek látásánál ellenállhatatlan, szenvedélyes olvasási vágy szállja meg az embert; de azok közé

sem, melyek közönnyel töltenek el, s csak azért vannak kinyomtatva, hogy jelül szolgáljanak a továbblapozásra.

*Tarka lepkeként dalom
Hogyha útra kél,
Szégyenlős a kis bohó –
Szerte szállni fél.
Mond: miért repüljek én?
Nincs ki nézne rám –
Mint a többié, nem oly
Csillogó ruhám.
Szállj azért, ne légy hiú –
Szállj hegy-völgyön át!
Tán csak vár e nagy hazán
Egy leányka rád?*

Vidor Emil, de még inkább Kerényi feltűnése – véli a továbbiakban P. A. – mindig egy régi, próbált hűségű jó barát megjelenése volt, ki nem új és nagy dolgokkal ébreszt érdeket maga iránt, ki gyakran kedvetlen, de ki, mert minden szava szeretet folyása, sohasem válik unalmassá, s kiben különösen kételkedni sohasem lehet. A Vidor név, úgy látszik, némi jellemző öntudattal volt választva. Követelésekkel az életben soha sem lépett fel, s maga az élet iránti igényei, álmai a jövőről is igen szerények voltak. Nem összehasonlítható, csupán a két különböző zsáner és igény feltüntetése végett szabadjon emlékeztetnie (néki, Pákh Albertnek) az olvasót Petőfi *Dalaim* című gyönyörű költeményére, melyben önmagának és költői vágyainak mintegy tükrét állítja elő. Annyi erő s akarat mellett, mily büszke követelés! Kerényi kevesebb elragadó erővel, de bizonyosan sok bensőséggel és szeretetre méltósággal mondja, mi a csengőbongó, mégis mélabús harangszónál jut eszébe:

*Lesz talán, ki énekimre
Elmerengjen boldogan,
Gondolván, ki ezt dalolta –
Tudja isten, merre van!*

Ha Kerényi a saját életének végére célzott, márpedig azt tette, akkor aligha tévedett. Biztos lövés, telitalálat. Isten sem tudja pontosan, mi történik a háta mögött?

Pákh: „Erre aligha bátorkodnék válaszolni. Ellenben Vidor Emil versei többnyire a pacirta éles hangú csattogásai valának, egy pacirtaé, mely az alanti gőzkör nyúgeiből kibontakozva, szabad szárnyon dicséri a tavasz melegítő sugarait s kedve korlátlan csapongásaiban mintegy biztatja, édesgeti azokat, kik a tél dermedtségéből még föl nem ocsúdtak.”

Szép. Majdnem líra ez így jómagam is. Viszont most vessünk egy pillantást arra, mi rejlik a „Spenótban”. Milyen dal? Nos, a magyar irodalom akadémiai történetének 1965-ben kiadott harmadik vaskos kötete szerint (a szorgos deákok Spenótnak nevezik a sorozatot jellegzetes színe miatt) Kerényi Frigyes lírája olyan költészet, mely a szelíd érzékenység, lágy dalszerűség jegyében indult. Reflexív dal (nóta?), így lehetne meghatározni jellemző műfaját. Valamely látvány képét vázolja fel röviden, s ehhez társulnak a reflexiók, még hozzá dalszerű könnyűséggel. *Ám nota bene!* Hazaszeretete szinte vallásos rajongássá fokozódik közben, parázslík, lobotvet, lángol. K. cselekvő, reformszellemű ha-

zafiságot hirdet, mert szerinte is: *tette hí a kor!* A reformkori társadalom fejlődésének lendülete számos költeményét inspirálta. Van, hol megbélyegzi, támadja az elnyomó hatalmat, a zsarnoki önkényt. (Mély részvétellel éli át a lengyel hazafiak tragédiáját.) Kárhoztatja a nemesség „ősi gőgjét”, az úri körökből a néphez, a kunyhók lakóihoz vágyódik. Sommázva: elvek tekintetében K. méltó társa volt Petőfinek, lírájának azonban nem adatott meg a nyelvi fantázia, az ihlet szárnyalása, hiányzik belőle a vallomás sodró ereje, a költői szubjektum szenvedélyessége. És akkor még maradt valami? – kérdelem én, összecusukva, letéve a spenótot. Megtörülgetvén a szemüvegem, kis fokhagymát aprítok, tejfölt kerítek. Eszem.

(No chance?)

Pákh: „Hát igen... Frigyesel az a helyzet, véleményem szerint, hogy azon eszközök, mik a keblében rejlő kincsek kiaknázására szükségesek lettek volna, nem voltak birtokában, sőt merem állítani, hogy azok bírha-

tására nézve legyőzhetetlen akadályok állottak útjában. Értem a nyelv hatalmát. Hazánk egyik határszéli megyéjében születve, Kerényi közös balsorsában részesült azon ezer meg ezer hazánkfiának, kik évek múltán alig képesek meghatározni, mi volt valódi anyai nyelvök. Vidékük vegyes ajkú népsége között egyszerre két-három nyelv beszélése közben növekednek, az iskolákban és az életben ismét új nyelvek birtokába jutnak anélkül, hogy csak eggyel is gyökeresen el tudnának bánni. Az írói pályán azután az ilyenek, bárminő tehetség mellett s bármi nyelven, csak igen ritkán jut a szerencse jelentékenyebb szerepet viselni. Költő pedig, olyan költő, ki az érzelm minden mozzanatát, az eszme minden árnyalatát híven vissza tudja adni, soha vagy szerfölött ritkán válik belőlük.”

Átka annak, amit ma multikultinak nevezünk? Mindegy, Kerényi tényleg nem lett Petőfi, de ez annyi emberrel esett meg, hogy nem tűnik különösebb nehézséggel megemészthető, egetverő eseménynek. Lehetetlen megítélni, mennyire gondolhatta akár a szíve mélyén komolyan Kerényi Frigyes, hogy Petrovicsunk – mai szóhasználattal élve: bazinagy – géniusza mellett igazából labdába lehet rúgni, tény, kedvét szegte a már életében érkező negatív visszhang. Még inkább a süket visszhangtalanság. Hiába próbált segíteni az erdei lak témájára szervezett költői párbajjal úgy, hogy Tompa Mihály mellé pont őt hívta ki költői viadalra (fele)barátja, Sándor, a dolog – természetesen – nem egészen jól sült el. Akár visszafele, mondhatni, holott a bronzérem itt Kerényinek borítékolható volt, ha végül nem osztották is ki. Hozta tehát a dolog a papírformáját, ahogy sportberkekben mondani szokás manapság, hiszen jó előre nyilvánvaló lehetett Petőfi diadala. Petőfié, aki jómaga ugyancsak sok ronda, kicsinyes véleménnyel találkozhatott műveit illetően, bosszantó személyét, pimasz orcáját érintően meg kíméletlen pofonokkal, de nem rogyant térdre, nem akart elhervadni, mint virág, melyet titkos (vagy nyilvános) féreg foga rág. Tudjuk, inkább hegyről a völgybe... Világszabadság!!!

*A nemzetek nagy tengerén,
Hajót indulni látok én,
Bizton, hatalmasan!
Vidor habok lakója lett,
Nem zengem, a mit szenvedett
Vér s köny hullámiban.*

– írta K. F. (volt Vidor Emil) úgy, hogy a verselés megbicsaklása itt szinte a mű javára válik. Menete olyan, mint egy, a hullám taráján átbillenő hajóé. A költő látomása ezúttal sem óhajt bővebb magyarázatot. Ebbe is jól bele van szerelve a szabadság vágyképe, csakhogy a lírai jármű végül drámai mód materializálódik poétánk életében, aki eleinte az eperjesi harcos ifjúság élén mozgolódott, majd a szabadságharc alatt Pesten nemzetőr lett. Pákh Albert úgy tudja, Kerényi fegyverrel a kezében több ízben is részt vett véres összetűzésekben (tőrével fergetegesen kavarva valakit tüdön is bökött), Petőfitől eltérően, akinek viszont se ló, se kard nem jutott. Utóbbiról úgy tudjuk Illyés Gyula nyomán, hogy lyukas egyenruhára sem sikerült szert tennie, tetőtől talpig civil szerelésben, valami tarka ancugban vonult Bem apó seregével, miközben – egyebek mellett – a hadút vonalába kerülő, lefoglalt és csatába küldött lovak gazdáinak kárigényével foglalkozott. Leszámítva, hogy a nemzet költőjének tartották, Petőfi Sándor valójában ebben a minőségben tűnt el Segesvárnál. Esetleg a magyart nem beszélő Bem tábornok tolmácsaként, mindenestre nem jött el a pillanat, hogy megénekelje a vágyott győzelmet, amelyben tán csak a legrosszabb percekben kétkedett.

Érdekes, mellesleg vagy sem, az épp feléje bókászó Petőfit egy magyar doktor figyelmeztette lóhátról ama vesztes csatatéren, mondván, hogy „a picsába, rohanni kell, nem látod?!“ – mert Bem apó is felhúzta a tábornoki nyúlcipőt; de hogy ugyanez az orvos miért nem próbálta meg maga mögé rántani a nyeregbe a súlyfeleslegben aligha szenvedő, vékonydongájú költőt, mint az a westerekben szokás, arról sejtethetően immár soha nem tudunk meg semmi bővebbet. Petőfi Sándor tehát eltűnt, számlálatlan mende-

mondára adva alkalmat, amelyek közül az egyik arról szólt, hogy látták Szibériában, ólombányában gürcölt, aztán ott is halt meg végképp elnehezült mellkassal. Valami neki tulajdonított versek is maradtak utána, állították egyesek, hogy azokat ez a Petrovics írta, viszont mindahány Kerényi Frigyes leggyengébb próbálkozásait is messze alulmúlta.

A visszhangos kísérlet tehát, a kalandos experimentum, amely újabban arra irányult, hogy legismertebb költőnk bennünket megillető maradványait hazacsempésszük Barguzinból, s mely képtelen akciót egy gazdag magyar kazánkovács pénzelt, valószínűleg azt eredményezte csupán, hogy holmi szerencsétlen, tiltakozni már nem tudó, versek ügyében vétlen, keskeny medencéjű helybeli nő csontjait sikerült kofferba gyűjteni, ideröpíteni, majd kijuttatni Amerikába – alapos vizsgálat céljából. Azóta csend. Petőfi-nek tehát valószínűleg posztumusz sem, Kerényinek viszont, ha kalandosan is, de sikerült életében kijutnia – sok honfitársa nyomán – az Újvilágba, hogy ott sérelmek kezdte érzékeny lelkét megegye a búbánat, közben maradék vagyontörzsét is feleméssze a bolondos-toprongyos, sokkal csábítóbb, de keveset adó, feslett-kurva újvilági élet, a csalfa *American Dream*. Töredékét annak, amit egykor korán „berozsdált és elhúnyt” vaske-reskedő édesapjától örökölt, majd nem is csekélyke birtokába épített bele, ám földjét és annak dús termését örökre letiporta az átvonuló tenyeres-talpas Hadúr, lévén, hogy Frigyesünk virányos rozgonyi kertje oda-vissza is útjába esett a véres verekedésben.

Pákh (*halkuló csatazajban*): „Míntha ma is látnám, tisztára itt van előttem: ezernyolcszázötven egyik őszi éjszakáján Pesten csendő-bongó búcsúpoharakat emelget egy baráti kör. A poharazás egy hórihorgas fiatalembernek szól, ki messze útra készülten ül közöttünk, erőltetett jókedvvel iparkodva a beszélgetést magától távol tartani. Évekig nem láttuk egymást, s most összejöttünk, hogy ismét elváljunk. Én egy hosszú, kínos távollét után vergődtem haza, ő éppen kezében tartá vándorbotját. Mint két jövő s menő találkozáink utainkon, nem küldve, nem marasztva egy-

Pál Sándor Attila

A TEMPLOMKERT

*Ismeretlen gyűjtés a hatvanas évekből,
Bács-Kiskun megye, Szank.
Két rövid részlet a jegyzőkönyvekből.*

1.

„Tudod, miért, azért jó az isten, mert lehet szidni. Káromolhatod naphosszat, nem sértődik meg, nem vág pofán, nem ugat vissza. Mert büntetlenül kérhetsz tőle bocsánatot, amennyiszer csak akarsz, meg büntetlenül szeretheted, amennyire csak akarsz.”

2.

„Mostanában azon gondolkozom, hogy ha arra születünk, hogy meghaljunk, mert így van, akkor ez a földi élet egy mellékvágány. Olyan, mint itt az állomáson a kisvonatnak, amikor megáll, megpakolják vagy kipakolják, azt megy tovább. Kitérő a semmib*. Mielőtt megszületsz, nem vagy. Leéled, ami adatott, és utána megint nem vagy. Az öröklét az a nemlét. Ez meg itt egy rövid szünet. A templomkertben van az a hatalmas diófa. Mindig annak a tetejét nézem az istentisztelet alatt, amikor nem kell imádkozni. És amikor kell, akkor is a diófára gondolkodom.”

* -ből vagy -be, gépirathiba, eldönthetetlen, mi a szó vége.

mást. Nem emlékeztünk, nem panaszkodtunk, nem voltak biztatásaink. Se az öröme, se a fájdalomnak, se a reménynek itt szóvivője nem akadt. A pohár utolsó csengése elhangzott, kezét szorítottunk, s Kerényi a honvéghatárai felé sietett. Én meg maradtam, mert vízkóros bajomból Bécsben sem sikerült kigyógyullanom, s úgy akarhatta a sors, hogy idehaza, így rokkantan, tetejébe temérdek hipochondriával terhelt, a Nemzeti Kaszinó könyvtárosa legyek. Isten látja lelkem, különben se vágyódtam Amerikába. A harcot sike-

AZ IKREK

Egy falukutatósi jegyzőkönyvben talált pársoros megjegyzés.

„Él a faluban egy idős házaspár. Sziámi ikrek. Megismerkedésük után nem sokkal, egy igen kemény téli éjszakán kézen fogva sétálgattak a faluban fel és alá, a kezük pedig olyannyira összefagyott, hogy a szövetek egymásba nőttek. A férfi jobb kézfeje lett a nő bal kézfeje, a nő bal kézfeje lett a férfi jobb kézfeje. A valódi nevüket már csak ők tudják a faluban. Amikor magukról kell beszélni, mindig a másik helyett beszélnek. A „tata” elmondja, hogy a „nyanyának” még mindig vannak babahajai, hogy műtötték a térdét, hogy harántboltozatsülyyedéses a lába, hogy szeret táncolni, és hogy szereti őt. A „nyanya” elmondja, hogy a „tatának” sérve van, tíz éves kora óta betegek a lábujjai, sosem volt rendes szakálla, hogy szeret táncolni, és hogy szereti őt. Mindketten reformátusok. Felgyűjtöttem tőlük egy táncot, aminek semmi köze ahhoz a tájegységhez, ahol élnek. Mikor megkérdeztem, mi volt ez, csak annyit mondtak: öreges.”

resen átbetegeskedém vala pont Bécsben. Hát mi kenhető rám? Legfeljebb egy kaszinótojás. Vagy kettő. Ha, ha, ha; ha, ha, ha!”

Kerényi Frigyes hajóújtjáról annyit tudunk – Kerényiéről, kinek távozására Tompa Mihály írt megrendítő költeményt, említve, mennyire fáj a szíve, midőn üresen látja barátja finom faragású hintaszékét, kérdőjeleként kanyarodó pipáját, vagy miközben bejárja a mezőt, a zúgó patakot, hol Kerényi lelke oly gyakran mulatott, elhagyatottnak pillantja meg a szilvást, melyet a költő keze gondozott –, szóval, erről az útról, előre is sejtetvén immár, annyit tudunk, hogy közel sem volt sima ügy. Ha nem is végződött oly tragikusán, mint jóval korábban Budai Parmenius Istváné, de majdnem nagy baj lett belőle.

Eperjesi poétánk Londonból kifutó, kiselejtezett, civilek szállítására átalakított (buherált)

fregattja útközben árboctörést szenvedett, majd miután megreparálták nagy nehezen, a kedvezőtlen szeleknek és a komisz gályatartó halak rátartóságának köszönhetően, meg a gonosz áramlatoknak hála, hatvan napig hanykolódott a nyílt vízen. (A gályatartó halak megjelenése egyébként még a legbátrabb görög tengerészeket is arra kényszerítette anno, hogy sírva rogyjanak térdre, nem is tudván hirtelen, melyik istenükhöz imádkozzanak.) Így belőle is majdnem *bolygó hollandi* lett, miként köztudott immár: annak a Van Straaten kapitánynak a hajójából, aki, hogy szülőföldjén közismert hitetlenségét fitogtassa, a templomban való ájtatoskodás helyett csak azért is kihajózott nagypénteken, de nem tért vissza. Nem hogy nagy-szombaton, de soha. Ítélet napjáig bolyong görbedt háttal, terpesztett lábakkal Van Straaten a hullámozó tengeren, és rémítgeti a hajósokat. Vagy egy másik változat szerint a hollandi kapitánya az a Bernard Fokke nevű vakmerő ember, aki üzletet kötött az ördöggel, hogy kilencven nap alatt eljusson az Antillákra. Emiatt azzal bűnhődött, hogy a Jóréménység foka körüli vizeken kell hajóznia örökkön-örökké. Fokke kapitány állítólag még mindig a fedélzeten áll, és homokórájával számlálja az évszázadokat.

Nétán épp úgy, mint az a Nijenborg nevű fregatt (lásd a kétezerben megjelent, *Ki tanyája ez a világ* című könyvet!), amely az ezerhét-százados években hajózott ki a hollandiai Tessel kikötőjéből, fedélzetén bizonyos Paul Balazzal, azaz Balázs Pállal és egy Szalay Lőrinc nevű káplárral, akiből később híres pusztai betyár lett Argentínában. Olyannyira, hogy költeményeket írtak róla még a bitófán túl is. Szép számban akadnak olyanok tehát, akik a Bolygó Hollandiban épp a Nijenborgot és kapitányát, bizonyos Ketel kapitányt látják, aki, miután zendülés tört ki a fedélzeten, rövidesen öngyilkos lett, de összes sérelmének terhe alatt utolsó pillanatában oly türelmetlenül vette Isten nevét a szájára, hogy arra ítéltetett, csillapíthatatlan düh eméssze a pokol hátszélel száguldó fantomhajóján az idők végezetéig. – Olybá tűnik, Kerényi Frigyes is erről a bolygó hollandiról, a Nijenborgról beszél

egyik immár New Budán írt versében, amelyben amúgy óriási szegénységéről panaszkodik, és Szalay tizedes példájára célozva felteszi a kérdést, vajon mi lenne, ha ő ott, Iowában, a sziúk földjén válna valami hasonlóvá: „*buczka-poczkok között / magyar haramiává*”.

De ami egyelőre még ezt a viszontagságos, végezetül mégiscsak befejezetlen utat illeti: olvasható valahol, hogy az iowai magyar település legendás alapítója, híres Újházy László sárosi főispán, ugyancsak szabadságharcos, Kerényi újvilági barátja és, amennyire lehet, pártfogója, verseinek és gyűjteményének kitűnő ismerője, a költő vagyonszájának aprólékos összeírója, Újházy vagy Ujházi vagy Ujhazi egyszer rég, amikor még Új-Buda pompásan virágzott, hatalmas ünnepélyt rendezett, amely multságban az asszonyok az édes pite sütésében, a férfiak pedig a fanyar bor fogyasztásában vetélkedtek. Kerényi velük együtt rendesen becsípett, s abban az állapotban egész furcsa történettel rukkolt elő az őt szállító hajó balesetével kapcsolatban. Eszerint az *árbocz* majdnem *cathastrophát* okozó vesztét tulajdonképpen egy kamasz óriásbálna okozta, melyszertelen *ficzkandozása* közben oly figyelmetlenül ugrott ki a tengerből, hogy ijedtében becsukott szemekkel a fedélzetre dőlt, s böhöm iszamós testének egyetlen rúgásával megrepesztette a főrudat. Legott – mondá Frigyesünk – az *ókeánusba* henteredett vissza e bumfordi kövér vízgyermek, ahol nagy fújtatással el is tűnt arra, amerre a kellemetlen élmény sürgős feledését remélte.

Kerényi Frigyes ugyanitt azt az eseményt is rendkívüli derűvel adta elő, amely majdnem végzetesnek bizonyult számára, s amely valamelyest mintha intésképp előrevetítette volna az elkövetkezőket. Történt márpedig, hogy amikor költőnk eme sebtében megjavított, *Dreamland* nevű hajója végül kikötött Amerika partjainál, csónakba kellett szállni, ám ő ezt oly „szerencsétlen modusban cselekedte meg”, hogy vízbe esett, ennek folytán annyira meghűlt, hogy két hónapig nyomta az ágyat New York kellős közepén. Mondá még, sok bort kellett akkor innia, mindenki egészségére! Oké? Oké. Aztán természetesen

a fenti bulinak is vége lett, miképp mindenkialdnak. Megint szembe kellett nézni, prérifarkasszemet a kőkemény hétköznapokkal. Az egyre dologtalanabb dologgal.

Nos, hát, ami azt illeti, eltérő vélemények olvashatók arról, egyáltalában mennyire tudott a költő Kerényi birtokosként gazdálkodni (vajh olvasta-e Berzsenyinek a magyar gazdálkodás mizériájáról szóló hasznos dolgozatát [B. D.: *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul*]), de tény, hogy Új-Budán nem vitte sokra. Nem, hogy sokra... eh! Annál is kevesebb. Persze, ezt is megírta. Kinek másnak, ha nem Pákh Albertnek. Ebből idézünk szívest-örömet (de mit, hogy idézünk?! – íme, az egész, sokkal ékesebben és pontosabban szól a tárgyról, mint bárki vagy bármi más):

*Te ki mindig csak kacagtál
Minden földi bohóságom,
Mit mondasz majd, ha elmondom
Uj-budai boldogságom?
Nem mozdulhatok, csak kínnal
Pillantgatok jobbra-balra,
Verset irnék unalmamban
Minden zugban a kőfalra.
Szén csak volna, kőfal nincsen,
Lakásom csupán faházban,
S testem a magas szerencse
Tartja fogva forró lázban!
Téged a víz vitt a jégre;
Engem a nap perzsel, éget,
Ördög tudja, hogy mi czélból,
Ördög tudja, hogy mi végett.
Itt a hol sűrögni kéne:
Heverészek, pénzem nincsen;
Hírt hazámból nem hoz senki,
S ott van eltemetve kincsem.*

Szomorú sors. Iowában, a sziúk Álmosföldjén, Új-Budán és környékén nem sikerült olyan kis Kánaánt létrehozni, amelyet sikerült példának okáért a louisianai Árpádhonban (az újabb kori Albanyban). Eperből lett Paradicsom, magyar kéz által. Olyan magyarok által, való igaz, akik hidegnek találták Kanadát, délre költöztek, ahol éppen az történt, hogy a helybeliek rájöttek, bár a gyapot

jövedelmező, legkifizetődőbb mégis a gyümölcs. Honfitársaink választása az eper belterjes tenyésztésére esett abból a szerencsés megfigyelésből eredően, hogy a környezet szívesen fogyasztja a szamócat, ellenben az egyre csak fokozódó, tempós amerikai életritmusban nincs idejük az erdőben bogarászni (eprészni, eperészni). És akkor: lón eper!

(Zene most: The Beatles: *Strawberry Fields Forever*.)

Noha az alatt következő lírai alkotás irodalmi értéke nemes egyszerűséggel szólva – kereken, vagy inkább elliptikusan – nulla, állják itt mintegy ellenpólusaként Kerényi kesergésének. Íme, az Árpádihoni Kertészlapból (ha nem is direkt):

*Szép Louisiana virágos ölében
Boldog magyar farmer dolgozik serényen.
Árpádihoni magyar veteményes földje,
Szép Louisiana legszebb ékessége.
Pedig beh szegényen telepedtek ide,
Nem is múltott annak még sok esztendeje.
Mind üres erszényű, szegény jövevények,
Csekély gazdagságot de szűkösen kezdtek!
Acél-izmos karral fogtak a munkába,
És törték a talajt, izzadva-fáradva.
Munkájuk nyomán dús tenyészlet fakadt,
Vadonból termőföld lett a kezük alatt.
& ma büszkén járnak táncos paripákon,
Dúskálva élnek jómódban vidáman.
Árpádihoni magyar veteményes földje,
Szép Louisiana legszebb ékessége.*

Item. Kerényi Frigyes magyar költő, aki hiába született Eperjesen, gyomra nem bírta az eperfélét, soha nem jutott el valami olyan kellemes éghajlatú vidékre, amilyen Louisiana. Nem látta meg az Újvilág legnagyobb eperföldjét, nem evett róla, nem evett belőle. Nem is azért dőlt ágynak, mert szamóca került az asztalra, amitől súlyos allergiás reakció lépett volna fel nála. Nem. Ahogy néhány – főleg lexikonszintű, vagy kissé több – életrajzírója tudja, poétánk súlyosan megroggyant lelkiállapota a test legyengülését eredményezte, amellyel aztán könnyen elkezdett a kór. Nevezetesen a sárgaláz, attól véreset hányt, erőst diareizált (kiszáradásig

fosott), hovatovább sokkos állapotba került, amiből tiszta elmével nem sikerült kikeverednie soha. Ütemesen fogyatkozó környezete síkhülyének tartotta. Volt, ki sajnálta, volt, ki félt tőle, volt, ki mindkettőt érezte, esetleg valami harmadik érzés is hatalmába kerítette, de nem volt lényeges: Kerényit a sorsa öngyilkosságba kergette. 1852 tavaszán önkezeléssel véget vetett értelmetlenségnek, kibíratatlan és elviselhetetlen, vagy csak egyszerűen: viselhetetlen életének. Hogy felkötötte volna magát, avagy főbe lőtte, arról nem szól semmiféle fáma.

Ehhez rögtön verset költve:

*Am ha szólna is igazából
csak tévhitet terjesztene,
mert se nem akasztotta,
se nem lőtte. Másképp
történt meg a dolog véle.*

Márpedig valójában úgy, hogy Frigyesünk végül teljesen magára maradt az elnéptelenedett Új-Budán, mivel azt mindenki elhagyta, sokkalta boldogabb hely után nézve. Oda hagyta a nyughatatlan szellemű alapító, a pártfogó és istápoló Újházy László is, aki, miután kihantolta korábban elhunyt és ott eltemetett, imádott feleségének zörgő csontjait, mindenestül, asztalostul-nagyszekrényestül ökrös szekérre ült, keresztet vetett, köpött kettőt babonából a barmok vastag farára, ahogy mindig is szokta, azzal elindult új birtokára Texasba, amelyet valamiért Sírmezőnek keresztelt. Még visszanezni se nagyon nézett vissza. Vele tartott a Rombauer família ugyancsak, amely család a kilencéves korban árván maradt kislány, Fricit egykor Magyarországon gondozásába vette. A zavart elmeállapotban leledző, erősen aláásott egészségű felnőtt embert most viszont magára hagyta. Valószínűleg úgy ítélve meg a helyzetet, úgysem tudnának vele mit kezdeni a hosszú, amúgy is gyötrelmes úton. Hogy valójában mit gondolhattak, mit nem, nélkülük mi lesz a hátrahagyott éhenkórász futóbolonddal, innen már nem lehet tudni pontosan. Sejtethetően maradt valaki mégis mellette, aki csak aztán hagyta faképnél. (?) Nem

úgy a szellemlények, amelyek folyvást ott rajzoltak körülötte abban a halott városban, amelyen immár csak a szél vágatott keresztül, elszabadult ördögszekereket görgetve (miképp az látható más témában – másoké mellett –, viszonylag újabban: Peter Bogdanovich szerb származású amerikai rendezőnek *Az utolsó mozielőadás* című filmjében – persze csak akkor, ha emlékezetünk nem csal!). Tény, hogy Frigyes végképp elanyátlanodott Új-Budán, amelyet később, ezt is tudhatjuk, sváb telepések laktak be, nevét Davis Cityre változtatták, hogy aztán az is eltűnjön, s ma gabonaföld álljon ugyanott.

Szó, ami szó, vagy csak szóval, de Kerényi Frigyesnek végképp agyára, idegeire ment a romló helyzet. Nem létező kolbászának rég végére érve, valamely tisztább pillanatában lóra pattant, virtuális csingilingi sarkantyúit az állat vékonyába vágva elindult a többiek után. Nem várta be a német telepeseket.

(Auf wiedersehen!)

Aztán mégiscsak járhatott Louisianában, ha az Újházy végül néki elküldte pénzből hajójegyet vásárolt, leutazott odáig, s csak utána váltott szárazföldi járműre. Mondjuk delizsánszra, majd megint lóhátra. Legvalószínűbb azonban, hogy már St. Louisnál elkanyarodott a folyótól, mivel az volt kézenfekvő akkoriban. Igazság szerint nem tudjuk pontosan, hogyan történt, de tény, hogy Kerényi Frigyes magyar költő életét egy útba eső kemencében végezte. Egyesek szerint a texasi San Antonio közelében, mindössze pár mérföldre Újházy Sírmezejétől, mások szerint félúton Austin és San Marcos között. Itt vagy amott, a végeredmény szempontjából közömbös. A poéta felsőteste szénné égett valahol a remélt boldogság kapujában. A *Kinek Észak, kinek Dél* itt-ott kissé hebehurgya krónikása a következőképp írja le ezt az eseményt, és bár megtanultuk szavait némi fenntartással fogadni, Kerényi esetében nincs okunk megbízható forrásokból merített, szolid fantáziára támaszkodó elbeszélésében kételkedni, eszerint: „mivel képtelen volt tovább New Budán tengetni életét, félt is már

ott úgy, egyedül, a kétségbeesett művész írt Újházynek Texasba, tanácsot kért tőle. Pénzt kapott, továbbá meghívást Sírmezőre. Kerényi Frigyes – az újabb fellelhető források szerint – nekivágott az útnak, s hosszú, viszontagságos bolyongás után eljutott az Újházy birtokától mindössze négy mérföldnyire levő San Antonióiig. Talán azért, mert pénze elfogyott, lóra, de számárra se futotta immár, gyalog esett neki a maradék távolságnak az éppen istentelenül zuhogó, csapkodó esőben, orkán erejű szélben. Egészen közel a keresett farmhoz hirtelen melegt árasztó fényt látott. Talán a ház nyitott ajtajának vélte, halálosan elcsigázott állapotban, de nyilván határtalan örömmel vetette bele magát: egy szénégető kemencébe.”

Március huszonnegyet írtak akkor, Krisztus urunk 1853. évében.

Magyarországon Kerényi Frigyesnek két verskötetete jelent meg. 1875-ben ugyanott látott napvilágot a Kerényi-összes. A *K. É. K. D.* fent említett-beszéltetett krónikása ugyanakkor tud egy amerikai vékonyka könyvről is, ám mondja, hogy az – hogy is mondja? – gyorsan beleveszett a prérikutyaék értetlen, csúfos, hézagos fogú füttykoncertjébe. Már csak annyit tehetünk hozzá végezetül: eltűnt, elporladt, ahogy majdnem teljességgel kilúgozódott a magyar irodalomból magának az Amerikában letális negyedfokú égési sérüléseket szenvedett költőnek többre érdemesült emléke és műve. (Isten nyugosztalja.) Kerényi Frigyesének, akinek – úgy tudjuk ugyancsak – eperjesi (ma Prešov Szlovákiában) szülőházán 1879-ben márvány emléktáblát lepleztek le. Az később leesett, de másodsorra megragasztották és visszatették. Harmadszorra nem. Pedig annyi lett volna a magyaré. Természetesen: ráadás nélkül.

KÖZELI ISMERŐSÖM R. VÁROSÁBÓL

Ez a kis írás nem szól másról, mint egy közeli ismerősömről. Ez a közeli ismerősöm egy szerencsétlen kimenetelű történelmi epizód következtében kényszerült hazájától, M.-tól messze, R. városába. R. városában többedmagával osztozott a gonosz sorson és a keleti ételeken. R.-ben ez a fiatal – akkor még fiatal – ismerősöm, jobb dolga nem lévén, levelezésbe kezdett egy közeli ismerősével – az időbeli eltérés miatt sajnos nem velem –, de mert ez a közeli ismerőse egyben távoli rokona is volt, bizalmas levelezésük több éven át tartott, és M. K. széles körű tájékozottságát mutatja, ami a növények, állatok, ételek, szokások mibenlétét illeti. Ez a közeli ismerősöm, mint Istenhez hanyatló árnyék, nem törődött semmivel, jó keresztényként elfogadta a lehetetlent, a test szenvedései és a török föld forrósága – legkisebb gondja a sokból – nem zavarta.

„Édes néném, hála légyen az Istennek, mi ide érkeztünk ma szerencsésen, Franciaországból pedig 15. Septembris indultunk meg.” A magyar emigrációs irodalom első komoly irodalmi értéket képviselő levelének első mondata 1717 októberéből. M. K. levelei a későbbi, nemegyszer önként választott emigrációba kényszerült magyar írók menlevele, *passport*-ja. M. K. utolsó levelének utolsó mondata: „És azután megszününk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Amen.” Mikes és társai az emigráció alatt többször kérvényezték

a visszatérést, de kérésüket az udvar elutasította. A törökök Rákóczival és embereivel – mint távoli rokonokkal – jól bántak, ételben, italban, szállásban minden óhajuk kielégítésre talált. Hogy Mikes az itthoni körülmények között elérte volna e tehetsége csúcsát, őszintén megmondom: nem érte volna el. Kellett hozzá egy jó nagy adag szenvedés, idegenben élés, honvágyszagú közérzet, egy felmelegített fájdalom – csésze, amiből békésen kortyolgathatott ez a szenzációs és különleges figura. „Ő írta le először ezt a magyar szót: kávéház.” (K. D.). Vajon itthon, a zsírstagú panon világban ez az édes, drága szó találkozott volna Mikessel? Nem! Nem találkozott volna. Kellett hozzá Törökország, a keleti kultúra, a más törvényeket szem előtt tartó, azokhoz alkalmazkodó szokások. Mikes szkizofrén hajlamú levelei – a belső lényében létező öreg hölgy, Mikes női éneke – nélkül a magyar irodalom ma szegényebb és árva lenne, olyan szegény és árva lélek, mint Mikes Kelemen a Márvány-tenger jótékony partján. És ismerjük el: anyanyelvünk magától az emigrációban szerzett szavaktól lenne kevesebb.

Mikes az utolsó időkben magáról megfélelkezve a mellőle elhalt társai felett érzett gyötrelmében maga lett a pesszimizmus és ártó kiábrándultság, a halálra várás, az istenverte magyar sors. „Kedves néném, nem csak mi, hanem az egész emberi nemzet olyan, mint a halálra ítélt rabok, a kik nem tudják, mikor viszik ki a halálra.” Ezt a monda-

tot kicsit később, a huszadik század elején is írhatták volna. Vagy tegnap. Vagy ma. Mikes modern szerző, nem megyek bele, miért aktuális, mert aki a levelek alapján ezt nem érzi, annak hiábavaló dolog lenne a magyarázkodás. Maradok ennél: Mikes modern szerző.

Közeli ismerősöm, pardon, közeli ismerősünk, M. K. R. városából 1761. október másodikán végleg a Halhatatlanok városába költözött.

ANATÓLIAI FÜL

„Sosem értettem: egy beteg hogyan élhetne egészségesen.”

(Ferdinandy György)

Örökké vándor maradok, minden, amit csinálok, csináltam, az úton haladó vándor mozdulata, ez járt a fejemben, amikor ellenőrzésre mentem, ő a harmadik seggturkász doki, akinél jártam az elmúlt hónapokban, és a legfáradtabb, legszomorúbb ember, akit valaha láttam. múlt hétfőn is jártam nála, és akkor is, most is ugyanúgy ült szemben az ápolónővel, ugyanolyan roskadtan, mint akinek a világ összes prosztatája szakadt a nyakába, és pont hétfőn, amikor a fű se nő. szomorúsága rutinos kedvességgel párosult, ahogyan az ágyhoz terelt, finoman megtapogatott, majd az ágy előtti lépcsőre irányított, hogy hajoljak mélyen előre, majd vazelinba mártotta kesztyűs kezét. én már fölkészültem a legrosszabbra, próbáltam ellazítani magam, de az egész, hogy is mondjam, aktus, alig tartott pár másodpercig, és azt mondta, amit minden krónikus prostatatízes hallani akar, hogy gyógyult, írásban: a beteg jelenleg urol. teendőt nem igényel. panasz esetén időpontkérést követően köv. urol. kontroll. megdöbbenéssel és némi irigységgel olvastam mindig is a trópusi magyar író alanyi novelláit a betegségéről, hogy bevallja például: pelenkázza magát. az olyan mondatok még csak-csak, hogy „hiába ittam egyik pohárral a másik után, csak csöpögtem, mint az öreg vízcsapok”, de az olyanok, hogy: „pelenkát cserélget, lemosakszik, magára csorogtatja a kölnvizet. attól, hogy

netalán valamit megérezni rajtam, rettegek. pedig a vazelin elkerülhetetlen, és még a legjobb kenőanyagoknak is penetráns bébiillata van. ápolt, idősebb hölgyek körül érezni ezt a langyos pelenkaszagot.” az ilyen mondatok megrázták, és saját majdani tehetetlenségére, elesettségére, kiszolgáltatottságára emlékeztették, mint afféle fordított déjà vu. különösen a melankólia, pontosabban a metafizikai rettegés, a végesség és az abszolút semmi biztos tudatának ritka, de annál meghatározóbb napjaiban. mikor már semmi sem segít, csak hawking és az idő rövid története.

arra gondoltam, végül is milyen szerencsés vagyok, hogy nem törökországban kapott el újra ez az egész prosztatata-ügy. igaz, mila befizetett valami életbiztosításra bennünket, amely fogorvosi ellátásra is érvényes volt, tanulva a tavalyi mangáliai esetből, de az egy másik történet. ám törökországban, ahol napi tizenhat-húsz kilométert gyalogoltunk naponta, és úsztunk minimum hármát-négyet, ott a prosztatata, köszöni szépen, jól van. mozgásban nem jelentkezik. ültében él. a számítógép előtt ülve azonnal kisugárzott a bal herébe, alhasba, amint weissbrunnba értem és a számítógép előtt eltöltöttem pár órát. mila persze tagadja a tizenhat-húsz kilométer gyaloglást, szerinte alig volt az tíz. no de, érveltem, általában kilenc-tíz között keltünk, ugye tízig volt az úgynevezett török reggeli: főtt tojás, paradicsom, fetaszterűség, uborka, olívabogyó, méz, margarin, marhapárizsi, kenyér. utána a tengerre menet egy-egy drága sör, *efes* a neve, általában 4-6 buznyák, azaz török líra, ami két-három euró, nem olcsó, és mindig kisboltban vettük, én hamar ráuntam erre a szarra, inkább valami savas üdítőt ittam. mire leértünk a tengerpartra (nem lódítottak a netes reklámban, igaz, nem négyszáz méterre volt a szállodánk a parttól, hanem hatszázra, de hát ez belefért), már jól leizzadtunk, tehát úsztunk egy nagyot, egy nap kivételével mindig gyalog mentünk be antalyába, ami – a villamosmegállóig, amelyre vagy fölszálltunk, vagy nem – minimum két kilométerre volt a helytől, ahol laktunk. úsztunk, gyalogoltunk, megpihentünk egy üveg igen drága bor mellett, a legolcsóbb is

megvolt öt euró. tehát, ha csak négy órát gyalogoltunk óránként négy kilométeres átlagsebességgel, akkor is megvolt a tizenhat kilométer. mert amúgy éjfél előtt ritkán kerülünk ágyba.

nos, itt, antalyában fájdult meg a fülem. trópusi hőségben. fülgyulladásra gyanakodtunk. a kilenc perc alatt ható flectorom már fogytán volt, valamit lépni kellett. bementünk hát egy gyógyszertárba, *eczane*, ahol véletlenül sem beszéltek semmilyen idegen nyelven, de úgy sem, ahogyan a bazárban és a sztambuli vagy konstantinápolyi részben azért szokás. „where are you from?“, és ha megmondtad, valami magyar szó, „szívem csücske“ vagy „á, madzsarisztán, dzsere, vedzsél szőnyeg, attila vadzsok“, szóval valamit mindig mondtak, de itt, a patikában semmit, semmilyen más nyelven. hát mutogattunk, mint a honfoglalók. mila rámutatott a fülemre, én eltorzítottam az arcom, a fiatal kisasszony azonnal adott két gyógyszert. mindig mindenből többet adnak, hiába, kénytelenek voltak megtanulni kereskedni, elzavarták és/vagy megölték a történelem folyamán az örményeiket, a görögjeiket és a zsidóikat is. ezt nem magam találtam ki, orhan pamuk *isztambul* című elképesztően jó könyvében olvastam. „a túlnyomórészt görög ajkú negyedekben, ortaköyben, balikliban, samatyában vagy fenerben a mindenkit rettegésben tartó bandák éppolyan ke-

gyetlenül viselkedtek, mint hódító mehmet katonái a város elfoglalását követő napokban: porig rombolták és kifosztották a szegény görög kereskedéseket is, fülgyújtották a tejboltokat, betörték az otthonokba, görög és örmény nőket erőszakoltak meg. ezek a jól szervezett rablócsapatok a keresztények és a nyugatiak leglidércesebb »keleti« rémálmainál is pokolibb helyé változtatták a két napig félelemben élő isztambult, mivel, mint később kiderült, a hatalom által irányított felbujtóiktól azt hallották, szabad a préda. arról nem is beszélve, hogy a nemzetállamok megalkakulása után a saját kisebbségeikkel »tűszként« alkudozó törökország és görögország hibájából az utóbbi ötven esztendőben több görög hagyta el a várost, mint az 1453 utáni években.”

ha bemész egy családi kisvendéglőbe, kijön egy gyerekmunkás, nyolc-tíz éves forma, elkezd üvöltözni valamit, mert senki sincs a kócerájban, ahogy szakács haverom mondaná, üvöltözik, gondoljuk, azt üvölti, „apa, anya, gyertek, külföldiek, jól megpumpoljuk őket“. közben rém kedves, az ára természetesen semminek sincs kiírva, a helyiek tudják, a külföldi meg basszon maga. mila valami köcsögös-padlizsános kemencében sültet rendel, legalábbis ezt sejtjük, birkahússal, kedvesemnek nem ízlik, én most kivételesen bölcsebb voltam, roston sült csirkét kértem, de már a kissrác hozza a pitát, az ásványvizet, kérdés nélkül, dupla adag baklavát, pedig csak én akartam édességet enni, utána török teát rendelünk, a törökök évente három kiló teát fogyasztanak, ebbe a csecsemők is bele vannak számolva, állítólag azért, mert atatürk betiltotta a kávéivást, meg akarta ugyanis az országot szabadítani a gonosz nyugati importtól, ismerős ez most, ugye, és a tea megterem, a kávé meg nem. ma már lehet kávé kapni, dupla, tripla áron, de a tea jobb, erős, mint az oroszoké. tea közben mila elment valami netkávézó után nézni és pénzt utalni valamelyik gyerekünknek, három plusz kettő, ennyi szokott nevelésre jelentkezni nálunk. én szivarra gyújtottam a teához, ez nagyon tetszett a kisfiúnak, rögtön hozott valami citromos kézmosószert, meg-

kérdezte, kérek-e, mondtam, miért ne, utána valami illatos szalvétát, és akkor eszembe jutott, hogy szvetla, akivel még balatonfüreden, a fordítóházi, általam kotyvasztott bogrács-gulyás falása közben beszéltek meg, hogy találkozzunk isztambulban, szóval ő mesélte, hogy láttak egy társaságot a galata hídon halat enni, *balık ekmek*, halas szendvics, és a pincérek mondták, hoznak még akkor sört is, meg baklavát is meg bort is meg mittoménmit, és pillanatok alatt fölment az ár a három hónapnak fejenként száz lírára, ami azért már ötven euró. jó pincér lesz ebből a kisfiúból, állapítottuk meg, amikor kértük a számlát, ami egy cetliből állt, rajta kézírással: 30 TL. ehettünk volna drágábban is – meg olcsóbban is, ha megtanulunk alkudni. de milával ezt nehéz.

na, szóval a szépséges török kisasszony azonnal adott egy *genta* nevű fülcsöppet, antibiotikumot meg valami *onadron* nevű fertőtlenítőt vagy mit. meglepően olcsó volt, a két öt milliliteres szer hatszáz forint körül mozgott, plusz elpantomimeztünk egy fül-dugót is, azzal együtt az egész alig haladta meg az ezret. na, ezt csöpögtettem napokon keresztül a fülembe, négyóránként, hatott, bár a fülem csak hazajöttünkkor gyógyult meg, így az egyre hullámosabb tengert már csak fül-dugóval tudtam élvezni. mila szerint az egész azért történt meg velem, mert hajóról ugráltam az orosz mozdonyvezetővel a tengerbe egy gyönyörű vízesésnél, antalyánál, a neve most nem jut eszembe. én meg arra vettem, hogy előző nap, kissé részegen, amikor is elfogyasztottam egy, a törököknél elképzelhetetlenül ehetetlen, újramelegített csirkegyrost, azzal szórakoztam, míg mila netezett, hogy átúsztam a szállodánk *kücsük* medencéjét, többször is. szerintem a klóros víz okozta a gyulladást, éreztem is picit, hogy valami nincs rendben, de az alkohol jó barát és a török bor, *şarap*, elnyomta az aggályaimat.

a víz alatti úszás másnapján, a hajókirándulás után, tehát valószínűleg a kettő ötvöze- te okozta bajomat, szóval ekkor álmodtam azt, hogy megyünk át milával egy széles, legalább hatsávós úton, és látjuk, hogy egy fiatal fiú, aki előbb előttünk tekert meg egy cigit,

még ránk is nevetett, megáll egy nagy kamion előtt, föltartott kézzel, és látjuk, hogy a sofőr megállhatna, de inkább gázt ad, és elüti a fiút, akit egészen odáig tol, ahol mi állunk, pontosabban párhuzamosan velünk, mert már átértünk a széles úttesten. mondom neki, mármint milának, nehogy visszamenj segíteni, és megszorítom erősen a karját, mert emlékszem egy másik álomból, hogy valami zűr lesz, elüt bennünket egy másik autó vagy nem tudom, közben kiszáll a kamionsofőr, és odaér még két-három ember, a kamionos elkezd rugdalni a kerekek alá került fiút, a többiek meg elkezdik ütlegetni őt, én vonszolom el milát, menjünk, hívd a rendőroket meg a mentőket, ki tudja, milyen leszámolás ez, mikor csak, mintha amúgy az andrássy úton lennénk, jön velünk szembe ugyanaz a fiú, akit elütöttek, de legalábbis az, aki mellettünk a cigit tekerte, és ránk nevetett, de a nyomában két idősebb fiú, az egyik elkapja, a másik pedig hasba szúrja egy késsel, üvöltök milának, hogy miért nem hívja már a kibaszott rendőroket, közben toloom hátra, hogy fusson, mert látom, hogy látták, hogy láttam őket, az arcukat, és most én következem, az egyik ellökte milát, a másik valahogy a hátam mögé keveredett, és átölelt, ugyanazt csinálják velem is, mint a fiúval, gondoltam, hogy most jön a kés, jött is, nagyot rúgtam a késes felé, eltaláltam, jó erősen, a másikat pedig egy vastag fának löktem, én is nekiestem, halántékkal a fának, és akkor ébredtem arra a bizonyos fülfájásra.

(épp befejezni szándékoztam az írást, amikor kiderült, hogy huszonkét év után a magyar futballválogatott megverte a törököket, az egervári ostrom négyszázhatvanadik évfordulója előtt egy nappal, edző: egervári jános – hm...)

Post festa

meghalt a szív nélküli férfi – az unortodox fülkeforradalmárban eltörött valami – magyar hajnal, török félholdfogyatkozás – meg vannak bolondulva a fideszes képviselők – féltékenység elől a durva pornóba menekültek – akcióban az újfasiszták

„...MINT EGY SÁSKAFELHŐ, RÁZÚDULT AFRIKÁRA...”

– a Függetlenség, ahogy
az afrikai regényírók látják

„Akik hozzánk vágják a függetlenséget, a fejüket tették volna rá, hogy képtelenek leszünk bánni a szabadsággal” – mondja Sony Labou Tansi egyik szereplője egy hetvenes években írt, a véres diktatúrát bemutató regényben.

Az afrikai országok elsöprő többsége 1960-ban nyerte el függetlenségét. Radikális rendszerváltás történt. A gyarmatosítók távoztak, de ottlétük nyomai megmaradtak a tárgyakban, a szokásokban és a fejekben. És maradt az ország, az ősi törzsi hagyományok és az európai stílusú modernitás között őrlődve. Ezek az élmények évtizedeken át nyomot hagytak az egyre gazdagabban burjánzó afrikai irodalmakban.

Seydou Badian mali szerzőnek évekkal a függetlenség elnyerése előtt írott regényében már szó van a várható nagy átalakulásról. A „fehérek háborújából” (második világháború) hazatért katonák terjesztették a hírt, hogy nemsokára változások lesznek, ezt „ott fönn”, a fehérektől hallották.

„Nem lesz többé kényszermunka. A hadseregben megszűnik a különbség a katonák között. Mindenki ugyanúgy fog öltözni, mindenki azonos bánásmódban részesül. Ugyanaz az iskola lesz minden gyereknek, fehérnek, feketének egyaránt. És egyforma lesz az igazságszolgáltatás, és ítélet nélkül senkit sem zárnak börtönbe.”

Az öregek eleinte nem hittek az efféle mesékben, de a fiatalok bizakodva taglalták a várható eseményeket.

„A piacon, a boltok előtt, a tereken az emberek hevesen vitáztak, hadonásztak, lelkesedtek. Az irodákban másról sem volt szó, csak erről; egyes irodisták állították, hogy olvasták is a hírt a közleményekben. Egyre nőtt a fölbuzdulás, a fiatalok a tánctermekekben, a nők a piacra vezető úton, most már az öregek is egymás között, mindenütt, ahol emberek találkoztak, másról sem esett szó, mint a kényszermunka nélküli napokról, a szabadság és igazságosság napjairól.”

A kezdetek tehát tele voltak lelkesedéssel.

Massa Makan Diabaté regényében a kútai főhadnagy, aki harcolt a háborúban Franciaországért, és igencsak ellene van a közelgő függetlenség gondolatának („Ki fizetné akkor a nyugdíjamat?”), ebben a kényes kérdésben erős konfliktusban áll a szomszéd falu főnökével, Bakuval, aki elkötelezett dühében el is raboltatja.

„A falu bejáratánál két férfi megragadta, fölemelte, és miközben a főhadnagy kézzel-lábbal kapálózott, egy harmadik megköötözte, így hajították oda Baku lábához.

Baku elővette a kését, másik kezével rendesen megmarkolta a főhadnagy szerszámát.

– Kiáltsd: Éljen a Függetlenség! Különb...ben...

– Éljen a függetlenség.

– Itt van a trópusi sisakod, a jelképe annak, hogy alávetted magad a fehéreknek. Taposd meg.

A főhadnagy engedelmeskedett.”

A függetlenség a legkülönfélébb vágyak teljesítését jelenti majd, legalábbis ezt beszél a népek.

„– A függetlenség – szokta mondani Szolo –, azt ti nem tudjátok, mi lesz. De én meg-

mondom: egy nagy ünnepség. Gazdagok és szegények egyaránt meghívást kapnak.

– Engem pedig lefokoznak – tréfálkozott a főhadnagy.

– Semmit sem veszítesz, Sziriman. A gazdagok esznek, és ha jóllaktak, zsíros kezüket a szegények szájába törlik.”

A francia parancsnok nem titkolja ingerültségét.

„– Jó, el fogunk innen menni. Oh! Nincsenek aggályaim. Elmegyek, gyarmati sisakkal a hónom alatt. És amikor a törzsi háborúk szétszakítják az országot, minket fogtok segítségül hívni. Akkor majd visszajövök ugyanezzel a gyarmati sisakkal, de már nem a hónom alatt, hanem a fejemen!”

Diabaté tudja, miről beszél, azaz mit ad a francia parancsnok szájába: a regény 1979-ben jelent meg, addigra már bőven volt tapasztalat mind a törzsi háborúkról, mind a francia hadsereg beavatkozásáról az egyik harcoló fél oldalán.

Guineában is nagyon készültek a függetlenségre, ezt tanúsítja Thierno Monémbo egyik regénye, amelyben a „négerség” lakta Lumpenföld és a fehér gyarmatosítók Felső-Városa között egyre nő a feszültség.

„Egy ideje szokatlan cédulák kerengtek Lumpenföldön, piszkossárga, megkeményedett papíron, ügyetlenül nyomtatva, amelyet az iskolás gyerekek felolvastak írástudatlan szüleiknek a viharlámpák fényénél. „F. P.” volt az aláírás, senki nem tudta, ki az. A monogram állítólag a Függetlenségi Pártot jelentette, és nem kevesebbet követelt, mint hogy haza kell küldeni a fehéreket a behavazott világukba, és létre kell hozni a négerségnek a köztársaságot, amilyenek egy köztársaságnak lennie kell, gyarmatosítók nélkül, korbács nélkül, önkényes bebörtönzés nélkül, egy köztársaságot, amely teljes hosszában az igazságosság ágyában fekszik, Felső-Város nélkül, Lumpenföld nélkül.”

Eleinte csak kevesen lelkesedtek ökölbe zárt kezüket rázogatva, a többség dühös lett már a függetlenség szó hallatán is.

„Egy ország, amelyik nem képes egy doboz gyufát gyártani, hogyan is tudna szembeállni a fehér ember sátáni lőfegyvereivel?”

De azért terjedt a gondolat.

„Számos önkéntes akadt, aki osztogatta F. P. céduláit, és amikor konkrét követelésekkel álltak elő, sikerült is mozgósítaniuk Lumpenföldet. Így aztán a jelszó: „Folyóvizet mindenkinek!” – emlékezetes zendülést váltott ki, és százával produkálta a halottakat.”

A szenvedélyes nagygyűlések, beszédek, vérbe fojtott tüntetések folytatódtak, regényünk hőseit lecsukták, öt évet ültek. Mire kijöttek a börtönből, megtörtént a nagy változás.

„Amikor kiszabadultak, úgy látták, hogy az égnek más a színe, a levegő mámorító, és a víznek elbűvölően részegítő íze van. Az arcokon és az ajkakon, az oszlopokon és a homlokzatokon, a Síkföldön és az Erdőben, mindenütt mutogatta kis szent szűz pofikáját... a Függetlenség!

Az egész ország ujjongott, szökdécselt, mint egy karcsú balerina, csillogott, mint egy vidám szentjánosbogár a Függetlenség bódulatában. A négerség, hosszú éjszakájából úgy-ahogy ébredve, gondtalanul élvezte a váratlan szabadságot, mintha a gyönyörök

kertjébe repült volna. A „Függetlenség” szó minden beszélgetésben, minden dalban szerepelt. Függetlenség vendéglő, Függetlenség-csa-csa-mulató. Függetlenség mézsárszék. Függetlenség cipő. Függetlenség frizura.”

Monénembo másik regénye abban az izgalmas évben – 1958-ban – játszódik, amikor Sékou Touré és hű népe egy népszavazáson beintett De Gaulle-nak, és ezzel, az afrikai országok közül elsőként, Guinea elnyerte függetlenségét. Egy kamasz fiú beszél el az eseményeket, minden bizonnyal nem kis részben a szerző gyerekkori emlékei alapján.

„Ardóval, az én csodálatos cipőtisztító mesteremmel madarat lehetett fogatni. Korábban már megesküdtök, hogy ő majd megmutatja nekünk, ugyan mi fán terem ez a Függetlenség nevű íz – és majdnem minden tényleg úgy játszódtott le, ahogy ő előre megmondta. Soha el nem tudtam volna képzelni, hogy egy év alatt ennyi esemény történhet. Bárhová fordultam, enyhe szédülés fogott el, minden annyira újjá, euforikussá, egyenesen elképzelhetetlenné vált. Gondoljanak arra, hogy egy megmerevedett világból egyik nap-

ról a másikra előtör a szagokban és színekben bővelkedő élet, egy kicsit mint ahogy a vásári varázsló hűz elő egy bokréta tarka virágot a vigasztalan esernyőjéből. Városunk hirtelenében megváltozott, mint amikor egy öltözéket kifordítanak. A körzetparancsnokot most régióparancsnoknak hívták, a Franciaországról elnevezett tér most Guinea tér lett, a Garnier könyvesbolt Patrice Lumumba könyvesbolt.”

Emmanuel Dongala némi melankóliával idézi kongó-brazzaville-i emlékeit a fehérek távozásáról.

„Egy uralom vége mindig szomorú. A száraz évszakban mentek el, egy reggel, amely szürke volt, amilyenek csak a trópusi száraz évszakok tudnak lenni. Az utolsó gyarmati főkormányzó előtt lassan, dobpergésre eresztették le az ő zászlójukat, amely öregnek és fáradtnak látszott, miközben vonták föl, a tömeg tapsvihara és trombitaszó közben, az új ország új zászlaját. A régi és az új gazda hosszan kezet rázott, mindketten mélyen meg voltak hatva, mint akik csak most, kissé késve értik meg, hogy elmentek egymás mellett anélkül, hogy látták vagy értették volna egymást.”

Fontos észrevétel: csakugyan nem értették egymást, és ez sokáig így maradt, bizony esélyes, hogy máig is. De álljunk meg kicsit az imént idézett, sokatmondó kifejezésnél: függetlenség-csa-csa. *Indépendance cha-cha*. Az afrikaiak, ha a függetlenségről beszélnek, írnak, igen gyakran hozzáteszik a szóhoz, hogy csa-csa. Ez volt ugyanis a Nagy Kallé, alias Joseph Kabasele híres száma, amely Afrika-szerte a függetlenség himnuszává vált. Ha beütik a YouTube-on: *Indépendance cha-cha* – több változatban is látható-hallható, miközben szól a dallamos sláger, a legjobb videón korabeli fotók, filmhíradós képek beágyazva, fekete-fehér kézfogások, afrikaiak sugárzó mosollyal, boldogan ezen az 1960. június 30-i napon, amikor kikiáltották a Kongói Demokratikus Köztársaság függetlenségét. A Nagy Kallé, aki a kongói zenét rumbaszamba keveréssel forradalmasította, együttesével elkísérte a politikai küldötteket arra a történelmi kerekasztal-konferenciára Brüssz-

szelbe, amelyen Belga-Kongó jövőjéről döntöttek. Ennek hatására született ott helyben az *Indépendance cha-cha*, lingala, csiluba és kikongó nyelven éneklik. Brüsszelben azon nyomban lemezre vették, az afrikai rádiók pedig a műsorukra; kitartó sikere lett.

A magyar olvasót nem fogja meglepni, hogy történelmi kérdések milyen személyes indulatokat válthatnak ki. A YouTube-on még nemrégiben is fűztek kommenteket ehhez a számhoz. Egyrészt történelmi értékelések láthatók – változatlanul fájó sebként emlékezve a gyarmatosítás több mint fél évszázada véget ért korára –, másrészt ideológiai összecsapások. Valaki azt írta: „kommunista szemét”, de azonnal lett rá válasz: „Ebben a dalban semmi kommunista nincs, miről beszélsz? Ez egy boldog dal azokról, akik örülnek, hogy békésen megkapták a függetlenséget.” Ellenvélemény: „A függetlenséget nem megkaptuk, hanem kicsikartuk!” És így tovább. „Függetlenség-csa-csa vége: szenvedés-csa-csa” – jegyzi meg a rendszerváltás csalódottja.

A kongói (Kongó-Kinshasa) függetlenség kikiáltásának ötvenedik évfordulójára az egyik legsikeresebb afrikai szerző, a kongó-brazzaville-i Alain Mabanckou írt emlékezést a párizsi *Libération* lapjain *Indépendance cha-cha* címmel, az alcímbe kifejezve a lényegét: *Ez volt a '60-as években a felszabadulást jelképező dal. Fényét mára elkoptatta a politikai illúzióvesztés.*

Mabanckou hat évvel a függetlenség után született, gyerekkorában gyakran hallotta az ivókban a sokat játszott dalt, amely neki és társainak csak a rumbakedvelők régi sanzonja volt.

„Apám őrizte ezeknek a fényes napoknak az emléknymait. Ő is táncolta a rumbát a Függetlenség-csa-csa dallamára és rajongott a Nagy Kalléért. Az ebédlőnkben volt az énekesnek egy posztere. A Nagy Kallé profilból, bal keze az álla alatt. Messzire néz maga elé, mosolyán látszik, hogy elégedett azzal, amilyen irányt vett a történelem.”

Mabanckou eltöpreng, vajon akkoriban minden afrikai ilyen gondtalan volt? Nem tudták, hogy a függetlenség szembesíti a hagyományokat a modernitással? Nem tudták,

hogy ha papíron felszabadultak a gyarmatosítás alól, a tudat gyarmatosítása mindennél jobban rongálta az agyakat?

„Tudták-e, hogy egyes államfők, megszedülve a személyi kultusztól, nyakunkba varrják történelmünk legkomikusabb és egyben legtragikusabb figuráit, Idi Amin Dadát, Bokassát, Mobutut? Megéreztek-e az etnikai konfliktusok, politikai gyilkosságok, permanens államcsínyek sokasodását, ami végül Afrika védjegye lett?”

Gyerekkori emlékeit folytatva, földidéz egy nagy becsben tartott fényképalbumot, amelyet félve lapozgatott, tisztára mosott kézzel.

„Már tudtam, hogy egyfajta panteonba léptem, hogy ezek a képek történelmünk nyomai, amelyeket a Nyugat sosem mesélne el, és hogy ezt nekünk, gyerekeknek kell őriznünk a földrészünk túléléseért. Ezeken a fotókon láttam, ahogy Patrice Lumumba Brüsszelből jövet leszáll a repülőgépről Kinshasában, ahol elragadtatott tömeg fogadja.”

Brüsszelben az történt, hogy Lumumba programon kívül felszólalt, úgy feldúlta Baudouin királynak a gyarmatosítás dicséretével teli beszéde, amely szerint a belgák „civilizálták” a kongóiakat. Lumumba fölállt,

félretolta a protokollfőnököt és kéretlenül fölment az emelvényre.

„Nem lehetett félbeszakítani, a történelem ment a maga útján, ott íródott a brüsszeli hallgatóság előtt. (...) »Megismertük az iróniát, az inzultusokat, az ütéseket, amelyeket reggel, délben és este el kellett viselnünk, mert négerrek voltunk. Ki felejtethet el a sortüzeket, amelyek oly sok testvérünkkel végeztek, a börtöncellákat, ahová durván belökték azokat, akik nem akarták alávetni magukat egy igazságtalan, elnyomó és kizsákmányoló rendszernek?«”

A Nagy Kallé dala a függetlenségről idővel az afrikaiak naivitásának és gondtalanságának a szimbóluma lett.

„A »függetlenség papíron« csalóka fényei elhittették velünk, hogy elegendő a fehérek távozása, és a földrész visszanyeri igaz útját. És egyes afrikai országok olyan uralkodók kezében vannak, akik katonai úton szereztek meg a hatalmat, és jobban tudják gyarmatosítani a népet, mint a fehér ember, mert tudják a módját, hogyan kell megszavaztatni a »vadakat«.”

Tehát szükségképpen eljött a csalódás ideje; mintha ez a rendszerváltásokat követő időszakok sajátja lenne. A malinké Ahmadou Kourouma nagyszerű, kivételesen magyarul is megjelent regényében sokat olvashatunk erről.

„A Függetlenség fényes napjai először csak távoli viharként jelentkeztek, de Fáma már az első fuvallatoknál mindentől megszabadult: kereskedéstől, barátságoktól, nőktől, és éjszakáit és nappalait, pénzét és haragját csak arra használta, hogy átkozza Franciaországot, Franciaország apját, anyját. Ötven év uralmat és kisémmizést kellett megbosszulnia. A mozgolódásnak ezt a korszakát nevezték a politika fényes napjainak. A politika fényes napjai nyomán a Függetlenség, mint egy sáskafelhő, rázúdult Afrikára. Fáma, akár a kis ártéri patkány, vájta a járatot a patkányevő kigyónak, erőfeszítése okozta vesztét, mert mihelyt elérkezett a Függetlenség, úgy bántak vele, mint a levéllel, amellyel az ember kitörli magát: odahajították a legyeknek és elfelejtették. Ne beszéljünk most a mi-

niszteri, képviselői, követségi posztokról, amelyekhez írni-olvasni nem olyan hasznatlan, mint gyűrű a leprásnak. Volt ürügy arra, hogy ezektől távol tartsák, lévén Fáma írástudatlan, mint a szamár farka. De amikor Afrika fölfedezte először az egypártrendszer (az egypárt, tudják ezt? – hasonlít a boszorkányok gyülekezetéhez, a nagy beavattottak fölfalják a többiek gyerekeit), azután a szövetkezeteket, amelyek tönkretették a kereskedelmet, nyolcvan alkalom is lehetett arra, hogy kielégítsék és kárpótolják Fámát, aki szeretett volna kerületi párttitkár vagy szövetkezeti elnök lenni. Mit meg nem tett, hogy ezt elérje?! Könnyörgött Allahnak éjjel és nappal, leölte a legkülönbébb áldozatokat, még egy fekete macskát is a kútba dobott, és mindez teljesen indokolt volt! Mert a Függetlenség két leghúsosabb, legzsírosabb darabja kétségtelenül a párttitkárság meg a szövetkezeti elnökség... A párttitkár és a szövetkezeti elnök, mindaddig, amíg szépen zengi a pártelnöknek, az egypárt egyetlen vezetőjének dicséretét, a világ összes pénzét elverheti anélkül, hogy egyetlen szempilla is merne rezdülni egész Afrikában.

De hát akkor mit hozott a Függetlenség Fámának? Semmi mást, csak a személyi igazolványt és a párttagsági könyvet. Ezek voltak az osztozkodás legsoványabb darabjai, szárazak és kemények, mint a bika húsa. Még egy kiéhezett szelindek szemfogaival sincs rajtuk mit harapni, nincs mit szopogatni, olyanok, mint az ideg, nem lehet őket megraggni.”

Ibrahima Ly, ugyancsak mali író, a hetvenes években, Moussa Traoré diktatúrája idején négy rettenetes évet töltött börtönben. A *Pókháló* című, nagy visszhangot keltett regénye kétséget kizáróan dokumentumnak tekinthető. Itt most csak két, témánkhöz kapcsolódó, apró jelenetet emelnék ki.

„Egyetlen dologgal lehetett a bolond Bisszut kihozni a sodrából, ha valaki a füle hallatára kijelentette: »A függetlenség elhozta nekünk a szabadságot és a jólétet.« Azonnal föluggrott és kiabálni kezdett: »Miféle függetlenség? Ez nem igaz! A függetlenség egy fekete hazugság.«

Bosszúsan és dadogva folytatta: »Láttam én a függetlenséget. A fehérek olyan sokáig voltak nálunk, hogy maguk is befeketedtek. Átvették a bőrszínünket, már csak ez maradt, amit elvehettek tőlünk. És többen is lettek, sokkal többen; és kevesebbet dolgoznak, sokkal kevesebbet.«

Mody, a fiatal káplár a börtönőrök csapatában, válogatott kínzásokkal szórakoztatja magát, most éppen a korbács vastag nyelével veri ütemesen két rab lábszárát. Közben az élvezet növelésére kéjesen cukorkát szopogat.

„Mody csukott szemén, tág orrcimpáin, nyhén kinyílt száján látszott, hogy boldog. A függetlenség után alapított fegyőrök iskolája kimutatta fölényét a gyarmati idők iskolája fölött.

Tunkara szakaszvezető, a régi iskola képviselője elfordult, hogy kimutassa megvetését az efféle romlott eljárások iránt. Az ór legyen egyenes: verni kifejezetten a hátat kell, az ostor megfelelő végével. Bosszankodva köpött egyet, és azt dörmögte: »A függetlenség csak hibákat szült.«

Egy csádi szerző, a rapénekes Kaar Kaas Sonn kéziratban olvasható regényéből:

„Még tíz éve sincs, hogy az ország független. És a belpolitikában máris napról napra jobban süllyedünk bele egyfajta kollektív örületbe. (...) A miniszterjelöltek marabukkal és sarlatánokkal konzultálnak. Birkákat áldoznak sorsdöntő szertartás gyanánt a miniszteri posztért. Búbajolást és italáldozatot folytatnak azért, hogy benn maradjanak a kormányban, vagy azért, hogy bekerüljenek. Időnként anyjukat, unokatestvérüket, lányukat áldozzák föl. Vagyis mindent azért a presztízisért, hogy tagjai legyenek, akár csak néhány hétre is, a kormánynak. És a bennmaradásért még több áldozatot kell hozni. Mindenki tolongott, hogy megkapja a részét a tortából. Milyen tortából? Hát az államéból! Abból a hatalmas nyalánkságból, amelyből kiszolgálhatták magukat anélkül, hogy erről bárkinek is számot kellett volna adniuk. Abból a kimeríthetetlen fejőstehénből, ami az állam, mindazzal a nyugati segéllyel, amelyet a szegény országok gazdagjainak szánnak.”

Emmanuel Dongala a kongói kommunista rezsim abszurditásait írja le. Hová tűnt már a

Függetlenség-csa-csa vonzereje! Hivatalos ünnepség a harmincadik évfordulón:

„A fővárosban a felvonulás több mint négy órán keresztül tartott, közvetlenül az államfő történelmi jelentőségű, egy óra negyvenöt perc hosszúságú beszédét követően. A felvonulás a város munkanélküli és lógós fiataljaival kezdődött: egy héttel korábban szedték össze őket egy razzian, levágták a hajukat, megborotválták és kék munkaruhába öltöztették őket, s most egy nagy, piros transzparens alatt vonultak, amelyen sárga betűkkel állt a felirat: »Az imperializmus és a neokolonializmus munkanélküliségbe és nyomorba taszít, de mi megingathatatlanul támogatjuk forradalmunkat és vezetőnket.« Azután vonultak a piaci árusok, a nagy- és kiskereskedők, a tanulók, az egyetemisták; utánuk az állami hivatalnokok, a különféle mesterségek csoportjai, úgymint tűzoltók, ápolók, orvosok, mindnyájan a forradalom legfőbb vezetőjének óriási portréja mögött menetelve.”

Milyen ismerős kép a nem is olyan régi múltunkból... Ahogy sok minden más is ismerős, miként az olvasó bizonyára észrevette. Mindig mondom, hogy közel vagyunk Afrikához.

A regények, az idézetek sorrendjében:

SONY LABOU TANSI: *La vie et demie* (Másfél élet). Seuil, 1979.

SEYDOU BADIAN: *Sous l'orage* (Viharban). Présence Africaine, 1957.

MASSA MAKAN DIABATÉ: *Le lieutenant de Kouta* (A kútai főhadnagy). Ed. Hatier, 1979.

THIERNO MONÉNEMBO: *Les Écailles du ciel* (Az ég pikkelyei). Seuil, 1986

THIERNO MONÉNEMBO: *Cinéma* (Mozi). Seuil, 1997.

EMMANUEL DONGALA: *Le feu des origines* (Az eredet tüze). Albin Michel, 1987.

AHMADOU KOUROUMA: *Les soleils des Indépendances*. Seuil, 1970.

A Függetlenség fényes napjai, Kávé kiadó, 2001.

IBRAHIMA LY: *Toiles d'araignée* (Pókháló). L'Harmattan, 1982.

KAAR KAAS SONN: *Marc Tyran* (kéziratban).

EMMANUEL DONGALA: *Les petits garçons naissent aussi des étoiles* (A kisfiúk is a csillagoktól születnek). Le Serpent à plumes, 2000.

KARIB KÖNYV

– részletek *A Dél Keresztje*
útinapló-trilógia első kötetéből

A Dél Keresztje

„Látni akartam, a saját víziómat kerestem,
nem akartam valaki más víziójában élni.”

Russel Banks: *The Book of Jamaica*¹
(*Jamaica könyve* – N. L. ford.)

A Dél Keresztje csillagkép időszámításunk előtt négyszáz évvel még Európából is megfigyelhető volt, aztán a Föld tengelymozgása következtében a déli horizont alá süllyedt. Az egykor Athénből is látható csillagképet a görögök a szomszédos Centaurusz (Centaurus)-konstelláció részének tartották. Az európaiak a felfedezések korában találták meg újra. Amerigo Vespucci 1501-es dél-amerikai útja során fel is tüntette csillagterképén. A Dél Keresztjét önálló konstellációként először a flamand csillagász és kartográfus, Petrus Plancius határozta meg, 1613-ban.

A Dél Keresztje fontos szerepet játszott számos nép mitológiájában. Az ausztrál őslakosok számára az ég-istenséget, Mirrabookát reprezentálja. A konstelláció kőbe faragott jelképét a kutatók megtalálták a perui Machu Picchu területének feltárásakor. Az inka civilizációban „Chanakának” hívták a csillagké-

pet, ami kecsua nyelven „égi lépcsőt” jelent. A Kereszt maori neve „Te Punga” (A Horgony).

A hindu asztrológusok a Dél Keresztje csillagképet Trishankunak hívják. Trishanku a brahminista mitológia egyik szereplője, akihez a „Trishanku Mennyországa” kifejezés fűződik. A kifejezés a vágyaink és pillanatnyi állapotunk közötti középutat, kompromisszumot jelenti. Trishanku, Prithu² fia, Ráma isten Nap-dinasztiájának³ királya történetét a Valmiki⁴ *Ramayana*-könyvének *Bala Kanda*⁵ című fejezete írja le. Trishanku halandó testében akart a Mennyországra jutni. Megkérte tanítóját, Vasishtha⁶ gurut, hogy végezze el a céljának eléréséhez szükséges mágikus szertartást. A guru visszautasította a kérést, mert a halandók Mennyországra jutása ellenkezik a természet törvényeivel. Trishanku ezután a guru fiaihoz fordult kérésével. Dühükben, mivel a király nem fogadta el apjuk visszautasítását, szörnyű, testének eltorzulásával járó betegséggel átkozták meg Trishankut. A király kénytelen volt elhagyni országát, és vándorlásra kényszerült. Bolyongása során Trishanku találkozott a Vishwamitra⁷ nevű bölccsel, tanítója riválisával, aki hajlandó volt a király vágyának beteljesüléséhez szükséges rituálét (*yagna*) elvégezni. Amikor Trishanku emelkedni kezdett az ég felé, az istenek megriadtak. Hogy a halandó Mennybe jutásának természetellenes eseményét megakadályozza, Indra⁸ isten visszalökte Trishankut a Földre. Vishwamitra mágus nem tűrhette, hogy Indrától vereséget szenvedjen,

2 Prithu az első, istenek által felszentelt király a hindu mitológiában. A megtartó-fenntartó isten, Vishnu reinkarnációjának tartják. Ő adta a Földnek hindu nevét – *Prithvi* (Földanya) –, és ő kényszerítette a Föld tehénre változott istennőjét, hogy növényekké transzcendentált tejével táplálja az élőlényeket.

3 A Nap-dinasztia (*Sūrya-vamśa*) és a Hold-dinasztia (*Chandra-vamśa*) a hindu védikus történelem két legjelentősebb dinasztiája.

4 Az i. e. 400 körül élt Valmiki a szanszkrit nyelvű irodalom első és egyik legnagyobb költője. Ő fedezte fel a *ślokát*, az első versformát, amely a szanszkrit költészet alapja lett.

5 A *Bala Kanda* (szanszkrit nyelven *bālakānda*, a „Gyermekkor Könyve”), a Valmiki *Ramayana* első kötete. Valmiki műve és a *Mahabharata* India két legnagyobb epikus költeménye.

6 Vasishtha, Brahma isten „tudat-gyermeke” (*mānasaputra*) a hindu mitológia hét bölcsének (*saptarishis*) egyike. Ő volt a szent tehén, Kamadhenu és borja, a gazdája bármilyen kívánságát teljesíteni tudó Nandini tulajdonosa.

7 Brahmarshi Vishwamitra (*viśvā-mitra* – „teljes/tökéletes barát”) az ősi India egyik legjobban tisztelt bölcsé, a *Rigvéda* a legerősebbnek hitt mantrát (*Gayatri*) is tartalmazó harmadik mandalájának szerzője.

8 Indra az istenek királya, a Mennyek (*Svargaloka*) ura, a háború, a viharok és az eső istene a hindu mitológiában.

1 Harper Perennial, 1996.

ezért minden természetfeletti hatalmát felhasználva megállította a király zuhanását. Trishanku ég és föld között lebegett, fejjel lefelé, a bizonytalan egyensúly állapotában. Segítségét kérve könyörgött Vishwamitrának. A mágus egy párhuzamos Mennyországot kezdett neki építeni a déli égbolt egy részén, és hozzálátott az új égi birodalmat uraló, párhuzamos Indra isten megalkotásához is. A megriadt istenek felkeresték a varázslót, és elmagyarázták neki a halandó Mennybe jutásának természetellenességét. Sikerült Vishwamitrát meggyőzniük, de az nem akarta megtörni a királynak adott szavát. Végül a mágus és az istenek kompromisszumos megoldást találtak. Engedték, hogy a király, egyedül, beköltözzön a számára kreált új Mennországba. Hogy ne érezze magát hatalmasabbnak az isteneknél, fejjel lefelé kell ott lebegnie, örökkön-örökké...

Welcome

*e, hogy katalogizálja ősi szokásaikat.
És Johnny együtt nevetett, ivott, suttogott és éhezett velük, és addig szívta magába a Bárány Leheletét, 9 amíg már nem volt tudós többé.”*
Russell Banks: *The Book Of Jamaica*
(Jamaica könyve – N. L. ford.)

Lazán terepjárójára támaszkodva magas, sovány *raszta*¹⁰ beszélgetett két jókedvű rendőrrel Kingston, a jamaicai főváros Norman Manley Nemzetközi Repülőterének parkolójában. A kocsí motorházának tetejét Júda oroszlánjának¹¹ nagy gonddal megfestett képe díszítette, a kocsí oldalát Bob Marley¹²

9 Az egyik legpotensebb jamaicai marihuána-fajta.

10 A rasztafári vallás követője.

11 A bibliai Júda törzsének szimbóluma. A kereszténységben Júda oroszlánja Krisztust szimbolizálja. Jamaicába 1834-ig, közel négyszáz éven át főleg Etiópiából importáltak rabszolgákat. Az etióp tradíciók szerint, amelyeket a XIII. században született *Kebre Negest* című kéziratban rögzítettek, a Salamon királyt meglátogató etióp uralkodónő, Sába királynője hazatérése után fiút szült Salamon ágyékából, megalapítva az Etiópiát három ezer évig uraló dinasztiát. A hazatérő királynőhöz a Júda törzséből való izraeliták is csatlakoztak. Júda oroszlánja Etiópiá szimbóluma és a salomoni dinasztia uralkodóinak egyik címe lett. A részben etióp és zsidó tradíciókra épült rasztafári vallás messiása Etiópiá utolsó császára, I. Ras Tafari, Haile Szelasszié, így a császári szimbólum bekerült a rasta ikonográfiába is.

12 Robert Nestor „Bob” Marley (1945–1981) a reggae zene egyik első, mindmáig legnagyobb hatású sztárja, akinek oroszlánrésze volt

portréja. Beszélgetés közben, látszólag oda sem figyelve, a raszta egy jókora, tölcser alakú *spliffet*¹³ csavart, meggyújtotta, és odakínálta a rendőröknek. Azok nevetve visszautasították, aztán öklüket összeérintve a rasztaéval elbúcsúztak, beszálltak az autójukba, dudáltak párat és elporzottak.

A rasztafári vallás a huszadik század elején született, az akkor még brit gyarmat karib-tengeri szigeten, Jamaicán. A Biblia radikális újraértelmezésén és az angol nyelvi negatívumoktól való megtisztításán¹⁴ alapuló rasztafarianizmus Bob Marley, Peter Tosh és más *reggae*-sztárok¹⁵ sikerei révén, az 1970-es évek elejétől gyorsan terjedt. Nemcsak a Karib-tenger valamennyi szigetén, valamint Észak-, Közép- és Dél-Amerikában találunk népes rasztafáriánus közösségeket, hanem mindenütt a világon, s még Borneó őserdeinek *dayakjai* és Új-Guinea pápuái is Bob Marley képével díszített pólókban táncolnak a koponyafák alatt. A keresztények borral áldoznak. A raszták szakramentuma az általuk *ganjának*¹⁶ nevezett, sokak szerint mágikus, gyógyító hatású marihuána füstje. A turbulens 1970-es évek óta a jamaicai kormány megtanulta tolerálni a lakosság egyre nagyobb hányadát kitevő raszták ganjahasználatát. A tolerancia a bűnözés visszaeséséhez és a társadalmi feszültségek enyhüléséhez vezetett. A jamaicai zene pedig, a reggae újabb és újabb mutációi révén, folytatja világsikerét, nagyban hozzájárulva az ország gazdasági felemelkedéséhez. Jamaica kulturális nagyhatalommá vált, s az egykor kizárólag bauxitbányászatból, cukornádtermelésből és égetett szeszek gyártásából és exportjából élő szigetország fő iparága ma már

abban, hogy ezt a különleges zenei irányzatot és a rasztafári vallást megismertette a világgal.

13 Marihuánás cigarettát.

14 Például a „library” (könyvtár) helyett „truebrary”-t mondanak, mert az eredeti kifejezésben benne van a „lie” (*hazugság*) szó, amit az „igaz” (*true*) szóra cseréltek. Az „understand” (*megértés*) helyett az „overstand”-et használják, mert királyemberek lévén ők nem állhatnak semmi alatt (*under*), helyük felül (*over*) van. A Karib-tenger szigetein töltött évek során csaknem negyvenezer, a raszták által alkotott új szót gyűjtöttem össze.

15 A reggae – a „királyok zenéje” – az 1960-as években, Jamaicában született.

16 Az Indiából származó kender számos más néven is ismert: *weed, pot, buddha, bud, bhong, kheef, kheef, khus, Mary Jane, grass, herb, dope, schwag, kaya, reefer* stb.

a turizmus. A világ minden részéből érkező turisták egy része az ország gyönyörű természeti adottságait élvezni jön, de nagyon sokat közülük Jamaica kultúrája, zenéje, képző- és iparművészete, táncai, irodalma, hagyományai és a jamaicai emberek jó humora, vendégszeretete, kedvessége, érdekessége, a jamaicai életstílus tartalmas lazasága, és persze a remek helyi fű csábít a szigetre.

A párás trópusi hőség puhán beburkolt. Éreztem a tenger illatát, amitől mindig újjászületek. Megérkezett a bérelt autó. „Welcome to sweet Jamaica, sir!” („Üdvözlöm az édes Jamaicán, uram!”) – mondta a kocsikölcsönző társaság alkalmazottja, és vakítóan fehér fo-

gakat villantó mosoly kíséretében átadta a kocsikulcsot. – „Enjoy your stay!” („Érezze jól magát!”). Az ülésen gondosan becsomagolt pikniket találtam: kókuszkenyeret, *callaloo*-levest¹⁷ és kókusztejet fedeles műanyag poharakban, a legjobb ízű mangót, amit valaha ettem és lapos üvegben fehér rumot, a nyolcvanfokos fajtát, amit a Karib-tenger szigetein *One Eye Jack*nek hívnak, feltalálója, a félszemű kalóz után. Az autókölcsönző ajándéka. Első utam a tengerhez vezetett, a türkizkék¹⁸ vízhez és a pálmafákkal övezett, fehér homokhoz.¹⁹ Lemostam magamról Babilont. Aztán elszívtam egy *Churchill Morning* szivart, halott barátom, Hajas Tibor²⁰ magyar király emlékére. A trópusokon minden este hatkor megy le a nap. Már sötét volt, amikor elindultam szállást keresni.

17 Tradicionális, helyi leveles növényeket tartalmazó karib-tengeri zöldségleves.

18 A tenger színe mindenütt más. A Mediterrán-tenger azúrkék, a Maláj-tenger ultramarin, az Északi-tenger palakék. A Karib-tenger pedig a türkiz sehol máshol nem megcsodálható árnyalatában pompázik.

19 Számos karib-tengeri sziget partján, a környéken erős vulkáni tevékenységnek köszönhetően csillogó fekete a homok.

20 Hajas Tibor, „Biki” (1946–1980) képzőművész, performer, költő, az 1970-es évek független magyar művészetének meghatározó alakja a szivarok nagy kedvelője volt. A jamaicai tengerparton elszívtott szivart az emigrációját megelőző éjszakán, 1978 májusában kapta tőle a szerző.

Tucker Iowából

„Sok millió évvel ezelőtt a nyugtalan föld kérge rázkódni kezdett, aztán hatalmas dörrenéssel meghasadt, és izzó lávát köpött ki a mélyből. A feltörő magma sokszáz mérföldre elhallatszó sziszegéssel találkozott az óceán türkizkék vizével és holdsarló alakban elhelyezkedő, smaragdszínű szigetek százaivá merevedett.”

Richard Hughes: *A High Wind in Jamaica*²¹
(Erős szél Jamaicában – N. L. ford.)

A mintegy 240 kilométer hosszúságú és 85 kilométer szélességű Jamaica, a harmadik legnagyobb karib-tengeri sziget, a közép-amerikai szárazföldtől 635 kilométerrel keletre, Kubától 150 kilométerrel délre, a Dominikai Köztársaságnak és Haitinek otthont adó Hispaniolától 180 kilométerre keletre fekszik. *Arawak* nyelvet beszélő, a *taino* népcsoporthoz tartozó őslakói a *Xaymaca* nevet adták szigetüknek, ami egyaránt fordítható „források földjének” és „vizek és fák földjének”. A környéket elsőként gyarmatosító spanyolok *Santiagónak* nevezték el a szigetet. A brit gyarmatból 1962-ben függetlenné vált szigetország a Greater (Nagy)-Antillák szigetcsoporthoz tartozik. A körülbelül hárommillió lélekszámú, változatos etnikai hovatartozású lakosságot eltartó Jamaica az Egyesült Államok és Kanada után a harmadik legnagyobb angol nyelvű ország az Újvilágban. Az ország hivatalos nyelve a *patois* (kreol) nyelvjárás is. „*A nap süt, a táj zöld, a nép erős és kreatív*” – ez a jamaicai nemzeti lobogó szimbolizmusa. A fekete szín a nép erejét és alkotótehetségét, a zöld a reményt és a táj szépségét, az arany a sziget természeti kincseinek gazdagságát és a napfény éltető csodáját szimbolizálja. Jamaica számtalan legendában, dalban megörökített nemzeti madara a színpompás tollazatú *doktor madár*, másnéven fecskefarkú kolibri (*Swallowtail Hummingbird* – *doctor bird*, *Trochilus polytmus*). Nemzeti virága a kék mahoe (*Blue Mahoe* – *Hibiscus elatus*), nemzeti gyümölcse az *ackee* (*Blighia sapida* © latin nevét a *Mutine on the Bounty* –

21 NYRB Classics, 1999.

Lázadás a Bountyn – című filmben megörökített, kegyetlen William Bligh hajóskapitány tiszteletére kaptá), nemzeti fája pedig a különlegesen kemény, gyakran három méter átmérőjűre is megnövő *vasfa*, az *élet fája* (*Lignum Vitae - Ironwood, Guaiacum officinale*).

Kingston/Spanish Town Jamaica fővárosa és legjelentősebb kikötője. A városnak körülbelül hétszázezer²² lakója van, a pontos számot senki sem ismeri. Folyamatosan érkeznek a vidékiek, és legális, valamint illegális bevándorlók más karib-tengeri szigetekről, Közép- és Dél-Amerikából, Ázsiából, Európából, ugyanakkor sokan költöznek innen Angliába, Németországba, az USA-ba, s ki tudja, még hova. Kevés adat mondható pontosnak Jamaicában, de az biztos, hogy Kingston a reggae fővárosa. Amíg a recepciós kisasszony a szobakulcsomat kereste, egy rumpuncs társaságában, rattán fotelben hátradőlve a rádiót hallgattam a panzió kellemesen hűvös előcsarnokában. Mystic Eyes: *Forward with Jah Orthodox*; Sons of Negus: *Don't Sell Daddy No Whiskey*; Lee Perry: *City Too Hot – roots reggae*²³ – a számok, amelyeken felnőttem. A reggae az egyetlen zene, amit a nap minden szakában szívesen hallgatok. Szeretek a reggae hangjaira ébredni, azt hallgatni napközben, és a „királyok zenéjének” nyugodt lüktetésével elaludni a nap végén. Megnyugtat, kitisztítja a fejem, energiát ad.

A kisasszony nem találta a szobakulcsot. Bájos jamaicai akcentussal bocsánatot kért, és felajánlott egy másik szobát, amelynek tengerre néző erkélye is van. Ez drágább szoba, mint amit eredetileg ki akartam venni, mondta, de a különbség hetven százalékat elengedi a menedzsment, mivel az ő hibájukból vészett el a nekem tetsző szoba kulcsa. Így csak harminc százalékkal kell többet fizetnem a jóval szebb és komfortosabb szobáért, a tengerre néző erkéllyel. „Sorry” – mondtam –, „akkor inkább máshol próbálkozom.” – „Cooyah!” („Ezt figyeld!”) – visította nevetve a recepciós kisasszony, és a kezembe csapta a kulcsot. – „Dem city folk plah

ih ruff!” („A városiak gorombán játszanak!”) – kiáltotta, összegörnyedve a nevetéstől –, „cause dem nevah Leah tah plah ah all!” („Mert sohasem tanultak meg játszani!”). Felmentem a szobába, hallottam, hogy a kisasszony visongva, fel-feltörő nevetéssel beszél rólam valakinek. Kipakoltam a bőröndömet, lezuhanyoztam, aztán kimentem a tágas erkélyre. Odalent az óceán hullámai ostromolták a sziklákat a holdfényben.

„Evenin’!” („Estét!”) – mondta egy hang a szomszéd erkélyről. Tucker Iowából jött, az Egyesült Államokból. Hatalmas termetű, szőke, szemüveges fiatalember, rózsaszínű és legalább két mázsa. Megtudtam tőle, hogy ketten vagyunk csak vendégek a panzióban. Hurrikánszezonban kevés a turista. Tuckert is az elveszett kulcs trükkel akarta a recepciós kisasszony átvágni. Amikor nem sikerült – mert Iowában sem hülyék az emberek –, kicsúfolta és kinevette. Tucker egyenesen a családi farmról érkezett, és azt sérelmezte a legjobban, hogy a hölgy városinak nevezte. – „We grow potato on seventy thousand acres. Mah family’s been growin’ potato foh hundreds o’ years” („Hetvenezer hektáron termelünk burgonyát. A családom burgonyát termel évszázadok óta”) – mondta keserű büszkeséggel. Megkérdeztem tőle, mik a tervei az estére. – „Think I’ll be just sittin’ on this here balcony an’ drink beer.” („Azt hiszem, csak ülök itt az erkélyen, és sört iszok.”) – válaszolta. Megtudtam tőle, hogy a recepciós kisasszonyt Ciddynek hívják, és amikor az első reggel tréfából átölelte és ráütött a hátsójára, Ciddy kihívott a konyhából egy hat láb magas rasztát, kezében bozótvágó késsel.

Tucker nem szereti Jamaicát. Az a baj, hogy két hétre előre kifizette a szobáját, és ha idő előtt elmegy, odaveszik a pénz. Így még nyolc napot ki kell bírnia itt. „I’ll be just sittin’ on this here balcony, drinkin’ beer foh ei’ mo’ days. I could do that back in Iowa too. Thailand’s a much better place. You sit inna restaurant and there comes the waitress, gets under the table and starts to unzip your fly right away. Maybe the waitress is a waiter, you know what I mean. Who cares? Thailand’s

²² 2010-es adat.

²³ *Gyökér-reggae* – a számtalan mutációon átesett műfaj eredeti formája.

better. Jamaica no good" („Ülök az erkélyen, és sört iszom még nyolc napig. Ezt Iowában is megtehetném. Thaiföld sokkal jobb. Beülök egy étterembe, jön a pincérnő, bemászik az asztal alá, és már gombolja is a sliccedet. Persze lehet, hogy a pincérnő valójában pincér, érted, mire gondolok. Kit érdekel? Thaiföld jobb. Jamaica nem jó") – mondta. Megkérdeztem, hogy volt-e már a tengerparton. Egyszer lement, de tele volt rasztákkal. Kriketkeztek. Amikor meglátták, abba hagyták a játékot. Aztán elindultak felé. Megfordult, és elindult vissza a lépcsőn. Egy darabig követék, aztán megálltak, kiabáltak utána, majd nevetve visszafordultak.

Tuckernek csak hasonló tapasztalatai voltak Jamaicában. Unalmában elment megnézni a földrengés által kétszer is elpusztított régi jamaicai főváros, Port Royal romjait. A romok között is raszták sétáltak, beszélgettek, doboltak csoportokba verődve, és amikor meglátták Tuckert, elnémultak és elindultak felé. Szerencsére a taxis, egy német, hála istennek, megvárta. Igaz, hogy csalt a taxióra, de legalább megmenekült. Ahogy elhajtottak a romoktól, hallotta, hogy a raszták kórusban kinevetik. Tucker nem szereti a rasztákat, a reggae-zenét, a tengert, a pálmákat. Még az éjszaka teljes pompájában tündöklő Tejútól is kirázza a hideg. – „Too many stars, you know what I mean.” („Túl sok csillag, érted mire gondolok.”) – Megkérdeztem, hogy miért jött Jamaicába. A jövő hónapban nősül, mondta, és még egyszer utoljára ki akarta tombolni magát. Barátjával, Kevinnel érkezett, de Kevinnél speedet találtak érkezéskor és visszaküldték Detroitba. Mindenki azt mondta, hogy ez egy barátságos hely, panasolta Tucker, és újra azt kívánta, hogy bár Bangkookba utazott volna. – „Man, those girls down there can pick up change with 'em vaginas!” („Ember! Azok a lányok ott lenn fel tudják szedni az aprópénzt a vaginájukkal!”) – mondta. Elbúcsúztam Tuckertól, és bementem a szobámba. Bekapcsoltam a rádiót, kevertem magamnak egy italt a minibárból, a reggae hangjai mellett átöltöztem, aztán elindultam, hogy egy brooklyni baráttal találkozzam a városban.

Jamaica by Night

„Azt mondják, hogy a hírhedt kalóz, Blackbeard²⁴ gyutacsokat kötözött bozontos, derékig érő szakállába, hogy azokat meggyújtva még félelmetesebbé tegye a külsejét csata közben.”

Jamaicai legenda

(N. L. ford. – a szerző gyűjteményéből)

„Cyan' stop progress, buh cyan' stop Jamaica neidah.” („Nem tudod megállítani a fejlődést, de Jamaicát sem tudod megállítani.”) – mondja Bongomon Bhingi. – „Dem winds cyan blow, dem rains fah tough, buh dis 'ere bongo lickle islah stih anchored bhingi 'ere in dha sun, sevendeen degrees an' fordý'dree minutah froh dah Equadoh.” („Fújhatnak a szelek, zuhoghatnak az esők, de ez a kis sziget még mindig itt horgonyoz a napon, tizenhét fokra és negyvenhárom percre az Egyenlítőről.”)

Bongomon Bhingit Brooklynban, egy jamaicai lemezeket áruló lemezboltban ismertem meg. Jah T & Augustus Pablo: *Lick the Pipe Peter* című felvételét kerestem, és ő, az üzlet társtulajdonosa segített megtalálni a régi, gyakran kézzel címkézett bakelitek százai között. Megtudtam, hogy a lemezeket Jamaicából, Hollandiából és Angliából importálja. – „Jah mon bhingi, yo mustah come down tuh Jamaica. Ya mon. Yuh musta see where Jah music come froh!” („Ember, le kell jönnöd Jamaicába. Látnod kell, honnan jön Isten zenéje!”) – mondta Bongomon Bhingi, valahányszor találkoztunk. Most itt ülünk egy raszta bárban, Trenchtownban, ahol Bob Marley felnőtt.

Trenchtown Bob Marley gyermekkorában lepusztult gettó volt (most se villanegyed), rozsdás bádogtetővel fedett rozoga kulipin-

24 Feketeszakáll – Edward Teach vagy Edward Thatch (1680–1718), közismert nevén Blackbeard ravaszágáról, félelmetes külsejéről és kegyetlenségéről hírhedt kalóz volt, aki nemcsak a Karib-tengeren támadta meg és rabolta ki a kereskedelmi hajókat, hanem az akkor még angol gyarmat Észak-Amerika kikötővárosait is fosztogatta. Végül Robert Maynard brit tengerészkapitány hajójának legénysége végzett vele, foglalta el hajóját és ejtette fogságba életben maradt kalózeit. Holttestét lefejezték, a levágott fejet a brit hadihajó árbocára akasztották. Számos legenda szól rémtetteiről, és fejetlen kísértének megjelenéseiről a nyílt tengeren. A legendák szerint a hírhedt kalóz kísértete fejét keresve bolyong, mert attól tart, hogy a Sátán nem fogja felismerni.

tyók, amelyeket évről évre elpusztítottak a hurrikánok. Nem volt folyóvíz, csatornázás, az elektromosságot lopták, mint mindent. Az ifjúság lopott rádióin az amerikai rövidhullámú *rhythm&blues* rádióállomásokat hallgatta. A rövidhullámú adás az ionoszféráról visszaverődve, annak lüktetését átvéve érkezett Jamaicába. Az ionoszféra 73 ütem/perc ütemben lüktet, és ez a nyugodt emberi szív dobogásának üteme is. És ugyancsak 73 ütem/perc az egykori rabszolgák által Afrikából áthozott, mágikus, a reggae alapjául szolgáló, a lelket gyógyító *bhingi* dobképletek üteme is. A jamaicai fiatalok a kozmikus okokból 73 ütem/perc ritmusban lüktető amerikai rockot másolva tanultak zenélni, ez lett a *bhingi* ritmusképletek mellett a születő új zenei műfaj, egy születő új vallás zenéje, a reggae másik összetevője.

A raszták a zsidó konyhaművészetnél is kóserebb *ital*-diétája²⁵ szerint készített ételeket eszünk, *callaloo*-levest, kókusztejben kisütött zöld banánt és kenyérgyümölcsöt. Desszertként *battaata* – édesburgonya – pudingot szolgálnak fel, mézzel, kókusztejjel, fahéjjal, szerecsendióval és vaníliával ízesítve. Mangólevet iszom. A raszták nem használnak olajat és sót ételeik elkészítéséhez. Vegetáriánusok, nem esznek húst, tejterméket – a tejet *white blood*nak, fehér vérnek hívják –, hüllőt, bogarat, kagylót, rákot, s a halak közül is egyedül a *balihoo* halat fogyasztják ünnepeken. Egyedül azt minősítik tisztának, mert a *balihoo* kizárólag nitrogénnel táplálkozik. Kidugja a fejét a vízből, és beszippantja a levegőt, azon él. Ha a raszta arra kényszerül, hogy sertéshúst egyen, *Albert*nek hívja. A rasztafári tanítások szerint a teremtés a megnevezéssel történik.

Egymás után érkeznek asztalunkhoz Bongomon Bhingi barátai, fiatalabb és idősebb raszták. Öklüket összeérintve üdvözlik egymást. Hajukat az oroszlán sörényéhez hasonló fonatokban (*dreadlocks*²⁶) hordják. Igé-

nyes eleganciával öltöznek. Sokan zöld, arany és vörös csíkos *muffin*²⁷ sapkát viselnek hajkoronájukon. A levegőt megtölti a ganja illata. Beszélgetésüket nehezen értem. Patois nyelven társalognak, amely afrikai, arawak indián, spanyol, francia és angol szavakat használ, afrikai grammatikával. Látom, halom, hogy megfontoltan, választékosan kommunikálnak, nagy tisztelettel szólítva meg egymást.

A raszta vallás szerint minden férfi király, minden nő királynő, és gyermekeik hercegek és hercegnők. Úgy gondolják, hogy valamennyien bibliai szentek, hősök, próféták reinkarnációi, s igyekeznek ennek megfelelően beszélni és viselkedni. Bob Marleyt, a reggae mindmáig legnagyobb sztárját a bibliai József reinkarnációjának tartják, önmagukat pedig izraelitáknak, a bibliai Ham gyermekeinek, Salamon király és Sába királynője szellemi házasságából származónak. A ganját *Salamon király fivének* vagy a *Bölcsesség fivének* is nevezik. Hagyományaik szerint az első marihuána-növény Salamon király sírjából nőtt ki. A növény magját Salamon király és Sába királynő egyenes ági leszármazottja, a világ legrégebbi, háromezer éve uralkodó dinasztijának tagja, I. Ras Tafari, Hailé Szelasszié abesszin császár gyűrüje őrizte.

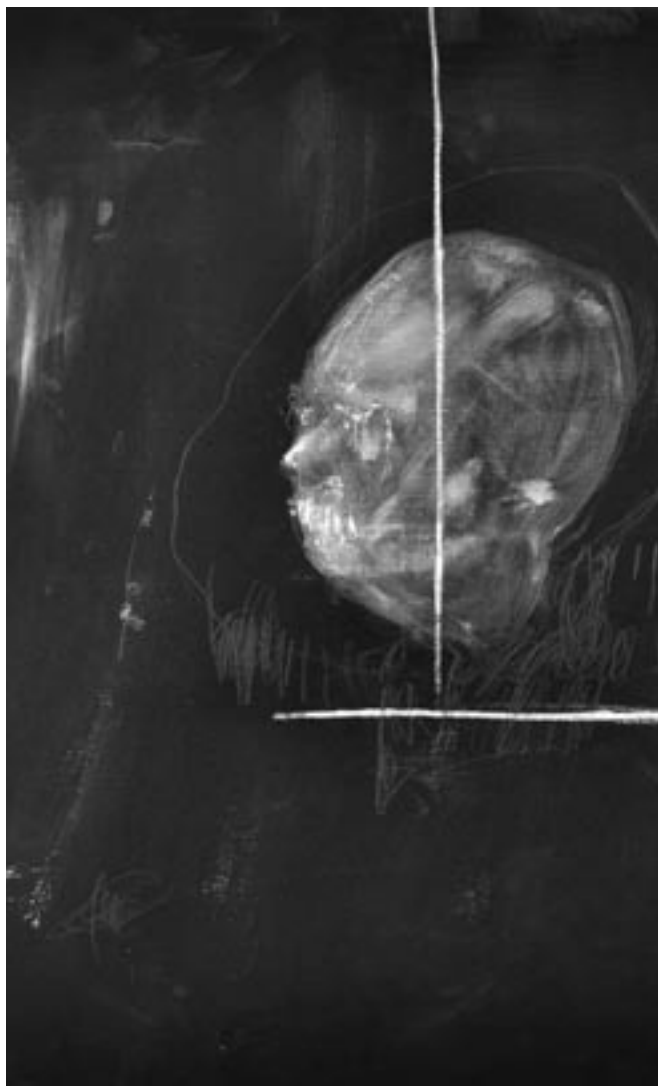
A raszták által messiásként tisztelt etióp uralkodót az Etiópiában, szovjet segítséggel hatalomra került bolsevista junta 1975. augusztus 27-én hálósobájában, párnájával megfojtatta. A négus testét a palota egyik vécejének padlója alá temették el. A marxista kormány tizenhét év múlva megbukott, a junta vezetői az államkincstárral külföldre menekültek. A palotát átvizsgáló katonák

(ahogy az indiai aszkéták, a szent emberek, a *Shaiva Nagas* ezt mindmáig teszik), mint ahogy a régi görögök és egyes csendes-óceáni szigetek lakói, az etiópiai *tewahed* egyház papjai és hívei, a zsidó *naziriták*, a perzsa *szuffik*, az azték papok, a szenegáli *mouride* mozgalom tagjai, Kenya *maasai*, *kikuyu* és *turkana* törzseinek harcosai, Benin *yoruba* papjai, a kongói *himba*, a gaboni *fang*, a Sierra Leone-i *mende* törzsek tagjai és a korai keresztények is. Jamaicában az 1950-es években kezdett elterjedni ez az „istenfélőként” (*righteous*) értelmezett hajviselet, amelyet a rasztafári vallás hívei egy bibliai idézettel indokoltak (*Számok könyve* 6:5), amely szerint hagyni kell a haját nőni, amíg az ember és az Isten egyesülésének napja el nem érkezik. A Júda orszlánját szimbólumuknak tekintő raszták számára az sem mellékes, hogy hajviseletük az oroszlán sörényére emlékeztet.

27 A papír- vagy fémformákban sült angol süteményre hasonlító, gyapjúfonalakból kötött fejfedő.

25 „*Ital is vital*” – Az *ital*-diéta életfontosságú –: raszta szlogen.

26 A *dreadlocks* (rettegésfonatok), a raszták jellegzetes hajviselete számos kultúrához kapcsolódik, hosszú múltja van. Természetes hajviseletként és parókák formájában viselték már a dinasztiai korának Egyiptomában is. Siva indiai isten és követői ugyancsak ilyen, „*ja Taa*”-nak nevezett fonatokba csavarták hajkoronájukat

ekkor találták meg az uralkodó holttestét. Az új rezsim sem akarta visszaállítani a monarchiát. Évekig tartó viták után, engedelmessé a népakaratnak, végül engedélyezték, hogy a meggyilkolt császárt ősei mellé temessék el. Így ért véget a világ legrégebben uralkodó dinasztiája. A raszták mindmáig nem hiszik el Megváltójuk halálhírét. Úgy gondolják, hogy a négus él Etiópia valamelyik ősi sziklatemplomában, és Babilon bukása után elfoglalja majd a világ trónját. Gyűrűjét, benne Salamon király fűvének magjával, a raszta hagyományok szerint a négus Bob Marley-nak adta 1966-os jamaicai látogatása során.

Az etióp uralkodó látogatására a jamaicai kormány kérésére került sor, hogy tekintélyével, szavával lecsillapítsa a robbanásra kész társadalmat. Évtizedeken át, szinte évről évre felröppent a hír Jamaicában, hogy az Etióp Birodalmi Flotta, a naphajók már elin-

dultak az eritreiai kikötőkből Jamaica felé, hogy a gazdagnak hitt Etiópiába, a Nap Birodalmába szállítsák a nyomorgó lakosságot. A gyakran szélhámosok, spekulánsok terjesztette álhírek hallatán az emberek eladták házukat, földjüket, háziállataikat, és tízezrével tódultak a kikötőkbe, a naphajók érkezésére várva. Hiába bizonyosodott be újra és újra, hogy az etióp hajók érkezéséről szóló hírek hamisak, olyan erősen élt a hazatérés reménye az emberekben, hogy újra és újra be lehetett őket csapni. Az egyébként sem módos lakosság nagy része teljesen elszegényedett. A mindenüket elvesztett földönfutók kétségbeesése bármelyik pillanatban átcsaphatott a véres lázadásba. Az etióp hitrendszerek valamelyikét követő helyi egyházak vezetőinek tanácsára az akkor még fehérek dominálta kormány végül a négus meghívása mellett döntött.

Hailé Szelassziét százezrek fogadták a repülőtér betonján. Órákig nem tudta elhagyni a gépét. A látogatás során titokban találkozott a helyi közösségek vezetőivel, így a rasztákkal is. A jamaicai népnek, a közösségek vezetőin keresztül, rövid üzenetet küldött: „No repatriation before liberation.” („Nincs hazatelepülés a felszabadulás előtt.”) Ezt a raszták úgy értelmezték, hogy önmagukat kell felszabadítani a rabszolga-mentálitásból, és a szigetet kell szabad paradicsommá tenniük, mielőtt hazamehetnének a Nap Birodalmába, Etiópiába. Bob Marley 1981-ben meghalt. Salamon király gyűrűjét eltemették vele. Sírjából hamarosan egy marihuána-növény nőtt ki, amely az évek során fává terebélyesedett. A fa alatt raszta bölcsék mulatják eszmecserevel az időt, tölcseralakú spliffjeiket a Salamon király gyűrűjéből kisorsajadt szent növény virágaiból és leveleiből sodorják.

Etiópia Császára, Júda Oroszlánja, a Királyok Királya, Isten Kiválasztottja, a Szentháromság Hatalma, I. Ras Tafari, Hailé Szelasszié, két évvel a meggyilkolása előtt, 1973. június 24-én interjút adott Oriana Fallaci újságíró-nőnek addisz-abebei palotájában. Az interjú a Chicago Tribune-ban jelent meg. A szövegre az interneten találtam,

érkezésem után néhány nappal, egy álmos délutánon:

Fallaci: *Felséges Uram, szeretném, ha önmagáról beszélne. Mondja, Ön is volt engedetlen fiatal korban? Talán azt kellene először megkérdezniem, hogy volt-e egyáltalán ideje fiatalnak lenni?*

Szelasszié: Nem értjük a kérdést. Miféle kérdés ez? Persze, hogy voltunk fiatalok. Nem öregnek születünk! Voltunk gyermek, fiú, fiatalember, felnőtt, végül megöregedtünk. Mint bárki más. Teremtő Istenünk ugyanolyannak alkotott meg bennünket, mint bárki mást. Talán azt kívánja tudni, hogy miféle fiatalok voltunk? Nos, nagyon komolyak, nagyon fegyelmezettek, nagyon engedelmesek. Néha büntetést kaptunk, tudja miért? Mert nem találtuk elégnek a tudást, amire tanítottak bennünket és többet akartunk tanulni. A leckeóráink befejeződése után is az iskolában akartunk maradni. Utáltunk szórakozni, kilovagolni, játszani. Nem akartuk az időnket játéokra fecsérelni.

Fallaci: *Felséges Uram, az összes, ma is trónján ülő uralkodó közül Ön uralkodott a leghosszabban. Továbbá, korunkban, amikor annyi király bukását láttuk, Ön az egyetlen Abszolút Uralkodó. Nem érzi néha magányosnak magát a világban, amely annyira különbözik a világtól, amelyben felnőtt?*

Szelasszié: Véleményünk szerint a világ egyáltalán nem változott. Úgy hisszük, hogy az úgynevezett változások nem változtattak meg semmit. Mi még a monarchiák és a köztársaságok között sem látunk különbséget. Számunkra ezek két, alapvetően hasonló módszer a nemzet kormányzására. Nos, mondja meg nekünk, hogy mi a különbség a köztársaság és a monarchia között?

Fallaci: *Tényszerűen, Felséges Uram, számomra úgy tűnik, hogy a köztársaságokban, ahol demokrácia van, a vezetőt választják. A monarchiákban pedig nem.*

Szelasszié: Nem látjuk, hogy hol itt a különbség.

Fallaci: *Felejtse el, Felséges Uram. Mi a véleménye a demokráciáról?*

Szelasszié: Demokrácia, köztársaságok: mit jelentenek ezek a szavak? Mit változtattak a világon? Jobbá, hűségessé, kedvesebbé

tették az embereket? Boldogabbá tették őket? Minden ugyanúgy megy tovább, mint azelőtt. Illúziók, illúziók. Néhány esetben szükséges a demokrácia és Mi úgy hisszük, hogy néhány afrikai nép be fogja vezetni. De más esetekben káros, komoly hiba.

Fallaci: *Felséges Uram, bánta-e valaha királyi sorsát? Álmodott-e arról, hogy egyszerű halandóként élje az életét?*

Szelasszié: Nem értjük ezt a kérdést. Még a legnehezebb, legfájdalmasabb pillanatokban sem bántuk vagy átkoztuk sorsunkat. Soha. Miért kellett volna? Királyi vérből születünk, hatalmunkhoz öröklött jogunk van, és mivel Teremtő Urunk úgy rendelkezett, hogy szolgáljuk népünket, mint apa a fiát, uralkodói mivoltunk nagy örömet okoz számunkra. Erre születünk és mindig ezért élünk.

Fallaci: *Felséges Uram, Ön Etiópia. Ön tartja kézben az országot, ön tartja együtt. Mi fog történni, ha Ön már nem lesz?*

Szelasszié: Hogy érti ezt? Nem értjük a kérdést.

Fallaci: *Mi fog történni, ha Ön meghal, Felséges Uram?*

Szelasszié: Tényszerűen Etiópia azóta létezik, hogy az első ember megjelent a Földön. A dinasztiam azóta uralkodik, hogy Sába királynője találkozott Salamon királlyal, és egyesülésükből fiú született. Ez a dinasztia évszázadokat élt túl, és még évszázadokig létezni fog. Egy királyt nem lehet eltávolítani, emellett a hatalmam folytatása már biztosítva van. Van Trónörökösünk, aki uralkodni fog az ország felett, amikor én már nem leszek itt többé. Ez az, amit elhatároztunk, ennek így kell történnie.

Fallaci: *Összefoglalva, Felséges Uram, az öné nem volt egy nagyon boldog élet. Akiket szeretett, mind meghaltak: a felesége, két lánya. Illúziói és álmai legtöbbször elveszítette. De úgy képzelem, hogy élete során hatalmas bölcsességet gyűjtött össze, és erről azt kérdezem, hogy miképpen látja Hailé Szelasszié a halált?*

Szelasszié: Mit? Látni micsodát?

Fallaci: *A halált, Felséges Uram.*

Szelasszié: Halált, halált?! Ki ez a nő? Honnan jött? Mit akar? Elég, tűnjön innen, micsoda pimaszság! Micsoda pimaszság!

SZATORI

Másfél óra hajóút Dar es-Salaamból eljutni Zanzibárba. A tanzániai személyzet egy szárnyas hajó zárt utasterébe tessékel bennünket, ahol a benzin és a piszkos kárpit szaga keveredik. A tenger hatalmas hullámai lassan emelik és ejtik el a hajótestet, a fejekben szédülést, a testben hányingert okozva. Megváltás kilépni a mesés szigetre, amelynek zajos, ricsajos, sürgő-forgó kikötője sokkolóan hat a mostanra már tanzániai lassúsághoz szokott idegeinkre.

Az arab kereskedők és az afrikai őslakosság összeolvadásából sajátos etnikummá vált zanzibári emberek úgy üzletelnek, mint az arabok, de szemük úgy fénylik, mint a kontinens lakosaié. Nagy nehezen lerázzuk az egymást túlkiabáló, szolgáltatásaikat kínáló idegenvezetőket, és eljutunk egy kicsi, de kellemesen berendezett, makulátlanul tiszta szállodába, ahol a muzulmán tulajdonos – zavart tekintetéből kiolvasható, ám szavakba nem foglalt – óhajára ujjatlan ruhám fölé egy kendőt teríték a vállamra. Azt már eddigre megtanultam, ha sötét hajamat nem kötöm világos kendő alá, délutánra a merőleges napsugarak melegétől forró, lüktető tömeggé válik az agyam, a körülöttem levő világ pedig vibráló ürességgé. Ahogy elindulunk a város nevezetessége, a régi rabszolgapiac felé, a délutáni forró szél így is különös táncot lejt a fejemben, a vakító fény pedig úgy hatol át szürkés-kék retinámon, hogy mögötte elzsibbadnak a látóidegek.

Az épület bejáratánál, mint valami jelenést, látom meg őt. Kopott melegítőnadrágban és bő, világos, kockás vászoningben. Fején baseballsapka, fekete szeme messzire ragyog a napellenző alatt. Mozdulatai olyanok, akárha a szélben úszna. Ami innentől történik, mintha már réges-rég meg volna írva egy hatalmas könyvben.

Felénk fordul, és mosolya mögül elővillannak vakítóan fehér fogai. – A nevem Huru Kwell – mondja jó angolsággal, és az afrikai emberekre jellemző, különös hullámzó járással felénk lépked. – Én vagyok itt az idegenvezető, ha gondolatok, körbevezetlek titeket.

A régi rabszolgapiac épülete egy később mellé épült templom mögött áll, ablaktalan, alacsony, levegőtlen lyuk. Ahogy belépünk, elfogy a levegőm. Huru három ajtóra mutat, amelyek mögött három szoba, darabonként nem nagyobbak egy európai fürdőszobánál.

– Itt tartották a rabszolgákat, mielőtt kivítették volna őket a vásártérre. Egy-egy szobába harminc-negyven embert is bezsúfoltak, ha kellett – mondja, miközben kezei úsznak a levegőben. Egyre fogy benn a levegő, ahogy öten megtöltjük a szűk teret. Rám néz: – Látom, rosszul vagy, menjünk ki, az épület előtt folytatom.

Kilépünk a forró szélbe ismét. Huru a fal mentén egy árnyékos helyre mutat, ahol néhány kő alkalmi ülőhelyül szolgál számunkra.

– A rabszolgákat a kontinensről hozták ide arab kereskedők, itt adták el őket az európaiaknak, akik hajókra szállították őket, és vitték Amerikába. Szörnyű múlt, szörnyű múlt... – mondja, és homlokát úgy ejti tenyerébe, ahogy csak az itteni emberektől láttam még.

Nézem az átható szemeit, melyekkel mintha látná mindazt, amiről beszél, és tekintetét követve a forró szélben, a fényes porban, mint valami káprázat, előttem is megelevenedik a régi rabszolgapiac: hangos arab kereskedők, európai hajósok, pénz- és ember-szag, megkötözött kezű, rongyos afrikaiak tömegei. Hurura nézek, és látom, ahogy ő is ugyanezt a rémisztő sokaságot nézi, a csönd úgy nehezedik ránk, ahogy egy ablaktalan, alacsony helyiség nehezedhet a harminc-negyven összepréselt emberre.

– Ma már az afrikai és az arab lakosság öszeolvadt, és elfelejtettük a múltat – folytatja, és hangjában csak a tompa szomorúság emlékeztet arra, amit az előbb látott. – Nincs ellenségesség a zanzibári emberek között. Azoknak az időknek, Istennek legyen hála, vége. – Fejét újra lehajtja, majd ahogy ismét felemeli, fekete tekintete belefúródik szürkés-kék szemembe, amiben még ott vibrál az előző káprázat. Mint valami varázsló, kitárja felém a kezét, és szelíden, de határozottan megismétli: – Mindez elmúlt. Köszönet érte Istennek.

Ülök egy kövön a templomfal tövében, a szél izzadt bőromhoz vágja a porszemeket, mintha kis kések vágnának belém szüntelenül, fáj a szemem a fényektől, az elmémben pedig három ajtó nyílik, amelyek mögött három szűk szobában afrikaiak fuldokolnak.

Nézem Huru Kwell csillogó bőrét és átható tekintetét, akárha lobogó kendőim ritmusából minden gondolatomat tisztán kiolvasná. Nézem ezt a melegítőnadrágos, kockás inges látomást, és tudom, hogy mindennek így kell történnie, ahogy most van, úgy kell itt legyek bőromon ezer kis vágással, lüktető halántékkal, ahogyan most itt vagyok, így kell ennek az embernek a szemébe néznom, és azt kell éreznem, amit érzek: forró szélben lobogó ingeket-kendőket... lassan a tengerig kitáruló szerelmet.

A templomban vége az istentiszteletnek, színes ruhák tömege gomolyog elő a kijáraton, közvetlenül mellettünk nagy, tágas kört alkotnak a mosolygós helyiek, és égig érő hangon énekelnek az Istennek: „Senki nem láthatta azt a szenvedést, amit én, senki más, csak Jézus.”

„MÁSFAJTA NORMALITÁST SZOKTAM MEG”

– Beszélgetés Szilágyi Júliával

A Versenymű égő zongorára című kötetedben van néhány tanulmány, amelyeknek a megjelenése a hetvenes években valószínűtlennek tűnik. Tamás Gáspár Miklós írta a kötetedben szereplő tanulmányokról, hogy azt sem lehet észrevenni rajtuk, hogy a Ceaușescu-diktatúrában jelentek meg, és azt sem, hogy az írójuk vidéki.

Már gyerekkoromban is sokat betegeskedtem, és ameddig a többiek labdáztak, én rengeteget olvastam, zenét hallgattam és képzőművészeti albumokat lapozgattam. Ez tulajdonképpen felhalmozódott, asszimiláltam valahogy, így sikerült. Amikor Bodor Ádám két könyve megjelent Franciaországban, bemutattam az ott megjelent könyveit, és sem én, de a közönség sem érezte azt, hogy a provincia provinciájáról jövök. Mint ahogy Ádám sem, aki nagyon igényes ember – elsősorban önmagával szemben. Nekem nagyon jólesett, hogy volt irántam bizalma. A vidék viszonylagos fogalom. Gaál Gábor írta, hogy a vidék kedélyállapot, és nem földrajzi fogalom. Sok minden mástól függ, mint ami a térképen található.

Bukarestben volt Herta Müller, akinek nem élvezetes a görcsös stílusa, de nagyon nehéz nem élvezetes dolgokról élvezetesen írni. Rá nem csak a románok haragudtak, hanem a magyarok is. Kényelmetlen dolgokat mondott, és az emberek ebben a zónában nem szeretnek szembenézni magukkal, sem a jelenükkel, sem a múltjukkal, és gyakran ön-

ámító álmokba süppednek. Ami most Magyarországon történik, az pontosan erről, a valóság elutasításáról szól. És erre a románok is hajlamosak, csak bennük van egy részben balkáni paternalizmus, részben latinus könnyedség és cinizmus, mert semmit sem vesznek igazán komolyan, sem a jót, sem a rosszat. Nem szeretnék általánosítani, mert én is ismerek nagyon derék embereket és nagy tehetségeket, akik még áldozatokra is hajlandóak voltak valameddig, de hogy komoly ellenállás itt nem volt, az biztos. Legfeljebb azokról a bandákról beszélhetünk, amelyek a háború után többnyire vasgárdistákból verbuválódtak, a hegyekbe vonultak és ott évekig ellenálltak, mert a lakosság, a falusiak, támogatták és élelemmel látták el őket. Tehát a hatvanas-nyolcvanas évek magyarországi demokratikus ellenálláshoz vagy a lengyel mozgalomhoz hasonló komolyan vehető értelmiségi ellenállás Romániában nem volt. A helyi hagyományok nagyon sokat számítanak. És nézd meg, Magyarországon a népnek nem kellett baloldali kormány. Persze az a szocialista–szabaddemokrata kormány annyira lejáratotta magát a korrumpálhatóságával, hogy nem tudok egy védő szót se mondani róluk. Tálcán kínálták fel a hatalmat Orbánéknak.

Magyarországon a polgárságot mindig is egy vékony réteg képviselte, és nem volt olyan liberális hagyomány, amely tényleg behatolt volna a társadalom tömegeibe. A középosztályon belül is ez az elitista szellem érvényesült, amely a fellépésével, a felsőbb-séges – vagy annak tűnő – modorával még el is riasztotta magától a kívülállókat.

Írásaidban a személyesség és a köz iránti érzékenység egyszerre jelenik meg. Még hozzá úgy, hogy a személyes tapasztalatod nem elhatárol a másiktól, hanem összekapcsol vele valamilyen intézményes, mindenki által hozzáférhető személyességen keresztül. Ezt hogy csinálod?

Nagyrészt baloldali, politizáló és vitatkozó családból származom, amelyben az emberek akkor lettek baloldaliak, amikor ezért nem kitüntetés járt. A rokonságom számszerűen is nagy volt, meg a család különböző ágainak a vagyoni helyzete sem volt egyforma. Be-

szelgettek, vitatkoztak, én meg ott játszottam körülöttük. A nevelődésemhez hozzátartozott, hogy az embereknek van véleménye, és a vélemények nem egyformák. Többféle hűvétot ünnepeltünk – volt zsidó, román és magyar. Elmentünk egymás ünnepeire. Szóval én egy másfajta normalitást szoktam meg, mint ami az általános és elfogadott normája volt a viselkedésnek és a közügyekhez való viszonyulásnak. Valamilyen lázadó szellem is volt a családban, a vegyes házasságok is ezt bizonyították. Egyik részről sem örültek a szülők, amikor ezek a szerelmek szövődtek. Aztán meggyőződtek róla, hogy az a másik is lehet rendes ember. Ebben nőttem föl. Így engem teljesen váratlanul ért, hogy valaki gyűlöli a másikat, mert az más nemzetiségű vagy vallású. Az igazságnak és a szolidaritásnak másféle példáival találkoztam a közvetlen környezetemben, és már az, hogy a család keresztény része megmentette a családot zsidó részét akkor, amikor ez egyáltalán nem volt jellemző, olyan lecke volt, hogy lehetséges, éppen ez határozta meg a viszonyomat a közügyekhez. Abba a kivételes helyzetbe kerültem, hogy szinte egy időben értek a legszörnyűbb és a legjobb tapasztalatok. Az 1944-es tanévben első elemistaként a tanító néni rám bízta a *Talpra magyar* elszaválását, amivel rettenetesen rossz szolgálatot tett nekem. Véresre vertek az osztálytársak, amikor kijöttünk az iskolából, alig álltam meg a lábamon. A tanító nénit nem a közszellem érdekelte vagy a politikai hatalom hivatalos álláspontja, ő a saját pedagógiai elgondolásai szerint választott.

Megünnepelhetnének ennek a verésnek a sokadik évfordulóját, hiszen mi most is pont március 15-én beszélgetünk. Két hónap sem telt el május 30-ig, amikor elkezdődött a gettósítás, és ti átszöktek a határon, a család keresztény része pedig segítette túlélni.

A zsidótörvényeket már megszavazták. Egy hónap múlva már ott virított a sárga csillag a kabátomon. Számomra az ellenséges légkör nagyon idegen volt, mert hétévesen a családban nem ezt tapasztaltam. Nehezteltem is anyámra, hogy miért nem világosított föl, mi vár rám. Hát ő sem tudta, de sejtette

Tinkó Máté

EGYÉBKÉNT MOTOR ZAJA

Nem hallottam többet, nagyobbat, ide egy közepes közhely sem fér.
Csak indultak szánkózni, és én nem mehettem velük a kertkapunál tovább.
Aztán egész nap így alszom el, kis adagokban méri rám az elnyújtott nyikorgást, amikor a fölháborodás valamihez majdnem kevés.
Mire megérkeznek, a havas föld, a rámpa használhatatlan, ebben sokáig bízom.
De sértettségéről meg már annyian szónokoltak, hogy inkább a lyukas nadrágra gondolok, amiért sohasem varrták össze, aki megtehetette volna, merev lett és érthetetlen, hogy még csak nem is gyűszűvel az ujján.
Lavór meleg víz, ide kéne gyűjteni a fogaskerekeket, amit az idő rozsdá nélkül áztat. Apránként legyen méltóbb annál, hogy hirtelen figyelmeztet, elvitat, használja, ami mostanra egyszerű és üres, mint egy háztartási edény.
És nem vigasz a korgó gyomrod, vagy hogy valaki komolyan éhes.
Ezt már mondtam sokszor, de akkor foghattam egy másik okra, testvérré, akit vártunk a kórház előtt a télben és nem jött, azt hittem, odabent sem fűtenek és hagyják, mint egy gőzölgő levest a hűtőbe rakva fázni, azért. Aztán indultunk, és apám sírt, akkor tényleg, mert nem én lettem a középső közhely. De a kocsiban már csak annyit mondott, hogy az idő szürke, akár az a két galamb, és mutatta is őket.

és jobban érezte, tudatosan, felnőtt módra. Nem lehet általános ítéleteket mondani etnikai, vallási közösségek fölött, mert – erről most írtam, a legutóbbi tablettámban a Transindexen – a tömegnek nincs lelkiismerete, erkölcsse csak az egyénnek van. Minél több ember van együtt, annál inkább megszlik a lelkiismeret és az erkölcs, a felelős-

ség megszűnik. Ha nem az egyén viszi be a tömegbe az erkölcsöt, a tömeg nem ad erkölcsöt az egyénnek. Az egyén harcolhat a tömegért, de a tömeg nem áll ki az egyén mellett. Karinthy írja, hogy mindenki Krisztust akarta menteni, a tömegből mégis Barabás neve hallatszott ki. Amikor a tömeg kiált, úgy hangzik, mintha Barabást mondana. A mai napig úgy érzem, hogy nem lehet a mások szenvedése mellett elmenni, és úgy sem lehet tenni, mintha nem tudnánk, mi történik valójában.

A családtagjaid tanultak külföldön?

Nem. Bár a szüleim nemzedéke egy olyan korszakban nőtt fel, amikor numerus clausus volt Magyarországon és Romániában is. Akik anyagilag megtehették, elmentek. Elég sok zsidó orvos Olaszországban és Franciaországban tanult. A szüleim nem voltak olyan anyagi helyzetben, hogy ezt meg tudták volna tenni. De a többnyire mesteremberekből álló családom olvasott és volt könyvtárunk. Bár apám rádió- és villanyszerelő volt, nekem nem kellett szellemileg saját erőmből emancipálódni, mert a könyvszekrény ott volt a lakásban. És anyám, aki kevésbé volt iskolázott, mint Apu, a házimunka közben verseket szavalt. Fogtam én is a portörülő rongyot, mentem Anyu után, törölgettem és mondtam utána, amit ő mondott. Úgy kaptam készen, hogy nem is értettem, mi az, hogy „akasszátok fel a királyokat” és „én a halál rokona vagyok”, de kívülről fújtam a verseket. Ez nagyon sokat számított. A szüleim mesteremberek vagy kispolgárok voltak, akik polgári szinten igyekeztek élni és gyereket nevelni.

Miért nem disszidáltál vagy mentél el külföldre, amikor már lehetett?

Volt mögötte elvi ok is. Egy olyan szerénytelen ambíció, hogy valamilyen egységes formát adjak az életemnek. Valószínűleg volt némi gyávaság is, hogy nem mertem újabb töréseket elfogadni vagy nem mertem vállalni azokat. 1944-ben már egyszer el kellett menekülnöm Kolozsvárról. Anyám elszánt volt, megfogta a kezemet és átszöktünk a határon. Persze ez nem ilyen egyszerű, mert a családban vegyes házasságok is voltak, és itt már

egy más témát is érintünk, ami Erdélyhez, ehhez a vegyes világhoz kapcsolódik. Az egyik nagybátyám – nagynéném férje – is református volt, a másik nagynéném férje ortodox román. 1944-ben az ő segítségükkel sikerült elbújni és aztán átszökni a határon. Ami annyiban tipizálható, hogy ha többen számíthattak volna a többségi lakosság szolidaritására, akkor elképzelhető, hogy a zsidó lakosság túlélési statisztikái sem lettek volna olyan elriasztóak, amilyenek. Akkor hét és fél éves voltam, és Anyu a leghelyesebben

döntött. Azzal, hogy kockázatot vállalt – és mindennek ára van –, én úgy éreztem, hogy megszereztem a jogomat, hogy itt éljek. Tulajdonképpen akár jó, akár rossz az, ami körülvesz, mindenképp itthon érzem magam. A rossz is az enyém és hozzám tartozik. Ez volt az elvi oka annak, hogy nem hagytam el Erdélyt. A gyakorlati része pedig az volt, hogy egyedül neveltem fel Mihályt és öreg nyugdíjas szülők álltak mellettem. Nem tudtam elképzelni, hogy negyvenévesen úgy kezdjek új életet, hogy egy négytagú családot el tudok tartani. Se lakás, se vagyon, se semmi. Még az is teljes bizonytalansággal járt volna, ha akár csak Magyarországra költözöm. Márpedig lényegében csak Magyarország jöhetett számításba, mert a foglalkozásom, egészen pontosan a hivatásom, annyira a nyelvhez kötött, hogy egyáltalán nem tudtam elképzelni, hogy máshová menjek, például Izraelbe, ahol rokonaim vannak.

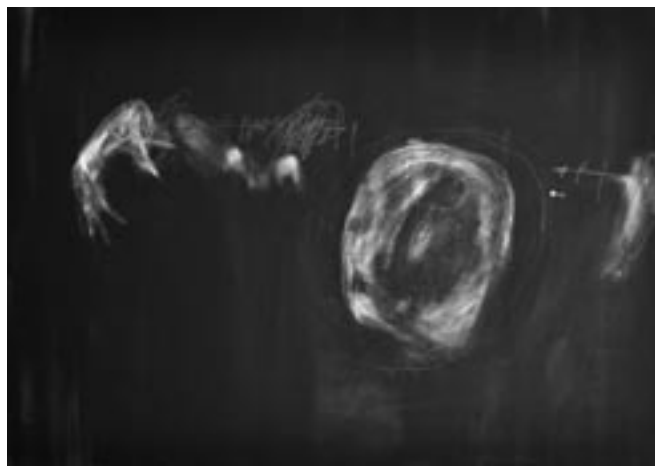
Franciaország sem jöhetett szóba? A tanulmányok, amelyeket a hetvenes évek elején írtál, olyan szabadnak tűnnek, mintha a nyugati demokrácia egyik tudományos műhelyében fogantak volna.

Franciaország igen, de úgy tudom – és amikor Franciaországban jártam, tapasztaltam is –, hogy, kevés kivétellel, a franciák elég xenofóbok. Nem szeretik az idegeneket. Nem tudtam elképzelni, hogy én Franciaországban legyek kritikus. Korábban kell elkezdeni, hogy az ember akár a saját minőségi igényei szintjén sajátítsa el egy lényegében már ismert, mégis új nyelvet. A világirodalomban vannak nagyon imponáló példák egy másik nyelvre való áttérésre. Én nem tartom magam sem Beckettnek, sem Ionescónak, bár megjegyzem, hogy az utóbbi anyja francia volt. Beckett pedig francia nyelvet tanított Angliában és egy írországi főiskolán is. Egyébként nagyon érdekes, hogy ők tulajdonképpen valamilyen saját nyelvet teremtettek, és ezt nem tudták volna vagy nem lettek volna kénytelenek megtenni, ha nem két nyelvűek. De a kritikus egészen más nyelvi stratégiával dolgozik, mint a drámaíró, a költő vagy a regényíró. Nem, bennem föl sem merült, hogy máshol éljek.

A szakdolgozatod témája az avantgárdhoz kapcsolódott?

Bálint Györgyről írtam a szakdolgozatomat, és ebből fogalmat alkothatsz magadnak arról, mikor kezdődött az esszéhez fűződő vonzalmam. Az esszé olyan stílus, beszédmód, amely éppolyan alkalmas kritikára, mint publicisztikára. Magasabb szintű nyelvi igényesség, sokkal kifejezőbb és színesebb nyelv és szélesebb szellemű horizont. A doktori dolgozatomban az avantgárd és a régi, két világháború közötti *Korunk* viszonyát akartam feldolgozni. Letettem az összes szükséges vizsgát, és menet közben jöttem rá valami nagyon lényegesre. Nevezetesen arra, hogy mivel semmilyen módon nem kaphattam útlevelet, nem engedtek ki sem turista-ként, sem más minőségben az országból, nagyon provinciális módon tudtam volna a témát nemhogy kidolgozni, még megközelíteni is. Arról tudtam, hogy Nyugaton komoly avantgárd kutatás folyik és óriási szakirodalma van, csakhogy én ehhez nem tudtam hozzájutni. Ahhoz pedig nem volt kedvem, hogy egy elfogadhatatlan kompromisszum árán írjak egy vicinális, provinciális kis ügyeske-

dést. Sokan megtették, részt vettem néhány ilyen védésen, és ez meggyőzött engem arról, hogy én nem tudnám csinálni. Kacsó Sándor, az akkori irodalmi kiadó kolozsvári fiókjának a főnöke kért tőlem egy könyvter-

vet, ami nagyjából a disszertációm tervével esett egybe. A kiadó megvette volna a könyvet lábon, de előtte kiadták véleményezésre. Az egyik véleményező Méliusz József volt, aki a börtönviselt emberek ambivalenciájával és az idegeibe befészkelődött rettegéssel viszonnyult a témához. *A Korunk dogmatikus korszaka* fejezetcím láttán felhördült, hogy miféle dogmatikus korszak. Márpedig volt, és ezt ő nagyon jól tudta. Hát akkor rájöttem, hogy nemhogy csak nem írhatok érvényes, versenyképes, komolyan vehető tudományos kritériumoknak megfelelő tézist, hanem még mielőtt megírtam volna, le is lövik, mégpedig ideológiai gyávaságból, éppen azok, akik tulajdonképpen a lelkük mélyén szövetségeseim voltak vagy lehettek volna. Méliusz József a két világháború között maga is avantgárd költő volt és a *Korunk* belső munkatársa. Neki pontosan tudnia kellett, hogy ez nem egy légből kapott rágalom, hanem tény. De ő a politikai dolgokban is jártasabb volt nálam és tudta, hogy ez veszélyes zóna, el akart riasztani. Jól tette.

Méliusz József egyenesen, egy beszélgetés közben mondta el neked, vagy ez egy gesztus volt?

Nem, ez egy gesztus volt. A kiadóval közölte. Magát a referátumot nem mutatták meg nekem, de elmondták, hogy Méliusznak

az a véleménye, hogy nem tudja, mire gondolok, amikor a *Korunk* dogmatikus korszakáról szeretnék értekezni. Én akkor már bőszén céduláztam. Lehet, hogy lényegében rossz döntés volt, de nem bántam meg.

Elmesélnél egy helyzetet a múltadból, amelyben észlelted a Ceaușescu-diktatúra gyengeségét, lehatároltságát?

Egy barátnőmhöz, a zseniális bábrendező Kovács Ildikóhoz készültem Sipos László festőművésszel egy nyári délután, valamikor a hetvenes évek derekán. Laci nagyon idegesen jelent meg nálam és elmondta, hogy az áttelepülni készülő Szervátiuszéknál volt elbúcsúzni, ahol Kallós Zoltán folkloristával a háziak kíséretében megálltak a kapuban, s a szemben levő ház erkélyéről fényképezték őket. Nem volt biztos benne, hogy ésszerű most Ildikóhoz menni, őt idáig követte egy alak... Én úgy éreztem, meg is mondtam, hogy nem fogom hagyni, hogy a Szeku döntse el helyettem, hogy mikor hova megyek. Elindultunk az autóbuzsmegálló felé, a lépcsőházban valóban ténfergett egy pasas, és utánunk jött. Laci, ha jól emlékszem, lemaradt, amikor fel készültünk szállni a buszra, és a kísérőnk is fölszállt, én meg az utolsó percben leugrottam a másik ajtónál, a „titkos ügynök” pedig fönnmaradt. A következő buszról leszállva, elindultam a tömbház lépcsőjén fölfelé, ő utánam, s ekkor megfordultam, kiabálni kezdtem, hogy mit zaklat engem, hívom a rendőrséget. Bohózzati jelenet! A pasas megijedt, nem tőlem, nyilván, ha-

nem attól, hogy lelepleződött, vagyis kiderülhet, hogy nem profi módra végzi a munkáját, és leszaladt a lépcsőn, eltűnt a szemem elől. Persze a megfigyelések folytatódtak, csak ügyesebben többnyire.

A „várákoszról” tartottál kurzust a kolozsvári egyetem magyar tanszékén. Miért pont a várákoszról?

Abból indultam ki, hogy a várákosz az emberi lét egyik alaphelyzete. (Jómagam utálok várákoszni, türelmetlen vagyok.) De utána akartam nézni, hogy mi is ez valójában. Találtam néhány munkahipotézist, hogy például a várákosz az idő monotóniájának szebbik neve, valamiféle ígélet, vigasz, remény. Annak a kimondása egyetlen szóval, hogy tulajdonképpen nincs vég és nincs kezdet, csak várákosz van. Amint beteljesedik, jöhet a következő. Irodalmi példám volt bőven: az *Odüsszeiából* Pénelopé, amint nappal sző és éjjel kibontja. Pilinszky-versek, szinte az egész életmű. József – Thomas Mann *József és testvéreijéből* –, amint várja a gabonáért érkező testvéreit, akik nem sejtik, hogy ez a nagyúr voltaképp az a testvér, akit ők megölték, ő viszont tud róluk és várja őket, hogy büntessen és megbocsásson. Várákosz a Messiásra, az utolsó ítéletre – a feltámadásra váró emberiség: a kinyilatkoztatott vallások alapüzenete. Futotta egy egész kurzusra, s, ha emlékezetem nem csal, érdekelte a diákokat. Én addig sosem tanítottam, Szekujelentésekből derült ki mostanság, hogy nem voltam alkalmas arra, hogy az ifjúságot rám bízzák, attól tartottak, hogy megrontanám őket a gyanús nézeteimmel. Csak '90 után, amikor Gyimesi Éva hívott, hogy az általa alapított Láthatatlan Kollégiumban tanítsak, vagyis majdnem hatvan éves koromig VÁRTAM, lényegében reménytelenül. Nem vagyok pedagógus, noha tanári oklevelem van. Addig írtam, szerkesztettem. Valahogy mégis belejöttem, mivel úgy tűnt ésszerűnek és kellemesnek, hogy beszéljünk az irodalomról, hiszen nem éppen olyan és nem úgy tantárgy, mint a többi. Ezért aztán felépítettem egy másik – még irodalmibb – tárgyat, és több mint tíz évig az esszéről tartottam speciális kurzust, könyv is lett belőle.

Egyre inkább szereted a rövid formákat. Mi ennek az oka?

A Transindexnek van egy *Holt költők* nevű rovata. Nekem az a tapasztalatom, hogy a mai olvasónak, mármint annak a rétegnek, amelyik a Transindexet olvassa, sem ideje, sem türelme nincs hosszas fejtegetéseknek nekivágni. Az elmúlt időben írt munkáimból is az ebben a rovatban megjelent rövid írások a legnépszerűbbek. Ezért állítanak meg az utcán. Ha az ember nem kizárólag az elefántcsonttoronyban ül és ír – bár az is jó hely –, akkor számolnia kell azzal, hogy meg kell szólítania azokat az embereket is, akik alig vagy nem sokat olvasnak, sőt akár egyáltalán nem. Annyi probléma van, amit szóvá lehet tenni. Ez az egyik ok. A másik ok az, hogy valahogy az öregség szemérmelenebbé teszi az embert, ahogy a saját személyét és személyességét ebben a korban szóhoz juttatja. Valószínűleg fél, hogy kiszorul a világból. Ez ma már kevésbé tapasztalható, részint a tapasztalatlanság, részint a féltékenység miatt, a közvélemény, a kollégák meg egyáltalán, bizonyos hagyományok hatására, ez nehezebben megy. Például annak a hagyománynak a hatására, hogy a tanulmány vagy a kritika egy szigorú szabályoknak engedelmessé, személytelen műfaj. Idővel egyre erősebb lett bennem a vonzalom az esszé iránt, ami szembement az említett hagyománnyal. Az esszéformának a személyessége vonzott, tehát az, hogy a személyemmel állok helyt azért, amit gondolok. Lehet, hogy tévedek. Ráadásul kritikusként én az élmény felől közelítem meg a dolgokat. Az elmélet arra jó, hogy az élményemet elemezni és értelmezni tudjam. Ha a művészet nem élmény, akkor mi? Aztán volt egy kifejezetten politikai gátlás is, ami az esszé irányába térített. Elég hamar, már a kritikusi pályám – ha annak lehet nevezni – legelején rá kellett döbbernem, hogy az irodalompolitika a szellemi rendőrség szerepét szánja a kritikának és a kritikusnak. Mint mindenki, aki írással foglalkozott az elmúlt negyven-ötven évben, én is kidolgoztam a magam kis nyelvi stratégiáját. Tehát megpróbáltam elmondani a véleménye-

met úgy, hogy az a közönség, amelyhez szólok, megértse, de a cenzor lehetőleg ne értse meg, és ez hol sikerült, hol nem. Nem tudtam képviselni a hatalmat az irodalommal szemben. Ne felejtse el, hogy 1956-ban én húsz éves voltam, és akkor megértettem egyet s mást. Meg kellett találnom azt a formát, ami alkatilag is megfelel nekem és szabadabbá tesz. Épp a személyessége és a szubjektivitása révén. Az esszének Montaigne-től kezdve a története is szabadságtörténet.

Csak hogy Montaigne már a Szent Bertalan-éj kortársa volt, tehát nem mondhatnám, hogy az esszé mint találmány egy békés korszak szellemi terméke, de az mindenképpen elmondható, hogy vidéki földesúrként, aki tornyában a könyveivel töltötte idejét, Montaigne szabadabb ember volt, mint mi 1960 és 1990 között Kolozsváron.

TROJÁN Anna

„WO BIN ICH?”

– Az emigráció heterotópiái
Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma*
című regényében

„Wo bin ich?” – ez a lefordíthatatlan kérdés Dubravka Ugrešić regényének, *A feltétel nélküli kapituláció múzeumának*²⁸ utolsó fejezetcíme. Azé a regényé, amely egy horvát író nő életének és önkéntes száműzetésének epizódjait gyűjti össze a Jugoszlávia szétesése előtti és utáni évekből. (Arról, hogy a regény miért utalja finom iróniával a rendőrség hatáskörébe az önéletrajziság kérdését, most nem fog szó esni.) A naplószerű részletekből, idézetekből, pillanatképekből építkező szöveg töredékessége és különműsége olvasható a(z ex)jugoszláv közelmúlt nacionalista kisajátításával szembeni ellenállásként,²⁹ az egységesítő narratívákról való lemondásként, de a trauma, az idegenség-tapasztalat, az emigráció elbeszélhetetlenségnek szimp-tómájaként is.

Ha a „Wo bin ich?” kérdés után indulva olvassuk a regényt, kitapinthatóvá válik egy különféle európai terekről, Berlinről, Mün-

chenről, Lisszabonról vagy éppen New Yorkról íródó látlelet, egy geokulturális, nyelvi, ideológiai másságra érzékeny kartográfia. A narrátor-főszereplő folytonos elmozdulásai között a „Wo bin ich?”, a „hol vagyok?” sosem csak egy földrajzilag bemérhető helyre kérdez rá, hanem a teret kirajzoló lépésekre, a megélt tér kulturális belakhatóságára vagy idegenségére, a térbeli gyakorlatok és az identitásképződés közötti összefüggésekre. A megírt terek bejárásához olyan szemlélet lehet termékeny, amelyben – Soja szavaival – a térbeliség és az időbeliség nem pusztán fizikai viszonyok halmaza, hanem társadalmi konstrukció: ilyenként alakítja az empirikus valóságot, és maga is alakul általa.³⁰ A regényben a tér nem visszahúzódó, elkülönülő háttere, hanem konstitutív, érzékeny közege az emigráció és a kulturális másság tapasztalatának, az identitásképződés folyamatának, az emlékezés gyakorlatoknak, a társadalmi történéseknek.

Arról, hogy a tér diszkurzív módon tájolódik be, és testi-térbeli gyakorlatok által jön létre, Ugrešić regényének *Határok* című rövid részletében is olvashatunk: a vasúti sín azért működik a gyerek számára határként, mert a történet szerint azon túl a „messzeség kék selymének rejtekében” élnek „a cigányok, akik kisgyerekeket lopnak” [...] „elképzeltem, amint megrántják azt a selymet, beletekernek, mint egy kendőbe, és én örökre eltűnök” (96.). Ebben a mondatban mintha a tér és a teret létrehozó, belakó narratíva csavarodna össze, rámutatva arra, hogy a fizikai tér mindannyiunk számára valamilyen narratíva, diszkurzív anyag (a figuráció „selyme”) által válik tapinthatóvá. A kisgyereket lopó cigányok lokális története nem egyszerűen a határon túl kezdődik, hanem létrehozza magát a határt, és az ismeretlen, az idegen, a Másik terét azon túlra projektálja. A határképzés így olyan diszkurzív módon működő térfelosztó, ellenőrző, szabályozó stratégia, amely politikai, kulturális, faji, nemzetiségi

²⁸ Dubravka Ugrešić: *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma*. Budapest, Európa, 2000. A továbbiakban az oldalszámot közvetlenül az idézet után zárójelben tüntetem fel.

²⁹ Popescu, idézi Jessica Lynn Wienhold-Brokish: „*The Double Bind*” of 1989: *Reinterpreting Space, Place and Identity in Postcommunist Women’s Literature*. Dissertation, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2010. 354.

³⁰ Edward Soja: *History: Geography: Modernity*. In *The Cultural Studies Reader*, ed. Simon During. London–New York, Routledge, 1999. 123.

stb. ideológiák mentén méri ki a teret, és teszi belakottá, kirekesztővé, tiltottá, stigmatizáltá (vagy éppen otthonossá, kultikussá), de mindenképp mérhetetlenül különművé.

Ugrešić regényének térkonceptióját kiemelten alakítja az emigráció folyamata, az áthelyeződés és határátlépés ismétlődő aktuálisai. Az elmozdulások eltérő tereiben a szubjektum megtapasztalja nemcsak a rajta kívüli, hanem a benne lakozó nyugtalanító idegenséget, az idő és a tér ismerőségének kiszökkenését is. A máshol-lét tapasztalatában, az áthelyeződés eseményében, a különböző szerepek és beszédmódok között a szubjektum identitása nem eleve adott, nem rögzített, hanem – Kristevával szólva – folyamatban és „perben van”: *en procès*.³¹

Berlin, New York vagy München terében az emigráns térhasználata olyan gyakorlatokban is láthatóvá válik, amelyek de Certeau szavaival „lomha léptek kórusaként” úgy bújnak ki az urbanisztikai rendszer, „a panoptikus adminisztráció szűrő és szabályozó gyakorlata alól”,³² hogy „közben nem kerülnek kívül azok terén”.³³ A regényben a kultúraköziség, az időbeli és térbeli heterogenitás tapasztalata Berlinhez kötődik, amely mutáns (131.), transzvesztita (131.), skizofrén (278.), muzeális városként jelenítődik meg. Vagy régészeti lelőhelyként (89.), „before-after place”-ként (89.), ahol a különféle terek összecsúsása a mérhető, történelmi időt is eltéríti: „...itt az idővel valami nincs rendben. A berlini autóbuszokban láthatók a világ legvénebb öregasszonyai. Mintha elfelejtették volna, hogy meg kell halni.” (133.) Berlin mint sajátos kelet–nyugat, mint ideológiák és történelmek hasadt városa olyan térré íródik, amelyben az identitásképződés kérdése a tájékozódás, a betájolás, a térhasználat függvényévé is válik. A narrátor olyan útvonalat választ a horvát újság megvásárlásá-

hoz, amelyet nem lehet az ésszerűsítő urbanisztikai diskurzus felől értelmezni: bár máshol is megvehetné az újságot, olyan berlini téren vág át, amelyet pornóshopok, olcsó török étkezdek töltenek meg. Végigtolakszik a birkafaggyú-szagban, „ebben a különböző kipárolgásoktól meleg alagútban” (127.). Az otthonról is tudósító újsághoz olyan útvonal vezet, amely – felülírva a városrendészeti racionalitást – a szag letűzhetetlen, diffúz, illékony térképét követi, ez pedig kulturális és szenzuális, testi értelemben is egyfajta letérőként és emlékezőgyakorlatként funkcionálhat az emigráns számára. A keleti, török kultúrához köthető ismerős birkafaggyú-szag egy másik szag felé visz: a nyomdafestékszagú otthon itt éppen hiánya által tájol, orientál.

A regényben az emigráció, az idegenség tapasztalata feltűnően gyakran kapcsolódik össze heterotopikus tértapasztalatokkal, az eltérő terekben, hely nélküli helyeken való lakozással. E sajátos tértapasztalatot olyan „heterotopográfiával” vélem leírhatónak, amely nemcsak a heterotopikus teret, hanem az ezt létrehozó térbeli praxisokat és ezek kulturális beágyazottságát is láthatóvá teszi.

Foucault szerint a heterotopikus tértapasztalatot a tér lokalizálhatósága és egyben sajátos közöttessége, nem-helye alakítja, továbbá a heterotópiának az a tulajdonsága, hogy kapcsolatban áll a többi hellyel, ám „oly módon, hogy eközben felfüggeszti, közömbösíti vagy visszajára fordítja az általa megjelölt, visszavert vagy visszatükrözött kapcsolatokat.”³⁴ A heterotópiák „nyitások és zárások rendszerét feltételezik, amelyek elszigetelik, egyidejűleg azonban átjárhatóvá is teszik őket.”³⁵ Ilyen eltérő tér Foucault-nál a temető, a színház, a kert, a múzeum, a könyvtár, a vásár, a börtön, a bordély, a hajó stb. Ezek a heterotópiák – tehetnének hozzá – nem esszenciálisan adóttak, hanem térbeli és diszkurzív, kulturális praxisok által jönnek létre, és különféle szimbolikus funkciók, jelentések (újra)termelődésének közegévé válnak.

31 Julia Kristeva: *The Speaking Subject*. In *On Signs*, ed. Marshall Blonsky, Baltimore, Maryland, The Johns Hopkins University Press, 1985. 212.

32 Michel de Certeau: *Walking in the City*. In *The Cultural Studies Reader*, ed. Simon During Simon. London–New York, Routledge, 1999. 360.

33 Uo. 361. De Certeau szerint a tér használata, bejárása, „a járókelők mozgása egyike azoknak a valós rendszereknek, amelyeknek léte valójában felépíti a várost” (uo. 361–362.).

34 Michel Foucault: *Eltérő terek*. In uő: *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Debrecen, Latin Betűk, 1999. 149.

35 Uo. 153.

A berlini állatkert olyan hely Ugrešić regényében, ahol az emigráns a saját és a Másik diszlokációjával szembesülhet. Foucault szerint az állatkert a kerthez hasonló heterotópiaként képes „egyazon reális helyen többféle teret, többféle, önmagában összeegyeztethetetlen szerkezeti helyet egybegyűjteni”,³⁶ így a kert „a világ legkisebb szelete, egyszerűen azonban a világ totalitása.”³⁷ Az állatkert a másság, a vadon saját kultúrába domesztikált és egzotikusként kiállított, biztonságos távolságból fogyasztható látványosságot kínálja valamilyen hatalmi civilizatorikus pozícióból.³⁸ Ez az enciklopédikusságra berendezett kert a „természetesnek” olyan különmemű kollázsa, amelyen minden igyekezet ellenére látszanak az összeillesztés, a diszkurzív újraalkotás nyomai: „oroszlánok ordítanak a Grundkredit bank felé, az orrszarvú mellett metrók és autók suhannak el” (128.). Nem véletlen, hogy az áthelyeződés és a domesztikálhatatlan idegenség terében az emigráns olyan látogatókat vesz észre, akik valamilyen értelemben szintén helyen kívüliek, akik másik helyen, a másik helyén vannak: „Olyankor magányosokra, különcökre, részegekre és shoppingzacskókat cipelő, valami miatt kelet-európaiaknak tűnő párokra bukkanni.” (128.)

Az eltérő terek ki- és egymásba fordulásának, a természeti és a kulturális ambivalens viszonyának alakzata lehet az a kiállítás, amely a berlini állatkertben elpusztult elefántfóka gyomrának tartalmát mutatja meg. A kollekció többek között hajcsatot, vízipisztolyt, gumikarikát, fémfésűt, sörösdobozt, gyufásskatulyát, gyerekpapucst, iránytűt, kulcscsomót, lakatot tartalmaz (5.). Így szűremlik be a város, a kikerített, kívülre zárt tér a természet testébe, így fordítja az elefántfóka gyomra felénk az állatkerti projekt színét és fonákját, a kulturális hulladékgyűjteményt, és ugyanígy kebelezi be a város tere az állatkert élő kollázsát. A különmemű terek-

nek és létformáknak ez a ki- és egymásba forgatása a regény önértelmező alakzatává válik: az ötödik oldalon ezen a szokatlan gyűjteményen át lépünk a szövegbe, amely ugyancsak egyfajta nem-hierarchizáló textuális kollázsolás és kollektálás nyomán alakul.

Az állatkert kapcsán a regényben kétszer tér vissza egy nomád szövegtöredék (a 47-es számú a magyar kiadásból valamiért kimaradt), amely mindössze azt beszéli el, ahogy a narrátor, a horvát író és a világ legnagyobb papagája, a jácintkék ara nézik egymást a berlini állatkert madárházának mesterséges fényében. A két szövegrészt a nézőpontok mássága különbözteti meg; olyan narrációs fogás, mondhatnánk, amely által megsokszorozódnak a perspektívák, előtérbe kerül az elbeszélés nézőponthoz kötöttsége, médiumfüggősége. Az első részletben egy harmadik személy tekintetéről olvasunk, a másodikban a narratori én tekintetéről. A nézőpontváltás egyfajta hasadás, distancia nyomaként is értelmezhető, olyan eltartásként, amely szükséges ahhoz, hogy az én saját idegenségére pillanthasson rá. Ám ezt a látszólag egyszerű jelenetet többszörös elmozdulások alakítják: az állatkert heterotópiája itt nem csupán megfigyelt tér, hanem a megfigyelést és az áthelyeződést, az önmegfigyelést, illetve a tekintetek kölcsönösségét lehetővé tevő tér. A megfigyelő, az elbeszélő nem valamiféle kisajátító nézés kizárólagos birtokosa, hiszen éppen a másik tekintete általi megérintettséget tapasztalja meg. A heterotopikus tér, a közöttség tapasztalata lehetővé teszi a tekintetek összeérését, megfordítását és az alig észrevehető (disz)identifikációs mozzanatot: az emigráns a madárral, az üvegketrecben kiállított, ám hozzáférhetetlen mássággal talál közösséget. A nem-emberi idegennel testében, gesztusaiban rendeződik össze, csíptetővé hajlított, kenyeret tépegető ujaiban a papagáj csőre és mozdulatai ismétlődnek (207.).

De Certeau írja, hogy a várost járó emberek térbeli gyakorlatai összefüggésben vannak „egy másfajta térbeliséggel» (a tér »antropológiai«, költői és mitikus tapasztalásával), valamint a nyüzsgő városra jellemző állan-

36 Uo. 152.

37 Uo.

38 Az állatkert mint intézmény történetében ezen a sajátos téren nyomot hagyott a nyugati kultúra kolonializáló tekintete és birodalmi-hatalmi ideológiái, de a tudomány diskurzusai és a szabadidős tevékenységek története is.

dó, átláthatatlan és vaktában zajló mozgással. A vándorlásban lévő, metaforikus város ezáltal feloldódik a világos szerkezetű és értelmezhető város könnyen olvasható szövegében.”³⁹ Ugrešić regényében a bolhapiac a vándorlásban levő város egyik heterotópiája lehet. Foucault a vásárokat olyan heterotópiáknak tekinti, amelyek ellentétben az idő felhalmozásához kapcsolódó heterotópiákkal (pl. a múzeumokkal) „nem pályáznak az örökkévalóságra”, és éppen „ahhoz kötődnek, ami az időben a legillékonyabb, legmulandóbb, legingatagabb.”⁴⁰

Ugrešić berlini bolhapiacai a kultúraköziség megélt tereivé, identifikációs és memória-gyakorlatok helyszínévé válnak, illetve a másik kultúrába kötött saját kultúra újragondolásának lehetőségévé. A bosnyák Kašmir anyja azért horgol díszes asztalterítőket, hogy a bolhapiacon úgy tehesen, mintha árulna, miközben az övéivel találkozik. Nem meglepő, hogy az őt megbüntető rendőrök ezt nem értik. De „Hiába! Megint horgol – mondja Kašmir legyintve.” (271.) A bolhapiac „az idő szeméttelpe” (276.), olyan illékony heterotópia, amelyben nemcsak a kulturális különbségek időleges kollázsa áll össze, hanem a történelmi idő fragmentumai, idézetei is: a régi családi fényképalbumoktól az összebékült katonai egyenruhákig, a szénvasalóktól a kazettás magnóig. A kultúráknak és koroknak ez a tranzitónája a szabályozott, átlátható-olvasható várost felülírja egy olyan levegőbe rajzolt térképpel, amelynek léte a térhasználat mindennapi kulturális gyakorlataihoz kötődik. A következetesen lefordíthatatlan, az idegenséget nevükben hordozó *heimok*ban, otthonokban élő menekültek számára az utca és a bolhapiac olyan terek, ahol társadalmi, kulturális „otlétüket”,⁴¹ elképzelt közösségüket színre vihetik. Akár a hiány térképének ismétlődő megrajzolása által: „Bosznia, a föld, mely nincs többé, itt a Gustav-Mayer-Allee-n minden szombaton újra és újra megrajzolja a levegőben a térké-

39 De Certeau: i. m. 357.

40 Foucault: i. m. 153.

41 Vö. Niedermüller Péter: A város: kultúra, mítosz, imagináció. <http://szochalo.hu/cikkek/192> (2012. 03. 17.)

Mezei Gábor

MACSKA/LOM

a tetőn galamb, szájából kisarjadzó ág.
ha a galamb szól, az ágat levágják.
alatta ágból halom. odabent megmozdul
egy alom a csendre, az alomban macskák.
macskák a vizes utcáról. két állat volt,
hasonlóak. egy alom, ugyanaz a fej,
ugyanaz a száj. de mára csórt ér a fog.
az alomban tizenkét ugyanolyan hónap,
meg egy összeszáradt állat. csak halkan
ismerős a szárnyak alatt.

MONSTRUM7

pikkelyes, emlős, csillogása fémes. fémes pikkelyei
sima hasát borítják, hasán fekszik. fogazata szúrós,
nő, török, meggyógyul. fogazata réseiben más fogak,
szőre alatt más szőr. végtagjai mellett más végtagok.
háti úszóját perzselve szőrét veszti. perzselt úszóját
porrá törve, belőle késhegynyt bevéve bő lében,
sömörös hasbőrét gyógyítja, a túl bőséges bőrt
szűkebbre behúzza. az iszonyú álmat, ha e porból
késhegynyt iszik, s helyére visszafekszik, elsimítja,
szintén megszűkíti. harapása, más fogai lazulnak.
álma fémes víz, sima, pikkelyes siklású. reggelre
hasában, bőrében végigér.

pét. A térkép felvillan egy percre, s eltűnik,
mint a szappanbuborék.” (277.)

Ha a bolhapiac, a vásár illékony heterotópia, akkor a múzeum olyan tér, amely például a történelmi idő gyűjtését, felhalmozását végzi. A regény címében is megidézett Feltétel Nélküli Kapituláció Múzeuma, amely 1967 és 1994 között szovjet háborús múzeum volt,⁴² a szövegben egyfajta kulturális és emlékezetbeli kapituláció terévé válik. Az üres, látogatók nélküli térben a múlt szó szerint hibernál, megszólítatlan, önmagára záruló.

42 A múzeumot 1995-ben német–oros együttműködés eredményeképpen új koncepció szerint újra megnyitották Deutsches Russisches Museum Berlin–Karlshorst néven.

Akár az öregasszony, aki „a karjával átöleli a hasát, mint egy párnát, és szunyókál” (266.) – valahol a kiállított tárgy és a teremőr közötti bizonytalan állapotban. Az elbeszélő földijei találják meg ezt a hely nélküli helyet, éppen azok, akiknek a helyhez, földhöz való viszonya értelmeződött újra. A jugoszláv menekültek számára a múzeum kávézója olyan kultúraközi térré válik, amelyet szimbolikusan újra lehet foglalni, be lehet lakni, amelynek kulturális ismerőssége nemcsak a kollektív emlékezet (a közös kommunista múlt), hanem egy nagyon is érzékelhető íz függvénye: a grúz kávéé, amely hasonlít a „miénkre”, a törökre (269.). Ez az íz pedig éppen a saját kultúra különeműségét, kultúraközi-ségét teszi szó szerint érzékelhetővé. A kávézó a menekültek számára e közöttes, felfüggesztett tér- és időtapasztalat folytán bizonyulhat kísértetiesen otthonosnak.

Az emigránsok vagy menekültek nem csupán azért muzealizálódnak, mert egy múzeumi tér közelségét keresik, vagy mert hely-nélküliségük, másságuk mindegyre kiállításra kerül, hanem azért is, mert az emigráns „mint két lábon járó múzeumi tárgy” (281.) a kollektív emlékezet intézményes gyakorlata hiányában az emlékezet hordozójává, elvégzőjévé válik. Nem a nagy történetek, hanem a kulturális mindennapok emlékezetét végzi, ezek tárgyait, töredékeit gyűjti: a Plavi rádiót, az első jugoszláv mosóport, a Studio Uno műsorát. Ugrešić kollektáló kulturális projektje túlterjed *A feltétel nélküli kapituláció múzeumán*: a jugoszláv mitológia általa is javasolt lexikona (www.leksikon-yu-mitologije.net) olyan, az intézményes keretek hiányát ellensúlyozó virtuális múzeumként, lexikonként indult, amely az egykori Jugoszlávia mindennapjainak lenyomatait gyűjti, a kollektív emlékezet „legmelegebb helyeit”.⁴³ vicceket, tárgyakat, tévésorozatokat, újságokat, plakátokat, fényképeket.

A múzeum heterotopikus terének és funkciójának egyfajta kifordítása, fonákja a berlini Teufelsberg, a második világháború után a

város romjaiból épített mesterséges hegy. Az „ördög hegye” egy történelmi korszak maradványát, a történelmi időt láthatatlanná tevő, benyelő hely, a történelem fekete lyuka, amely viszont magát a város földrajzát formálja át. Teufelsberg – mint az aszfalt, a fű alatt folytatózó várostest és időréteg – a megírt, muzealizált, hivatalos történelem diskurzusa mögött tenyésző, letakart, megíratlan vagy megírhatatlan múlt alakzata lehet, amelyet lépések, testek érzékelnek, tapogatnak le.

Ugrešić számára a muzealizálás, a gyűjtögetés a jelen- és múltértelmezés sajátos gesztusává, a kommunikálhatatlan, megíratlan történésekhez való odafordulássá, emlékezőgyakorlattá válik.⁴⁴ Textuális múzeuma nem a normatív, regulatív múzeum diskurzusához áll közel, hanem inkább a Hooper-Greenhill által leírt posztmúzeumhoz, amely a tárgyak gyűjtésén, felhalmozásán túl azok értelmezését és a múzeumi tér társadalmi használatát is bátorítja: „A posztmúzeumok ugyan még mindig gyűjtik és tárolják a tárgyakat, de már nem a felhalmozáson, hanem a használaton van a hangsúly.”⁴⁵ A regény muzealizációs beszédmódja az exjugoszláv és az európai, illetve amerikai kultúra különemű tereit és töredékeit úgy konstruálja meg, hogy végig fenntartja a beavatkozás, az újrendezés, az elmozdítás lehetőségét. Az identitás folyamatba és „perbe” állításáról, az emlékezés és elbeszélés lehetőségeiről, az emigráció nomád létformájáról, a kultúraköziségről, a vándorlóvárosokheterotópiáiról való írás maga is helyüket kereső töredékekre bomlik. *A feltétel nélküli kapituláció múzeumát* végső soron olvashatjuk úgy is, mint kollektálást, és úgy is, mint tér-képezést: mindkettő egyszerre érzékeny és kritikai, mindkettő az emigráció és az emlékezet tényét és fikciót ötvöző tereit rendezti újra.

43 Vö. Faragó Kornélia arra hívja fel a figyelmet, hogy Jugoszlávia széthullása után a térség geokulturális alapszerkezetét illetően „már csak a narratív tett, a textuális szerveződés, az írásban való újjáépítés antropológiai gesztusa rendelkezhet szerkezetképző erővel” (7.), és így „kultúragyűjtő mozzanatok kerülnek szöveg-szervező funkciójába” (17.). Faragó Kornélia: *A geokulturális elbeszélés változatai. Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták*. In uő: *A viszonyosság alakzatai. Komparatív poétikák, viszonylati jelentéskörök*. Újvidék, Forum, 2009. 7–22.

45 Hooper-Greenhill, idézi György Péter: *Minden archívum, minden örökség*. Iskolakultúra, 2005/3. 4.

43 Dubravka Ugrešić: *A jugó mitológia lexikona (A nosztalgia az agy szubverzív tevékenysége)*. Magyar Lettre Internationale, 2005. 58. <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre58/ugresic.htm> (2012. 09. 12.)

Jean-Marie Gustave
Le Clézio

NEM MÚLIK AZ IDŐ

Először azt szeretném elmondani nektek, ki volt Zobéide, hogy milyen szép volt, milyen különleges. De amint hozzáfognék, már nem is tudom, hol kezdjem. Nem emlékszem, mikor szólítottam meg először, és arra sem, hogy mit mondott. Egyedül arra emlékszem, amikor megláttam azon a kis téren, a rue Rossetti fölött. Azóta minden megváltozott, az utca, ahol laktam, már nem a régi, a lepusztult házakat helyrehozták, a lakókat elűzték, a lakásokat németeknek meg angoloknak adták el. Új boltok nyíltak, tele olyan bizarr holmival, mint a perzsaszőnyeg, normandiai csipke, tömjén vagy illatosított gyertya. A lépcsőházak a rikoltozva játszó gyerekekkel, az átjárók és udvarok a száradó lepedőkkel, ez mind egészen más lett, talán mert Zobéide nincs itt többé. Eltűnt, nem csak a jelenből, a múltból is, mintha kitörölték volna, mintha leugrott volna egy sziklafalról, mintha átfúrta volna a mindennapok egét, egy épület magasából bele a kék forróságba, hogy eltűnjön, akár a madarak, akiket sose látni holtan az utcán.

A Zobéide nevet én találtam ki. Az igazi neve Zoubida volt. Engem Dávidnak hívnak, de ő szórakozásból Daoud-nak nevezett. Én meg őt Zobéide-nek. De ez csak játék volt, játék kettőnk közt.

Sose tudtam meg, hová valósi. Kezdetől fogva titkolta a múltját. Titokzatos volt ben-

ne minden. Ott láttam meg a kis téren, ahol az iskolából kijövet labdázni és bokszolni jöttek össze a fiúk. Ment, nem nézett senkire, csak eltűnt a sötét utcában. Már alig emlékszem rá, mit viselt, mert az egyetlen róla őrzött emlékem egy fénykép, amit találkozásaink kezdetén adott nekem. Iskolai kép, az első sorban ül. Szép és különös azon a képen, sötét tekintetében, szeme mélyén egy szikra. De szegényes, használt és bő ruhákat visel. Fehér szoknyát, térd alatt furcsa fodorral, cigányos alsószoknyát. A méretére visszahajtott ujjú férfi inget, borzalmas, hosszúszerű fekete gyapjúzoknit, és nem kislányos szandált, hanem nagy, szakadt szíjú körömcipőt.

Nem tudom, hányszor próbáltam már megérteni ezt a képet. Mintha kiolvashatnám az arcokra írt, titkos történetet. A közparkba indultunk sétálni, mikor elhozta nekem, és fejből, mint egy litániát, felsorolta mindenki nevét. „Martine Eyland, Cécile Sappia, Marie-Antoinette Lieu, Raissa Laabi, Alain Pagés, Sophie Gerardi, Maryse Aubernet, Nadia Cohen, Pierre Barnoud, Fadila...” Még emlékszem néhány névre, a hangját figyeltem, ahogyan kiejtette a szavakat, s ez lett a legfontosabb dolog a világon.

Mindenekelőtt az arcát, az akkori arcát látom a képen, tökéletes szemöldökívét, melyet mintha szénnel rajzoltak volna, csillogó, sötét és mély szemét, fekete haját, melyen szikrát vet a fény. Mikor megismertem, egyetlen derékig érő, sűrű fonatban hordta. Sose bontotta ki, de gyakran elképzelttem válára és hátára esőként hulló fekete haját. A képen az első sorban ül, szoknyája cigányosan a térdi közt, minden félelem és kacérság nélkül egyenesen az objektívbe néz. Talán védekezésből néz így, hogy elkerülje a veszedelmeket. Akkoriban, mikor a mögöttünk lévő kis téren összeismerkedtünk, még nem hordott sötét szemüveget.

Nem tudom elfelejteni ezt a tekintetet. Egyenesen ül, keze a térdén, válla szögletes, feje kissé hátrahajlik fonatának súlya alatt. Sima homlokát szemöldöke határolja, szikrázó tekintetében az élet tüze. Keresztülnéz a fénykép glazúráján, és úgy érzem, egyedül az ő arcának van tekintete az ismeretlenek

között. Sokszor próbáltam elképzelni, mit jelenthetett a többieknek, Martine-nak és Sophinak, Maryse Aubernet-nek, Nadia Cohen-nek, illetve a fiúknak az osztályában, a félénk arcú szőke Pierre Barnoud-nak, vagy a kis grimaszoló Alainnak. Hogyan élhetett közöttük úgy, hogy észre sem vették? Egy napon, amikor nála voltam, már az utolsó időkben, először és utoljára mesélt a Francia Gimnáziumról, a tanárokról, az útvonalról, amit a nyomornegyedből hajnalban gyalog tett meg odáig, este meg vissza. Azt mondta, nincsenek barátai, nem beszél senkivel, s hogy azt hitte, láthatatlan. Én meg nézem az arcát a képen, és nem látok senki mást, csakis őt.

Eleinte bújócskáztunk. Talán a szegénysége miatt, amiben leélte a gyerekkorát, talán mert nem akart rólam tudni semmit, ahogy senki másról sem. Gyakran láttam feltűnni és eltűnni a keskeny utcácskákban. Egy este, iskola után követtem, hogy kiderítsem a címét és megfejtsem a titkát. Nem ez volt az első alkalom, hogy követtem valakit. Mondhatni, jó voltam ebben. Követtem már több sötét alakot és több lányt is, még csak észre sem vettem. De Zobéide nyomában járni igazi kaland volt, mely keresztülvitt a városon.

Emlékszem a vég nélküli sétára, ahogy átvágtam a tereken és kereszteződéseken az autók között. A pályaudvaron túli, számomra ismeretlen negyedekben jártunk. Ragyogó noeonok, kávézók és hotelok, lesben álló férfiak s fáradt szemű kurvák. Elöttem Zobéide gyorsan és egyenesen haladó alakja, kék szoknya, kiskabátja, s hátának verődő fekete copfja.

Egy sínek menti, átlagos házig mentünk, amelynek bizarr neve ott állt gipszből öntve a bejárat fölött: Happy days. Utánamentem az előtérbe, s míg a lépcsőházi automata katagott, nagy sietve elolvastam a postaládákon a neveket, azokat a kézzel kartonpapírra írott neveket, melyek közül néhányra máig úgy emlékszem, akár varázsnevekre. Balkis, Savy, Sauvaigo, Eskenazy, André, Delphin. A sor végén csinos kézírással, téglalap alakú iskolai papírra írt, rajzszöggel kitűzött név, az a név, amely a legfontosabbá, a legszebbé vált számomra, a név, amelyről úgy hittem, már ismerem hallomásból: Alcantara. Még néhány lépcsőfokot is volt merszem megtenni azokon a furcsa, kopott palalépcsőkön, amiken könnyen megtántorodik az ember. Hallgattam a lépcsőházban visszhangzó zaj-

Peter Blue Cloud

LUSTA A VÉN EMBER

Hallottam, amint így szól az Indián Ügynök,
nincs büszkesége, nem mozdul, nem indul.
Na, ki is jött, körbejárta a tanyát, az az ügynök.
Átgázolt a selyemkórón és a fehér ürömmön;
odaszól, hogy gazos a földem, termelni
kellene inkább rajta.

A kettészakadt cédrus kerítés
mindenféle szögben áll, nagy része
a földön fekszik, mint egy görbe faléc-írással
lejegyzett mondat. Ősi nyelv,
az is, kortól fekete, moha és zuzmó
zöldjének különböző árnyalataival.
Mindig azt mondja,
hogyan ért minket, indiánokat,
és hogy miért nem javítom meg
a kerítést végre;
akkor összeszedtem egy pár
súlyomtollat, egy miniatúr
fonott pajzsba illesztettem őket
és felakasztottam az egyik cölöpre,
közel a házhoz.

Az ügynök
leugrott a múlt héten,
körülnézett, hosszú ideig
szemezt a tollakkal.

Nem szólt
semmit, nem is mosolygott,
nem nézett magába
a sólymot keresve.

Lehet, hogy egyszer majd
elmondom neki, hogy a kerítés
nem is az enyém, hanem
az a fehér főszer építette,
aki a szomszédban lakott.

Évekkel
ezelőtt történt. Felhúzott egy kunyhót,
aztán a kerítést. Csak egyszer nézett rám,
miután kész lett a kerítés,
oda bólintott nekem,
mondván
tudja, hogy itt vagyok.
Gondolom.

Szép kis kerítés volt,
körbezárta a fószer,
szerencsésnek éreztem magam,
hogyan kívül vagyok.

Na, az a főszer
teleásta gödörrel a földjét,
aranyat keresett
és szerintem
nem talált soha.

Láttam, hogyan lett húsz
évvel öregebb és egyre
elkeseredettebb.
Mindenhol éreztem
dühét.

Aztán egy napon
otthagytam a tanyát,
látogatóba mentem.

Amikor visszajöttem,
tudtam, hogy örökre
elment.

A gyerekeim sokszor kérdezik,
miért nem költözöm
be a városba
közel hozzájuk.

Most már azt mondják,
szerencsés vagyok,
hogyan idekint élhetek.
És
elhosszabbítják a gyerekeiket,
meglátogatnak
és érzem,
hogyan ők is

itt akarnak élni,
de valamilyen oknál fogva
nem tudnak.

Minden nap
más mesét mesél
a kerítés,
az eső, a szél, a hó,
a nap, a hold árnyéka,
ez a csodás föld,
ez a Teremtmény.
Az unokáimnak
mesélem ezeket a
történeteket,
lehet, hogy
ez is közülük való.

GYUKICS Gábor fordítása

Mandy L. Smoker

A FOLYÓPARTRÓL

Költészet az, hogy mindig, amikor átsétálok
egy bizonyos

yellowstone-i hídon, arra emlékszem, hogy
milyen a zöld színű műanyag érzése
a hátamon, és nem arra, hogy mit éreztem,
amikor anyám hullamerev lábát tartottam
tenyeremben?

Nem tudtam, hogy egy költő anyja térdének
izzadság-cseppjeiből is megérezheti a szavakat.
Vagy azt, hogy aminek neki vetettem tenye-
rem, csupán a csend volt. Beszélhet egy költő
anyjának a második változatáról? Az, amelyik
egy hallgatag sírban él, nem fogad látogatókat
és interjút sem ad.

Életrajzát, se ceruzát, se tollat fogni nem képes,
kéz nélküli, hét láb magas árnyék írja.

Élő anyám új vizekről álmodik, melyeknek
nem létezik megfelelő fordítása.

GYUKICS Gábor fordítása

foszlányokat, a gyerekek kiáltásait, a tévék
állati morgását.

Itt lakott Zobéide, mint később megtudtam,
kettesben az anyjával. Egyedül éltek, de Zobéide
anyja nem járt ki a házból, mert csak arabul
beszélt. Többször is követtem Zobéide-et az
épületig, azután dobogó szívvel, égő arccal
mentem haza, úgy éreztem, árulást követek
el. S ez talán tényleg az volt. Egy nyár eleji
estén, az iskolaév végén Zobéide odajött hoz-
zám. Jól emlékszem, egy magas kőfalnál tör-
tént a vasúti sínek mellett, semerre sem tud-
tam elmenekülni. Jött felém, már nem em-
lékszem pontosan, mit mondott, a napfénytől
felforrósodott fal égette a hátamat, Zobéide
pedig dühösen nézett rám. Valami olyasmit
mondott:

„Mit mászkálsz utánam?”

Nem akartam letagadni.

„Azt hiszed, nem látom, hogy úgy mász-
kálsz utánam, mint egy uszkár?”

Egy jó darabig még így nézett rám, aztán
megvonta a vállát és elment. Én ott maradt-
am a falnak dőlve, azt hittem, összeesek, ha-
talmatlan érzésem magamban. Mégis ezután
lettünk barátok. Nem egészen értem, mitől
változott meg minden. Magában talán csak
nevetett azon, hogy uszkárnak nevezett. Egy
nap egyszerűen odajött a kis térre, és elhívott
sétálni. Poros parkokban mászkáltunk. Reg-
gel volt, de az aszfalt már megolvadt a meleg-
ben. Világos szoknyát, feltűrt ujjú fehér inget
viselt, akár a képen. A kigombolt gallér
mögött láttam a barna bőrét, mellének finom
formáját. Kézen fogva sétáltunk. Azt hiszem,
ezt szerettem benne, amikor nekem adta a ké-
pet. Még hasonlított akkori önmagára, s ha
becsuktam a szemem és hallgattam a hangját,
éreztem az illatát, úgy tűnt, ott vagyok vele az
iskolában. Mintha mindig is ismertem volna.

Igazi nyár volt, még az éjszakák is forróak
voltak. Amint felkeltem, már mentem is az
utcára. Apám és anyám élcelődtek rajtam,
talán sejtettek valamit. Egy kis flörtöt képzel-
tek, valami környékbéli lánnyal, az alsó
szomszédok sápadt, szőke lányával, Marie-
Jóval. Nem tudtak semmit.

Minden nap találkoztunk. Együtt indul-
tunk, véletlenszerű útvonalakon a tengerhez

vagy a dombokra menekültünk az autók zaja elől. Leültünk a fenyők alá, néztük a fehér, párás várost. Már reggel tízkor olyan meleg volt, hogy az ingem a hátamhoz tapadt. Emlékszem Zobéide illatára, arra az erős és csípős szagra, amely eleinte zavart, de később megszerettem, olyannyira, hogy azóta se tudom elfelejteni. Ez az illat valami vad dologról beszélt, a vágyról, és ettől még jobban dobogott a szívem. Júniusban töltöttem be a tizenhatot, és bár csak két évvel volt idősebb nálam, mégis gyerekeknek éreztem magam mellette, aki nem tud semmit. Ő döntött el mindent, hogy mikor találkozunk, min nevéssünk, mit csináljunk, mit mondjunk. Ő tudta, mit akar. A nyári hőség, az utak, a nap-sütötte fenyők, mindez megszédített, megrészegített, s elvesztettem az emlékezetem. Egyszer rákérdeztem:

„Miért találkozgatsz velem? Mit akarsz tőlem?”

„Csak úgy. A semmiért. Mert ehhez van kedvem.”

Gúnyosan nézett. Én nem tudtam, mit akarok. Csak nézni az arcát, sötét szemeit, megérinteni a bőrét, kezemben tartani fehér ruhás testét, érezni az illatát.

Néhányszor elmentünk fürdeni, kora reggel vagy estefelé, amikor már kiürült a part. Ruhái alatt parányi fekete bikinire viselt. Lendületből merült alá, sokáig úszott a felszín alatt, s ahogy feljött, fekete haja lebegett

körülötte a vízben. Kontyba fogva csavarta ki a parton. Bőre fémesen csillogott, s egészen libabőrös lett a hidegtől. Amerikai cigaretta gyújtott, néztük a partot nyaldosó tengert, ahogy hánytá-vetette a hulladékot. Ködfátyol borította az eget, vörösen izzott a nap. Emlékszem, Velencéről meséltem neki. „Igen, biztos ilyen Velencében is.” Aztán arra gondoltam, hogy ilyen lehet az ő országában is, Szíriában, Libanonban vagy Egyiptomban, abban az országban, amelyről soha nem beszélt, mintha meg sem született volna.

Egy délután a dombon, a fenyők tűlevelein elnyúlva feküdtünk, akkor csókolóztunk először. Én gyorsan és ügyetlenül csináltam, mint a moziban, de ő mindjárt erőszakosan csókolt, a nyelve izgett-mozgott a számban, mint egy vadállat. Letaglózott, megijedtem, ez volt a legközvetlenebb érintés, amit emberi lényvel valaha átéltem. Háromszor vagy négyszer csinálta ezt, aztán elfordította a fejét. Kicsit nevetett rajtam, majd csúfolódva azt mondta: „Én vagyok az ördög!” Nem értettem semmit. Részeg voltam, nyála ízét a számban éreztem, elvakított a délutáni napfény. A fatörzsek között láttam a fehér várost, a tengerről felszálló párát, s a keréknyomos utakon az autók ezreinek csillogását. Zobéide a bokrokon át futott el, fák és sziklák mögött bujkált. Más párok, és rejtőzködő kukkolók is voltak a tisztáson. Fent a domb tetején lassan haladtak az autók. Zobéide még feljebb ment, és két öreg fal között egy hasadékba bújt. Hallottam a nevetését, ahogy közeledtem. Vágytam rá, és féltem, hogy erről nem vesz tudomást. Mikor leszállt az este, a ciprus tobozokkal betérített lépcsőkön ereszkedtünk vissza a városba. Az esti madarak furcsán, szorongva füttyögtek. Lent brutálisan, egyetlen szó nélkül váltunk el, új randevút sem beszéltünk meg, mintha soha többé nem látnánk viszont egymást. Ez volt az ő játéka, nem akart semmiféle köteleket. Én pedig rettegtem, hogy elveszítem.

Ekkoriban adta nekem a fényképet. Beletette egy öreg, sárga borítékba, és a kezembe nyomta: „A tiéd! Tartsd meg nekem.” Ostobán és ünnepélyesen rávágtam: „Örök-ké megtartom!” De ezen már nem nevetett. A

szeme furcsán és lázasan csillogott. Mostanra értettem csak meg, hogy önmagát adta oda. Mintha nem lett volna másik élete, sem másik arca. Ennyi maradt nekem belőle.

Azok az utolsó, valószerűtlenül zűrzavaros pillanatok is megmaradtak bennem, bár néha azt hiszem, azt az egész éjszakát csak álmodtam, amikor Zobéide-del az elhagyott épület tetejéről néztük a város csillagait. Hogyan volt mindez lehetséges? Sohasem találtam vissza az épülethez, sosem értettem meg, mi játszódott le bennem, vagy hogy miként történt az egész. Gondolom, Zobéide mindent előre látott a maga módján, anélkül, hogy valóban végiggondolta volna, úgy értem, ő biztosan tudta, hogy nem láthatjuk egymást viszont. Biztosan jóval ezelőtt az

Meleg és nyirkos idő volt, a rakéták füstfelhői szétterültek, akár a tengeri köd. Egyszer csak verekedés tört ki a parton. Arabok és sorkatonák ütötték egymást a sötétben. A tömeg felénk sodort bennünket, botladoztunk a köveken. Grimaszoló arcokat láttam a felfelvillanó fényben, az egész városban visszhangoztak a robbanások. A nők és a sebesültek kiáltoztak, én Zobéide-et kerestem, aztán halántékon talált egy ököl, imbolyogtam, de nem estem el. Hallottam, hogy utánam kiált, „Daoud!”, aztán nem tudom, hogyan, megragadta a kezem, és messze elhúzott a parton. A hullámtörő fal közelében álltunk meg. Reszkettek a lábaim. Zobéide magához szorított, aztán kerestünk egy lépcsőt, ahol elmenekülhetünk. Még a fények visszatérte

éjszaka előtt elhatározta már, hogy elmegy és itthagya mindent, ami számára ismerős volt, előre tudta azt is, hogy szótlán anyjának ott kell majd dolgoznia, ahol munkát kap, és nem tér vissza többé a kis padlásteri lakásba a Happy days-be. Ezen éjszaka emlékét érzem a legkülönösebbnek, mert hasonlít az iskolai kép világához, s talán ekkor voltam a legközelebb Zobéide-hez. A tengerpartról néztük a július tizenegyedei tűzijátékot.

előtt átverekedtük magunkat a tömegen, keresztülfutottunk az utcákon, azt sem tudtuk, merre, csak cikáztunk az autók között.

Végül ott, a befejezetlen ház előtt torpanunk meg, annál az elhagyott telken álló, csendes és üres betonváznál. Emeletről emelre másztunk föl a létrákon a magasba. A tető, akár egy sivatag, teleszórva törmelékkel, salakkal és fémdarabokkal. Erős szél fújt, sziklafalakat koptató tengeri szél. Zobéide

egy kémény vagy valami víztároló mellé ült le, már nem emlékszem, s maga mellé ültetett. Szédítő volt. A szél időnként feltámadt, a sötét ég mélyéről zúgott elő, háztetők és utak fölött süvített.

Leszállt az éj. A fojtogató nappali hőség után, a rakétafények és a tömeg zaja, a szörnyű parti verekedés után a sötétben, a grimaszoló arcok, fényvillanások, füttyentések és kiáltások után az éjszaka végre elhozta a nyugalmat, végre úgy éreztem, máshol vagyok, messze, egy idegen országban, ahol elfelejthetem a várost, a szűk utcákat, az emberek tekintetét, végre elfelejthetek mindent, ami ide köt, s amitől rosszul vagyok. Megborzongtam, de nem a hidegtől, hanem a félelemtől és a vágtyól. Láttuk a város fényeit, valami vörös fénybura borult a környékre. Néztem Zobéide arcát, néztem a homlokát, ajkát, a szeme árnyékát. Nem tudom, mire, de valamire vártam. Átkaroltam, hogy közelebb húzzam az arcát, de ő eltolt magától. Azt hiszem, csak ennyit mondott: „nem, ne így, ne itt...” „Mit akarsz?”, kérdezte még. Korábban én ugyanezt kérdeztem tőle. „Semmit, nem akarok semmit. Jó itt lenni, és semmit nem akarni.” Mintha ezt mondtam volna, úgy emlékszem, hacsak nem álmodtam az egészet. Talán azt mondtam még: „Most jó, most van időnk.” Annyi mindent mondunk az életben, ami később szertefoszlik és semmivé lesz. Ezt akartam belehallani a szél zenéjébe, az autók utcákról felénk szálló morájába, ahogy ott ültünk a vörös fényburában, akárha az északi sarkfényben időztünk volna. Mondani egy lánynak, mint a moziban: „Je t'aime. Mon amour.” Megcsókolni, megérinteni a mellét, fetrengeni vele a fenyőillatú szélben a dombokon, a szűnyogok közt, megérinteni puha bőrét, és hallgatni, ahogyan légzése zihálássá válik, mintha rosszul lenne. Nem így kéne lennie, ha egy fiú és egy lány együtt tölti az éjszakát? De egész testemben reszkettem, beszélni se tudtam. „Fázol?”, kérdezte. Kezét karom alá csúsztatva magához szorította. „Akarsz csókolózni?” Ajka az enyémhez ért, és én is megpróbáltam a nyelvemmel, ahogy ő csinálta a dombon. Durván ellökött és azt

mondta: „Azt csinállok, amit akarok!” Felkelt, kinyújtott karral a tető széléig ment, mintha el akarna szállni. A szél belekapott a ruháiba és a hajába. A vörös bura furcsa dicsfényben fűröszte a testét. Bolond, gondoltam, de már nem féltem tőle. Szerettem. Visszajött és mellém kuporodott. „Alszom. Olyan fáradt vagyok, nagyon fáradt”, mondta. Nem reszkettem tovább. „Szoríts erősen!”, ennyit mondott még.

Én nem aludtam. Figyeltem a világosba forduló éjszakát. Az eget még mindig a vörös fénybura borította be, alig lehetett látni a csillagokat. Valami más fordult, valami más mozdult. Úgy kongott a város, mint egy üres ház. Zobéide tényleg aludt. Fejét a könyök-hajlatára hajtotta, éreztem a súlyát a combomon. Akkor sem ébredt föl, mikor az összetekert kabátomra tettem a fejét, és a tető másik végére mentem, hogy a kémények mögé húzódva a semmibe pisiljek.

Hajnalban ébredt föl. Mindenem fáj, mintha megvertek volna. Köszönés nélkül váltunk el. A szüleim már ébren voltak, amikor hazaértem. Végighallgattam a szemrehányásaikat, és ruhástul lefeküdtem aludni. Három napig beteg voltam. Ezután nem láttam viszont Zobéide-et. Még a postaládáról is eltűnt a neve.

Mára minden közeledő nyár végzetessé, üressé vált. Nem múlik az idő. Folyton az utcákat járom, Zobéide árnyékát követem, hogy megfejtsem a titkát, elmegyek egészen a nevetséges és szomorú nevű épületig, a Happy days-ig. Mindez egyre távolodik, de még megdobogtatja a szívemet. Nem tudtam visszatartani, nem jöttem rá, mi történik, nem értettem meg a rá leselkedő, rá vadászó veszélyeket. Volt még időm, semmi sem volt fontos. Nem őriztem meg róla mást, csak azt a képet az iskolából, ahol soha nem is jártam. Annak az időnek az emlékét, amikor minden nap ugyanaz a nap volt, a létezés egyetlen hosszú, perzselő napja, amikor megismertem mindent, amit csak remélhetünk az élettől, a szerelmet, a szabadságot, a bőr illatát, az ajkak ízét, a sötét tekintetét, és a vágyat, amitől úgy reszket az ember, mint a félelemtől.

SZÖLLŐSI Barnabás fordítása

Etgar Keret

PÁRPERCES NOVELLÁK

Mint a denevérek

Néha gondolok rá, és olyankor borzalmasan sóvárgok utána. Főleg éjszaka. Nem alszom el túl jól. Nyáron irtó melegem van, télen fázom. Sosincs ez igazán rendben. Vannak állatok, akik nem alszanak. Éjszaka vadászni mennek, de én éjjel egyáltalán nem megyek le pisilni. Éjszaka egyáltalán nem kelek föl a frigóhoz. Egyszer azt mondtam neki,

félek a csótányoktól. Ezután egész nyáron, minden alkalommal, miután lefeküdtünk, a hátára vett, és letett a zuhanynál vagy a mosdóban, akár egy taxi, elég volt erősen átölelnem a hátát, és oda juthattam el, ahová csak akartam. Anya azt mondja, emiatt hagyott el. Mert én olyan apatikus vagyok, úgy élem az életem, mintha semmi se számítana nekem, az összes felém dobott mosolya, minden, amit csinált, egyszer sem mondtam neki, hogy szeretem, ez a büntetésem azért, mert képtelen vagyok ember módjára viselkedni. Anya azt mondja, még kislánykoromban egyszer se mondtam, hogy „köszönöm”. Csak megkaparintottam az ajándékot, amit kaptam, és már húztam is a csíkot. Egyszer ráadásul még a drága szomszéd nénit is megharaptam, mert nem volt hajlandó odaadni a szatyrot a szoknyával, amit megvarrt nekem, amíg meg nem köszönöm neki. Zehava azt mondja, ez totál hülyeség, anya találja ki az egészet, merő unalomból összezavarja a fejünket most, hogy már nem dolgozik a városházán és egész nap otthon lófrál. De anyának igaza van. Tényleg nem mondtam neki egyszer sem, hogy szeretem, még akkor sem,

amikor olyan jó volt együtt, és csak most, hogy már nincs itt, mondanám talán, de ez igazából már mindegy, mert nincs kinek. Úgy látszik, nem lehet mindent egyszerre. Valahogy így állunk. Mint a denevérek. Ha tudsz repülni, vaknak születted, ha viszont látsz, csak egy egér vagy a dzsuvás pincében. Emiatt ragaszkodtam a magas emeleti lakáshoz is. Tőlük tényleg félek, százszor jobban, mint a csótányoktól. A harapásuktól is, de főleg a vinnyogó hangjuktól a sötétben. A se-regben, ahol megismertem őt, néha mi, lányok, éjszakai váltásban voltunk. A lenyitható tábori ágyon feküdtem és hallgattam az egerek cincogását. Az árnyak mozgását stí-röltem a plafonon és a falon. Egész végig olyan érzésem volt, hogy az egerek igazából a plafonon futkosnak és ijedtségükben cincognak úgy, és ha most valaki mindjárt rájön, hogy ez így nem logikus és nem stim-mel, és visszafordítja a világot olyanná, amilyennek lennie kell, az egerek onnan föntről egyenesen az ágyra pottyannak. És örültem, amikor jön, és odalép az ágyamhoz. Tényleg boldog voltam. Amikor megölelt, kellemes volt érezni a szája meleg leheletét a vállamon, a cincogás abbamaradt, és én se szól-tam egy szót se. Most biztos arra kellene gondolnom, mit álmodom éjszaka, csakhogy én, mint mondtam, egyáltalán nem szoktam álmodni, egyszerűen miután nem annyira alszom. És Zehava még azt mondta, hogy kezdenem kell magammal valamit, s ha nem megyek el a megemlékezésre, a szülei nagyon megsértődnek, de én tügyet se vetek a szülei-re, egy teljes éve már, amit még csak észre se vettem, anya azt mondja, hogy ez az égi büntetés, amiért nem tisztelek semmit, Zehava meg rákiált, hogy kussoljon. Nagyon kicsik itt a sírok, mintha macskákat vagy törpéket takarnának, és az összes virág körös-körül, meg a homok meg a márvány, az ember azt gondolná, ezek nem is sírok, hanem virág-ágyások. Az ő sírja a legkisebb az egész temetőben, de talán az egész világon. És ő a legszebb az összes látogató közül, ez a barátja, valami százados, soha nem találkoztam vele, a légierő egyenruhájában jön, bár Jotam kábé két évvel a leszerelése után halt meg, a

Viivi Luik

ÉLETSÚLY

radiátorok fűtik a szobát
a falban kábel kanyarog
négy órára megvakulnak
mind az északi városok
hol máshol metsz így a tekintet
hol ilyen kemény még a fej
égre fagynak a hópelyhek
a száját szó nem hagyja el
a zsebben csak egy villamosjegy
csak állóhely, szokás szerint
mázsányi súllyal húz az élet
a súlytalan, megint

BALÁZS Anna fordítása

megemlékezés után hazavisz kocsival és föl-ugrik egy kávéra is. Már majdnem sötét, egyedül játszom a vállán a jelvényvel. Denevér kék háttér előtt. Kedveskedve a nyakamhoz ér, és azt mondja, „végig rád gondolok”. Én meg végig arra gondolok, jó lesz hozzám és majd hallgatok, vagy nem érzek semmit, és azt mondom, szeretlek... és végig csak a denevérek járnak a fejemben.

Gulliver izlandiul

Az ide érkezésem első napján dermedeztem a rémülettől. Az óra még délután négyet sem mutatott, de a nap már réges-rég lement. Az utcai lámpákat már kettő-félháromkor meggyújtják itt, és abban a rövid időben is, amíg a nap süt, olyan tompák a színek, akár egy régi képen.

Már öt hónapja utazgatok itt egyedül a háztizsákkal, a havat, a fjordokat és a jeget bámulom. Itt az egész világot fehérre, éjszákára pedig feketére festették. Időnként emlékeztetnem kell magam, hogy ez csak egy kiruccanás. „Nicsak”, mondom, „né’ már, egy lemming!”, és jobb híján előkapom a fényképezőgépet. De meddig lehet elfotóztatni? A szívem mélyén menekültnek érzem magam.

A szájam szegletéből meleg levegőt fújok a vastag kesztyűmre, a pára bizonyára elúzi a hideget. De a hideg, hiába szökik arrébb, ott rejtőzik a levegőben, és amint a pára elillan, már vissza is tért. Itt nem ugyanaz a hideg, mint otthon. Ez a hideg minden hőmérsékleten túltesz. A spéci hideg minden rétegen áthatol és lefagyasztja a beledet.

Tovább sétálok az utcán. Bal felől kis kivilágított könyvesbolt. Már fél éve nem olvastam könyvet. Benyitok az üzletbe, bent meleg és kellemes. „Bocsi”, kérdezem, „angol könyvek van?” Az eladó rázza a fejét és visszatér a csúnya betűkkel teleirkált újságjához. Nem sietek a távozással. A könyvespolcok között kószálok. A könyvek borítóit vizslatom. Beszívom a papír friss illatát. A boltban az egyik polc mellett apáca álldogál. Hátról egy pillanatra olyan, mint a halál a Bergman-filmekben. De veszem a bátorságot, odalépek a polchoz és lopott pillantást vetek rá. Az arca vékony és szép. Nagyon szép. Ismerem a könyvet a kezében. Megismerem a képet a borítón. Visszateszi a könyvet a helyére, és egy másik polchoz lép.

Nyomban leemelem a könyvet. Még meleg a kezemben. Ez a Gulliver – a Gulliver izlandiul, de akkor is a Gulliver. A borítója ugyanaz, mint a héber kiadásé. Megvolt nekünk otthon. Az öcsém kapta valakitől ajándékba, asszem. Fizetek a kasszánál, az eladó ragaszkodik hozzá, hogy ajándékpapírba burkolja. A díszes csomagolásra rózsaszín szalagot ragaszt, s az egyik olló szélével bebodorítja. Aprópó, miért is ne? Ajándék önmagamnak.

A boltból kilépve egyből letépek a csomagolópapírt, leveszem a hátizsákok, nekitámasztom az utcai lámpának, leülök a hóval borított járdára, és olvasni kezdek. A könyvet jól ismerem, és még ha elfelejtettem is valamit, a képek eszembe juttatják. Ez ugyanaz a könyv, ugyanazok a szavak. Még ha nekem kell is kitalálnom. A Gulliver izlandiul is a Gulliver, az a könyv, amit annyira imádom. A sok izgalomtól verejtékezni kezdek, a megérkezésem óta ez az első alkalom, hogy izzadok. Kioldom a batár kabátom, és leveszem az átnedvesedett kesztyűt, ami akadályozza a lapozást. Az első két könyvért odavagyok, és a harmadikat is imádom. De nincs mese,

az összes közül az utolsó utazása út a legjobban. Mindig is olyan akartam lenni, mint azok a nemes nyihahák. Amikor Gullivernek el kell indulnia, hogy visszatérjen az emberek közé, sose bírtam abbahagyni a sírást. Mikor kész vagyok a könyvvel, látom, hogy a lámpa már nem ég. Az elhaladó autók fényében egy fekete alakot pillantok meg magam mellett. Dermesztőek a fények, de a hideg már rég nem zavar. Az alak felém fordul. Ez ő, semmi kétség, kasza és csontváz-arc. Hátról egy pillanatra tök olyan, mint egy apáca.

A hetvenhatos nyár

1976 nyarán felújították a lakásunkat, a mosdót is beleértve. Ez a mosdó anya külön mosdója volt, zöld porcelánból, fehér kárpittal s egy olyan kicsi deszkával, amit a térdedre tehetsz, hogy keresztretjvényt fejts. Az új toalett ajtaján nem volt zár, mert az csak anyáé volt, és másnak a világerért sem volt szabad oda benyitnia. Ezen a nyáron nagyon boldogok voltunk. A nővérem, aki a Miss Universe, Rina Mor legjobb barátnője volt, férjhez ment egy jóképű, dél-afrikai származású fogorvoshoz, aki korábban Raananában lakott. A bátyám leszerelt a hadseregtől és biztonságisként kapott állást az El-al-nál. Az apám egy valag pénzt keresett az olajkutatói részvényein, és betársult egy gáztározó-parkba. Én pedig egész idő alatt azon fáradoztam, hogy mindenkitől ajándékokat kapjak.

„Ahány ember – annyiféle álom”, ez állt a tengerentúli termékek prospektusán, amelyekből kiválogattam magamnak az ajándékokat. Minden volt ott, a vadászfegyvertől

kezdve a krumplin át a pókember alakú babáig. S minden alkalommal, amikor a bátyám Amerikába repült, választhattam valamit a prospektusból. A szomszéd gyerekeket lenyűgöztem az új játékaimmel, mindenben hallgattak rám. Péntek délután az egész osztállyal kimentünk a nemzeti parkba és azokkal az ütőkkel, azokban a kesztyűkben baseballoztunk, amiket a bátyám hozott nekem. Én voltam a legnagyobb király, mert Jeremy, a nővérem vőlegénye megtanított csavartat dobni, amit senki nem volt képes visszaütni.

Akármilyen rettenetes dolog történhetett körülöttem, egyáltalán nem zavart. A Balti-tengeren három tengerész felfalta a saját matrózait, az iskolában az egyik gyerek anyjának levágták a cicijét, Dalit tesója meghalt vonatbalesetben. Einat Mozer, aki a legszebb lány volt az osztályban, a többi lány megkérdezése nélkül elfogadta a barátságomat. A bátyám azt mondta, csak a szülinapomat várja, hogy egy ajándék tengerentúli utazásra vihessen. Közben szombatonként elvitt minket Einattal a Luna Parkba a kék Prinz kocsijával, én meg mindig azt mondtam a kezelőknek, hogy Svarc fia vagyok, és megengedték, hogy az összes berendezést ingyen használhassuk.

Az ünnepeken néhai Reuben nagypapához utaztunk, aki annyira erősen szorította meg a kezem, hogy sírva fakadtam, aztán rám kiabált, hogy elkényeztetett vagyok és meg kell tanulnom férfi módjára kezret fogni. Az anyámnak egyfolytában azt magyarázta, rosszul nevel, és nem az életre nevel engem. Anya folyton mentegetőzött, és azt felelte, pontosan arra nevel, csak épp a mai élet egyáltalán nem hasonlít a régire. Ma már nem kell tudni alkoholból meg szegecsekből Molotov-koktélt készíteni vagy elfutni előlük, elég megtanulni örülni. Nagypapa viszont makacsul folytatta. Meghúzta a fületem és azt mormogta, ahhoz, hogy örülni tudjak, a bánatot is ismernem kell. Különben semmi értelme. És én igyekeztem, de az élet annyira iszonyú szép volt akkor hetvenhat nyarán, hogy hiába próbáltam, nem tudtam elszomorodni semmitől.

PÁLYI Márk fordításai